

**ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ**

ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ-ΤΟΜΕΑΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ

ΜΑΘΗΜΑ: ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Καθηγητής: Αρχιμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμάς

Πανεπιστημιόπολη-Άνω Πίσια, 157 72-Αθήνα

Τηλ.: 210-727.5869, Τηλ. & Fax: 210-727.5787

E-mail: grpapathomas@theol.uoa.gr

**ΚΑΝΟΝΙΚΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ
(ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΚΑΝΟΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ)**

∞

ΑΘΗΝΑ 2011

Πρόλογος

«Αρχή παιδείσεως η των ονομάτων επίσκεψις»
 (Αντισθένης ο Κυνικός,
 εν Αρριανού, *Επικτήτου Διατριβαί*, 1, 17, 22).

Η ορολογία αποτελεί μία γλώσσα. Οι λέξεις μιας γλώσσας, είναι γεγονός, φέρουν μέσα τους μία ιστορία, η οποία τις επιφορτίζει με μία έννοια. Στο πεδίο μίας ειδικής επιστήμης, όπως είναι εξ ορισμού το «Κανονικό Δίκαιο», η διαπίστωση αυτή οδηγεί αυτοδίκαια στη χρήση ενός γλωσσαρίου, ενός λεξικογραφικού καταλόγου απαραίτητου, για να αποσαφηνίζεται η κανονική ορολογία των Κανονικών Πηγών και εν γένει του γνωστικού αυτού αντικειμένου, και να καθίστανται κατανοητές οι διάφορες κανονικές έννοιες, που μεταχειρίζεται αυτό μέσα στον χρόνο και την Ιστορία. Κατά συνέπεια, η πλειονοψηφία των λέξεων του παρόντος *Κανονικού Γλωσσαρίου* δεν απαντά απαραίτητα στα εν χρήσει λεξικά. Οι εν λόγω κανονικοί όροι είτε προϋπήρχαν ως λέξεις και σημειολογήθηκαν με ειδικό κανονικό περιεχόμενο είτε δημιουργήθηκαν *εκ του μηδενός* (ex nihilo) και ορίσθηκαν ως terminus technicus είτε, ορισμένες φορές, προήλθαν από άλλα εμπειρικά γλωσσικά πεδία, προσκτώντας ένα καινού, νέο περιεχόμενο – προκειμένου να υλοποιηθεί και το (επι)κοινωνιακό όραμα των Πατέρων της Εκκλησίας του 4^{ου} αιώνα, το «καινοτομείν τα ονόματα» –, και συνθέτουν το παρόν λεξικογραφικό εγχείρημα στο σύνολό του. Πρόκειται για τεχνικούς κανονικούς όρους – από τους οποίους ορισμένοι είναι νεολογισμοί – ή για όρους που ανήκουν στην ορολογία του θεολογικού πεδίου της Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας και, συνεπώς, είναι απαραίτητοι για την παρουσίαση των Κανονικών Πηγών και εφαρμογών της.

Στην ίδια προοπτική, αυτό που αποκλειστικά ανήκει στην αποστολή ενός ορισμού, θέτοντας πριν από όλα το *πεδίο* (το ‘περιέχον’ και τη μορφή του) ενός όρου ή μίας αντιληπτικής επινόησης (concept), είναι να οροθετήσει τα περιγράμματα, για να δημιουργηθεί μία σταθερή βάση κοινής αναφοράς και (επι)κοινωνιακής σύμπτωσης. Σε ό,τι αφορά δε στο *σηματοφόρο περιεχόμενο* (τον ‘χώρο’ – και την οργάνωσή του – στο εσωτερικό του *πεδίου*), αυτό συναθροίζει αβίαστα τον πλούτο, την ποικιλία, το βάθος των συστατικών στοιχείων και συλλογισμών της αποδύομενης έννοιας. Η σκέψη μας και ο λόγος μας, όντες περισσότερο γραμμικοί («μία μόνο διάσταση»: το αθροιστικό ‘βήμα-βήμα’), επεξεργάζονται ως τέτοιοι, σε όλο το μήκος των ευθύγραμμων προτάσεων, έναν τρόπο σκέψης που αποτυλίσσει σπειροειδώς και σε εναλλαγή κυκλοειδείς προοπτικές, σαν τους ελικοειδείς κύκλους που διαγράφει το αεροπλάνο κατακόρυφα... Έτσι, ο δικός μας συλληπτικός και αντιληπτικός κόσμος, οργανωμένος στο εξής, με τη συνδρομή και της ειδικής ορολογίας, σε μορφή «τριων διαστάσεων», μπορεί να συνάψει τις διάφορες πτυχές, που εμφανίζονται πολυδιάστατες, πολύπτυχες, και μερικές φορές αντιφατικές, του ενός και του αυτού όρου. Εάν τελικά η κυκλοειδής ‘τρισδιάστατη’ σκέψη παρέχει τη δυνατότητα να ‘αλλάξει η θέση θέασης των πραγμάτων’, η ίδια αποκαλύπτεται από το αυτό σημείο ως δίδουσα επίσης τη δυνατότητα να ενσωματώνει τα παράδοξα, να εκτιμά τις μεταφορές, να ‘συμφιλιώνει’ τα αντίθετα, με έναν και μοναδικό στόχο: να μην αφήνει να ευδοκιμεί, παιδεύοντάς την, η/τη *μονότροπη σκέψη*...

Και μαζί με τα εισαγωγικά αυτά, ας προστεθούν εδώ και δύο επί πλέον επεξηγηματικά λόγια για την αναγκαιότητα αυτή και το όραμα του παρόντος *Κανονικού Γλωσσαρίου*. Πριν από όλα, θα ήθελα να δώσω έναν προσωπικό τόνο στον λόγο μου, που σχετίζεται με την προσωπική μου εμπειρία διδασκαλίας της Ελληνικής Γλώσσας – παράλληλα με τη διδασκαλία του Κανονικού Δικαίου – στην Ευρώπη και στους χώρους του Μείζονος Ελληνισμού για μία 20ετία (1991-2010), όχι μόνον όπως την ομιλώ και την ομίλησα, αλλά και όπως την εδίδαξα. Η Ελληνική Γλώσσα συγκαταλέγεται μεταξύ των ελάχιστων *νοηματικών γλωσσών* που υπάρχουν σήμερα στον κόσμο, εξ αιτίας και του γεγονότος ότι είναι η μοναδική που ομιλείται χωρίς διακοπή από την ιστορική εμφάνισή της στην Αρχαιότητα και σε ευθύγραμμη ιστορική πορεία και ιστορική διάρκεια μέχρι σήμερα. Αυτό συνιστά, μεταξύ των άλλων, *ευτύχημα για τις θεολογικές μας σπουδές*, ακριβώς γιατί γίνεται σε αυτές χρήση μίας ζωντανής γλώσσας με δυνατότητα άμεσης προσφυγής και ευθυτενούς αναφοράς στις διαχρονικές πηγές της. (Παρενθετικά, ας λεχθεί εδώ ότι αυτή

χαρακτηρίζεται ως *νοηματική γλώσσα* από το «νόημα» και όχι, όπως λαθεμένα νομίζουμε, από το «νεύμα», που θα έπρεπε να ονομάζεται η *νευματική γλώσσα*, η οποία χρησιμοποιείται για τα παιδιά, τους κωφάλαλους, τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, κ.λ.π.). Πολλές από τις άλλες γλώσσες ανά τον κόσμο, και είναι και οι περισσότερες, χαρακτηρίζονται κωδικά ως *σημειολογικές γλώσσες*.

Πιο αναλυτικά στο θέμα αυτό, *νοηματική γλώσσα* θεωρείται η γλώσσα στην οποία το *σημαίνον* (δηλ. η ίδια η λέξη) και το *σημαινόμενο* (η έννοια, δηλ. αυτό που η λέξη *σημαίνει*, δείχνει, εκφράζει [πράγμα, ιδέα, κατάσταση]) έχουν μεταξύ τους πρωτογενή σχέση. Ενώ *σημειολογική γλώσσα* είναι η γλώσσα στην οποία αυθαίρετα ορίζεται ότι το «X» πράγμα (σημαινόμενο) εννοείται και σημαίνεται με την αντιστοιχητική ομοειδή λέξη «X» (σημαίνον), συνεπικουρούμενη από την αντίστοιχη φωνολογική της απόδοση: σε πολλές γλώσσες, το ουσιαστικό και το ρήμα χρησιμοποιούν ακριβώς την ίδια λέξη (π.χ. «drink», για να σημαίνει και «ποτό» και «πίνω») ή δεν έχουν τα ονόματα κλήσεις, αλλά μία μόνο λέξη για όλες αυτές τις έννοιες (κάτι που αρχίζει να υιοθετείται, γλωσσικώς παρακμιακά και με τρόπο παντελώς άκλιτο, και στα [νεο]ελληνικά: π.χ. ο πάτερ, του πάτερ, [σ]τον πάτερ, ώ πάτερ). Όμως μία τέτοια στενωπή γλώσσα εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να είναι τόσο ποιοτική, τόσο που να διεκδικεί ιστορική διαχρονικότητα. Ενώ μία πλούσια και συνθετική γλώσσα αποτελεί μαρτυρία ενός προηγμένου πνευματικά ανθρώπινου πολιτισμού. Αυτό σημαίνει πως, όταν κάνεις χρήση μίας τέτοιας γλώσσας που κληρονόμησες, ζεις και τις πολιτισμικές απορροές της: μιλάς σωστά, διατυπώνεις εύστοχα τη σκέψη, σκέφτεσαι σωστά, *γεννάς διαρκώς λόγο* [να, πού εγγράφεται η συμβολή ενός Γλωσσαρίου], και δεν παπαγαλίζεις λέξεις ή φράσεις μιας συλλογικής συμπεφωνημένης συμβατότητας... Με άλλα ανακεφαλαιωτικά λόγια, στη νοηματική γλώσσα, όπως είναι η Ελληνική με αυτή τη σημαντική ιδιότητα, το *σημαίνον* (λέξη) και το *σημαινόμενο* (έννοια) διακρίνονται, ενώ στη *σημειολογική γλώσσα*, το *σημαίνον* και το *σημαινόμενο* ταυτίζονται. Επί πλέον, η νοηματική γλώσσα χαρακτηρίζεται από *πρωτογένεια*, ενώ στις *σημειολογικές γλώσσες* οι λέξεις είναι *συμβατικές*, σημαίνουν δηλ. κάτι απλώς επειδή έτσι ‘συμφωνήθηκε’ μεταξύ εκείνων που τις χρησιμοποιούν. Στην Ελληνική γλώσσα, ως νοηματική-εννοιολογική γλώσσα, με την πληρέστερη αντιστοιχία ανάμεσα στη λέξη και στο εννοιολογικό της περιεχόμενο, όλες οι λέξεις *σημαίνουν* κάτι, και αυτό το αποκαλύπτει η ετυμολογική προσέγγιση της γλώσσας που σήμερα, ελαφρά τη καρδία, εγκαταλείπεται στη διδακτική πράξη και περιθωριοποιείται από την επίσημη Παιδεία μας... Έχουμε δηλ.

αιτιώδη σχέση μεταξύ λέξεως (σημαίνοντος) και έννοιας-πράγματος (σημαινομένου), κάτι που δεν συναντάται στις σημειολογικές γλώσσες. Αυτό σημαίνει όμως ότι οι λεκτικοί τύποι της Ελληνικής νοηματικής γλώσσας – και όχι της Ελληνικής σημειολογικής, όπως κατατείνει να γίνει σήμερα – δημιουργούνται και πλάθονται αναλόγως με τις ανάγκες που αναφέρονται στην επιστημονική έρευνα και μελέτη, ακριβώς γιατί πολλές φορές η λέξη περιγράφει ιδιότητες της έννοιας την οποία εκφράζει.

Σε ό,τι αφορά στα λημματικά ερμηνεύματα των κανονικών όρων, που δίνονται σε όλο το εύρος του Γλωσσαρίου, μία γλώσσα, για να θεωρείται σημαντική, θα πρέπει να χαρακτηρίζεται εκτός των άλλων και από ακριβολογία και κυριολεξία, από σαφήνεια και άμεση ενόραση. Δεν μπορεί να αφήνει χώρο για παρερμηνείες, ακριβώς γιατί, ως γνωστόν, *ένα πρόβλημα θεολογικό ή κανονικό είναι πρωτίστως πρόβλημα ερμηνευτικό...* Και οι όροι εδώ παίζουν πρωταρχικό ρόλο, τόσο για μία αγαστή (επι)κοινωνία προσωπικών ή συλλογικών ετεροτήτων όσο και για μία ευστοχώτερη ερμηνεία, όταν πρόκειται δηλ. για διευκρινιστικούς κυρίως όρους, για να μην συγχέονται αυτοί είτε ως προς τη μορφή του περιεχομένου τους είτε ως προς τη σημασία τους. Επίσης, η επιστήμη αποπειράται να ανακαλύπτει ή να εφευρίσκει ασταμάτητα νέα αντικείμενα ή έννοιες και καλείται στη συνέχεια να τα ονομάσει. Και ενεργεί έτσι αυθόρμητα και άμεσα. Το ίδιο, επομένως, ισχύει και για το γνωστικό αντικείμενο του Κανονικού Δικαίου. Υιοθετείται, κατά συνέπεια, το σύστημα του Γλωσσαρίου για την εισόδευση στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας και τη μελέτη των Κανονικών Πηγών της, ώστε με αυτό και με τους όρους και τα λήμματά του, ως κλειδιά, να εξερευνηθούν οι έννοιες και τα νοήματα, και σε επίπεδο των αισθητών και σε επίπεδο των νοητών. Όσον αφορά, ειδικότερα, στη γλωσσική, ορολογική και εννοιολογική ακριβολογία, η δύναμη της Ελληνικής γλώσσας, που συνεπικουρεί εδώ στη διαμόρφωση του *Κανονικού Γλωσσαρίου* και τον ποικιλότροπα επιστημονικό εμπλουτισμό του, έγκειται στην ικανότητά της να πλάθεται όχι μόνο προθεματικά ή καταληκτικά, αλλά, διαφοροποιώντας σε μερικές περιπτώσεις μέχρι και τη ρίζα της λέξεως, να αυξάνει λεξικογραφικά όχι μόνο τις ίδιες τις λέξεις και τις έννοιες της εξειδικευμένης ορολογίας, αλλά και τους λεξίτυπους. Έτσι, αυτή καθίσταται αποκλειστικά ειδική στο να δημιουργεί σύνθετες λέξεις με απίστευτων δυνατοτήτων χρήσεις, πολλαπλασιάζοντας το ελληνικό λεξιλόγιο και εμπλουτίζοντας με τη δυνατότητα αυτή και το πανανθρώπινο λεξιλόγιο. Το δύσκολο της υπόθεσης είναι μόνο ότι η Ελληνική Γλώσσα έχει λέξεις και όρους για έννοιες, οι οποίες

παραμένουν πολλές φορές χωρίς απόδοση στις άλλες γλώσσες, γι' αυτό και μεταφέρονται ατόφιας.

Έτσι αναδύεται το γεγονός ότι η Ελληνική γλώσσα είναι «μη οριακή», δηλ. ότι σε αυτήν δεν υπάρχουν όρια στην έκφραση και στον λόγο, αλλά αυτή φέρει έντονα μέσα της τη δυναμική εξεύρεσης νέων όρων έκφρασης στα εκάστοτε νέα, επιστημονικά, κοινωνικά ή άλλα, δεδομένα. Με άλλα λόγια, ένα κριτήριο ότι μία γλώσσα είναι ζωντανή, είναι ότι αυτή έχει την εγγενή-ενδόμυχη δύναμη, τη δυναμική και την πλαστικότητα να δημιουργεί *καινούς όρους* και καινούργιες λέξεις εξειδικευμένης διατύπωσης. Αυτό εξηγεί το γιατί στον έλληνα λόγο βρίσκουμε εύκολα τις νοητικές εκφράσεις που χρειάζονται οι επί μέρους επιστήμες, χωρίς τις οποίες [νοητικές εκφράσεις] η επιστημονική σκέψη και έρευνα αδυνατεί να προχωρήσει σε βάθος και σε πλάτος. Το γεγονός αυτό εξηγεί, επίσης, το γιατί όλες οι γλώσσες ανά τον κόσμο βρίθουν από ελληνικές λέξεις ειδικής επιστημονικής ορολογίας. Είναι δε γνωστή η έκφραση που χρησιμοποιούν οι Αγγλοαμερικάνοι, όταν αναζητούν να βρουν την κατάλληλη λέξη για κάποια έννοια: «Οι Έλληνες θα έχουν σίγουρα μία λέξη για αυτό». Φράση την οποία πρώτος είχε γράψει ο καθηγητής Όλιβερ Τάπλιν στο βιβλίο του «Ελληνικόν πυρ» (Αθήνα [μετάφραση εκ του αγγλικού πρωτοτύπου, εκδ. Καστανιώτης], 1992).

Μέσα σε αυτό το πνεύμα και το κλίμα εξέλιξης της γλώσσας εμφανίζεται όσο ποτέ άλλοτε, λόγω και των νέων δεδομένων στην επιστήμη και την εν γένει παγκοσμιοποιημένη πανανθρώπινη ζωή, στο κατώφλι αυτό του 21^{ου} αι. και ταυτόχρονα στο κατώφλι της 3^{ης} χιλιετίας, επιτακτική η ανάγκη γέννησης, ανάδυσης και δημιουργίας νέων όρων και λέξεων, όπως παντού, και στο καθ' ημάς Κανονικό Δίκαιο, για να δημιουργηθεί η δυνατότητα μεγαλύτερης ευχέρειας στην έκφραση, την (επι)κοινωνία και την απόδοση νεοφανών, εξ ορισμού, καταστάσεων που εμπίπτουν στη δικαιοδοτική του αρμοδιότητα. Έτσι, στην προοπτική αυτή, γεννιούνται νέες λέξεις, νέοι κανονικοί όροι, που ανταποκρίνονται σε αυτή την αδήριτη ανάγκη για προσαρμογή των κανονικών δεδομένων της Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας στα σύγχρονα κοινωνικά και εκκλησιαστικά δρώμενα. Η κανονική λεξιπλασία που εμφανίζεται στο παρόν Γλωσσάριο αποκαλύπτει την εγκύπτουσα κανονική ανάγκη, αλλά, ταυτόχρονα, και τις ενδογενείς δυνατότητες που διαθέτει η Ελληνική νοηματική γλώσσα, στην τρισχιλιετή και πλέον ιστορική διαδρομή της πορείας της, για να έχει την πλαστικότητα νέων δημιουργιών σε κάθε εποχή. Αυτό ίσως εν τέλει να αποδεικνύει και γιατί είναι η μόνη πιθανώς γλώσσα που ομιλείται από την πρώιμη

Αρχαιότητα, την αρχική της ιστορική εμφάνιση, μέχρι και τις μέρες μας και να διατηρεί πρακτικά την πρώτη θέση ειδικά στον στίβο της επιστημονικής έρευνας.

Προσέτι δε, επειδή στον καθημερινό λόγο των περισσότερων ομιλούμενων σήμερα γλωσσών οι απλές λέξεις είναι λίγες, έχουν για τον λόγο αυτό αποκτήσει πάρα πολλές έννοιες, για να καλύψουν τις ανάγκες της ολοένα αυξανόμενης επιστημονικής έκφρασης, ενώ στη θεολογική επιστημονική εξειδίκευση, και είναι ιστορικά επαληθευμένο, κάθε φορά χρειαζόμαστε έναν αποκλειστικά εξειδικευμένο όρο, για να εκφράσουμε μία διακριτή πραγματικότητα, με ακριβολογία και κυριολεξία, όπου δεν μπορούν να υπάρχουν συνώνυμα, καθώς όλες οι λέξεις και πολύ περισσότερο οι όροι έχουν λεπτές εννοιολογικές διαφορές-αποχρώσεις μεταξύ τους. Να τονίσουμε διαφορετικά πράγματα ως προς το περιεχόμενο και τη σημασία τους, αποδίδοντας τις πιο ακριβείς έννοιες/νοήματα, και ταυτόχρονα να διαχωρίσουμε και να διακρίνουμε εννοιολογικά όλες τις πιθανές έννοιες που υιοθετούνται στο ερευνητικό πεδίο αδιάκριτα.

Έτσι, κατά την εκπόνηση του παρόντος *Κανονικού Γλωσσarium*, προέκυψαν, κατ' αρχάς, δύο προβλήματα. Αφενός, το ζήτημα, όσον αφορά στην ορολογική του επινόηση. Για έναν σημαντικό αριθμό όρων εν γένει της Εκκλησίας, ελλοχεύει ο κίνδυνος η ακριβής απόπειρα επινόησης ενός όρου να είναι ασαφής, η αντίστοιχη παράλληλη ή συνώνυμη θύραθεν λέξη να αποδίδει την έννοια μόνο κατά προσέγγιση. Αφετέρου, το ζήτημα της εννοιολογικής πολυσημίας, δεδομένου ότι σε πολλές περιπτώσεις μία λέξη έχει πολλές σημασίες ή το θέμα το οποίο εποχείται έχει περισσότερα πεδία εφαρμογής, ανάλογα με το θεσμικό πλαίσιο, την περιοχή και την εποχή, με μία λέξη ανάλογα με τη *συνάφεια*, και είναι πιθανό τα όρια χρήσεώς της να μην είναι εύκολο να καθορισθούν με σαφήνεια. Επομένως, είναι απαραίτητο στο πεδίο αυτό να ανατρέξουμε σε έργα ειδικά και ποικίλα, προκειμένου να ανεύρουμε μία ερμηνεία περισσότερο ευρεία και περισσότερο ουσιαστική από αυτή που προτείνεται από το παρόν Γλωσσάριο. Ωστόσο, η προτεινόμενη ερμηνεία λαμβάνει υπ' όψιν της, όσον αφορά στους κυριότερους όρους, πληροφορίες, οι οποίες επιτρέπουν μία πρώτη προσέγγιση γνωριμίας και γνώσης, και καθιστούν το παρόν Γλωσσάριο σημείο εκκίνησης μίας ενδεχόμενης αναζήτησης περισσότερο διεξοδικής και ενδελεχούς. Και τέλος, με τη γλώσσα μεταδίδουμε λογικούς συνειρμούς και εισάγουμε στην Ιστορία και τον πτωτικό κόσμο, νοητά και αισθητά, πραγματικότητες της Βασιλείας. Αυτό αποκαλύπτει ότι η γλώσσα και ο ανθρώπινος λόγος φέρουν μέσα τους και μία μορφή *εικονισμού*...

Μελετώντας κανείς στη σημερινή εποχή τους ιερούς κανόνες της Εκκλησίας, ανακαλύπτει αβίαστα αυτό που δεν έπαψε ποτέ να υπάρχει..., απλώς, για να αποδώσει και να εκφράσει αυτό το κάτι, ότι βρίσκεται εξ αντικειμένου στην αδήριτη ανάγκη να δημιουργήσει νέες λέξεις, νέους όρους, για να ανταποκριθεί στη διάσωση της αλήθειας από τη *συναφειακή* σύγχυση. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος του παρόντος λεξιλογίου αποτελείται από αρτιγέννητους όρους με στοχευμένο κανονικό περιεχόμενο. Επιχειρήθηκε να του δοθεί συγκεκριμένη μορφή με κατάληξη να καταγραφούν ορισμένα λήμματα με αναλογικά λεκτικά σχήματα που ήδη λέγονται ή γράφονται, παρ' όλο ότι μπορεί να θεωρηθεί πως κάποιες φορές αυτά προσκρούουν στο γλωσσικό μας αίσθημα, πριν γίνουν και αυτοί σιγά-σιγά αποδεκτοί, εάν τελικά η υιοθέτηση και χρήση τους θα τους έχει επιβάλει. Στο Γλωσσάριο καταγράφονται επίσης και μεμονωμένες περιπτώσεις λημματογέννησης, χωρίς να δίνονται πουθενά σχετικά λεξικογραφικά (παρα)δείγματα. Και τέλος, στο τέλος του Γλωσσαρίου υπάρχει ένα Αλφαβητικό Ευρετήριο λημματικών κανονικών όρων που παρατίθενται στο όλο εύρος του, το οποίο καθίσταται χρήσιμο και για τη γνώση ύπαρξης των λημμάτων και για τη σελιδική ανεύρεσή τους, και το οποίο είναι οργανικά δεμένο με το όλο περιεχόμενο του Γλωσσαρίου.

Προτείνουμε, επομένως, αυτό το μικρό γλωσσο-(επι)κοινωνιακό πόνημα, το οποίο πραγματοποιήθηκε λόγω της ενδόμυχης επιθυμίας καταθέσεως μίας θετικής συμβολής (*κλείδες για ένα κανονικό λεξιλόγιο και για μία κανονική γλώσσα [επι]κοινωνίας [langage]*) στη θεολογική επιστημονική έρευνα όσο και στον θεολογικό διεκκλησιακό διάλογο, με την ελπίδα ότι ο αναγνώστης θα ανεύρει στο ανα χείρας Γλωσσάριο χρήσιμες, σημαντικές και εγγυημένες πληροφορίες για την προσέγγιση της δισχιλετούς Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας, εκτιμώντας ότι θα συνδράμει με τον δικό του απλό τρόπο στην εμβάθυνση της μελέτης της, φιλοδοξώντας ταυτόχρονα να βελτιώσει καθοριστικά την ποιότητα του κανονικού λόγου που σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, νομικίζει... Απαιτήθηκε όντως μία εξαντλητική μελέτη, μέσα από την ανίχνευση της ιστορικής πορείας της κάθε μίας λέξης, προκειμένου να επαναπροσδιορισθεί και το περιεχόμενο των όρων, διότι διαπιστώθηκε ότι, σε πολλές περιπτώσεις, η ίδια λέξη έλαβε πολλές διαφορετικές σημασίες, σύμφωνα με τη διολισθαίνουσα πρακτική της *‘μεταβλητής γεωμετρίας’* [πρβλ. την *πρισματική κανονικότητα*], τόσο από τις κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες όσο και από τις χριστιανικές Ομολογίες, οι οποίες σημασίες δεν εναρμονίζονται με τον αντίστοιχο πατερικό, συνοδικό ή κανονικό ορισμό. Το παρόν

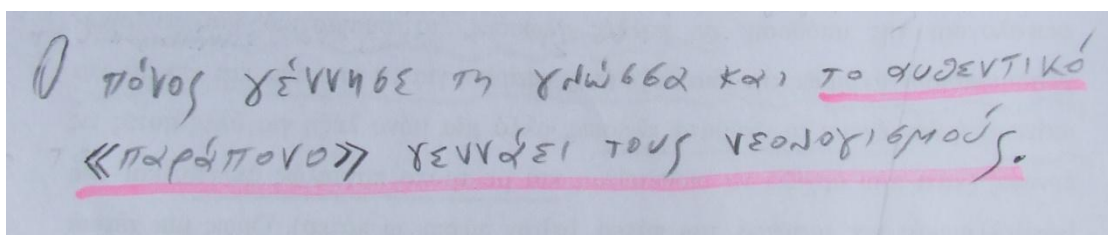
εγχείρημα, φυσικά, προτείνει, απλά, κάποιες προσεγγίσεις με καθαρή επιστημονική και θεολογική διάθεση συμβολής στην επιστημονική έρευνα και τη διανθρώπινη *διαποιμαντική (επι)κοινωνία*. Έτσι, το κανονικό αυτό Γλωσσάριο περιλαμβάνει στο σύνολό του περίπου 170 και πλέον *κανονικά λήμματα*¹, τόσο προϋπάρχοντα – με απόπειρα επαναπροσδιορισμού – όσο και νεοπαγή, με πολλαπλά παράγωγα και με παρεμφερή τους, καθώς και με προοπτική περαιτέρω εμπλουτισμού τους, μια που ένα Γλωσσάριο είναι πάντοτε εξ ορισμού ανελίσσόμενο, κάτι σαν δυναμική *κοσμογονία*...

Αθήνα, Χριστούγεννα 2011

Αρχιμ. Γρηγόριος Δ. Παπαθωμάς

Επίμετρο

Οι επί του κειμένου της εισαγωγής του πατρός Γρηγορίου σκόρπιες σκέψεις περί ιδιαιτερότητας και αναγκαιότητας των νεολογισμών στη Θεολογική γλώσσα.

Ίσως η απλή αναγνώριση ότι ο όρος «Νεωτερικότητα» είναι μία ανθρώπινη επινόηση, η οποία σημειώνει ή γεννάται από την διαλεκτική σχέση ανάμεσα στα καινούρια και στα παλαιά κοινωνικά και πολιτισμικά φαινόμενα, από μόνη της αρκεί να καταλάβει κανείς το μέγεθος της σημασίας του γεγονότος, ότι η Εκκλησία υπάρχει συνάμα και ενδο-ιστορικά και εξω-ιστορικά/εσχατολογικά. Επειδή η Εκκλησία υπάρχει και εντός και πέρα από την ιστορία, η ίδια δεν μπορεί ποτέ να είναι

¹ *Λήμμα* αποτελεί ο αρχικός τύπος της λέξεως, επί του οποίου αναπτύσσεται το οικείο άρθρο στο Γλωσσάριο.

υποκείμενο ούτε κάποιας νεωτερικότητας ούτε κάποιου συντηρητικού παρελθοντισμού ή αρχαιολατρίας. Ως γνωστόν, η Αλήθεια στην οποία μετέχει η Εκκλησία ποτέ δεν αλλάζει, δεν ανανεώνεται, αλλά ούτε και γερνάει – είναι πάντα η ίδια και η Αυτή. Όμως, πώς μιλάει η Εκκλησία, η οποία είναι εξίσου ενδο-ιστορική και εξω-ιστορική για τα φαινόμενα, τα οποία εμφανίζονται στον άνθρωπο ενδο-ιστορικά ως πρωτοφανή; Φαίνεται, βάσει των μαθημάτων του πατρός Γρηγορίου Παπαθωμά, ότι η απάντηση σε αυτή την ερώτηση είναι, ότι η Εκκλησία όχι μόνο δικαιούται αλλά και καλείται και οφείλει να πλάθει τόσο τις λέξεις-όρους όσο και τις ίδιες έννοιες, με απώτερο σκοπό τη θεραπεία της – ουσιαστικά ανύπαρκτης αλλά ανά περίπτωση *βιωμένης* – διαφοράς μεταξύ ανθρώπινης ενδο-ιστορικής και εσχατολογικής ύπαρξης. Ή συντομότερα, σε κάθε ιστορική περίοδο και ενόψει των συγκεκριμένων ιστορικών δεδομένων, η γλώσσα της Εκκλησίας λαμβάνει υπόψη τη σύνολη ανθρώπινη ύπαρξη – ιστορική και εσχατολογική – ή, για να χρησιμοποιήσουμε την Παύλεια ορολογία, λαμβάνει υπόψη και την εν Χριστώ και την συν Χριστώ ζωή. Εδώ έγκειται και το θέμα των θεολογικών νεολογισμών αλλά και το θέμα της γλώσσας ως φαινομένου γενικότερα.

Όταν το θεωρούν αναγκαίο, για λόγους ακριβολογίας και σωστής διατύπωσης, τόσο οι επιμέρους επιστήμες όσο και κυρίως η θεολογία, καταφεύγουν σε δημιουργία νεολογισμών, δανειζοντας εν τούτοις συνήθως λέξεις Ελληνικές. Η Θεολογία, όμως, δεν δανείζει ή απλώς χρησιμοποιεί, αλλά και συνδιαμορφώνει τις ίδιες έννοιες μέσω της Ελληνικής γλώσσας. Αυτό θα μας απασχολήσει στο παρόν σύντομο κείμενο.

Στο σύνολό της και κατά την διάρκεια όλης της ιστορικής εξελίξεώς της μέχρι σήμερα, η Ελληνική γλώσσα διατήρησε το *άκουσμα της πρώτης ανθρώπινης κραυγής* μετά την πτώση. Πρόκειται για την αναγκαιότητα του προφερόμενου λόγου και την ανωτερότητα αυτής της αναγκαιότητας σε σχέση με οποιαδήποτε γλωσσική συμβατικότητα. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο, η απόλυτη συμβατικοποίηση της (Νέας) Ελληνικής γλώσσας θα σήμαινε την νέκρωσή της ή την αποελληνικοποίησή της. Η πλαστικότητα, τόσο ως αποτέλεσμα όσο και ως δυνατότητα του πλασίματος (πλάθω), είναι ένα χαρακτηριστικό πρωτίστως της Ελληνικής γλώσσας. Όμως, όπως και στην Αρχαία Ελληνική Γλυπτική, η πλαστικότητα δεν έχει λόγο ύπαρξης, εάν δεν χειρίζεται κάποιο φως. Αναλόγως, και πάνω από όλα στον θεολογικό λόγο, η πλαστικότητα της Ελληνικής γλώσσας, υπάρχει για να χειρίζεται/δέχεται την ενεργειακή δράση του νοητού (ακτίστου) φωτός. Πιστεύουμε, όμως, ότι αν και η πλαστικότητα αυτή χαρακτηρίζει πρωτίστως την Ελληνική γλώσσα, η αποστολή της

είναι οικουμενική και ως τέτοια μας αναγκάζει να έχουμε εν συνειδήσει τα σωστά κριτήρια της δημιουργίας των θεολογικών νεολογισμών. Όπως θα εξηγήσουμε εν συντομία παρακάτω, το κύριο κριτήριο για την δημιουργία ενός θεολογικού νεολογισμού – σε οποιαδήποτε γλώσσα – είναι η ύπαρξη του *αυθεντικού παράπονου*.

Είχαμε ήδη κάνει έναν υπαινιγμό, ότι η ίδια η γλώσσα ως φαινόμενο γεννάται από τον πόνο της μεταπτωτικής κατάστασης. Στην προπτωτική κατάσταση, υπήρχε η πλήρης (επι)κοινωνία μεταξύ Θεού και ανθρώπου, και άρα δεν υπήρχε ανάγκη για την συνομιλία/γλώσσα – γιατί η γλώσσα είναι ένας κατεξοχήν βοηθητικός μηχανισμός και όχι ο απόλυτος τρόπος μιας (επι)κοινωνίας. Δηλαδή, μετά την πτώση, οι πρωταρχικές λέξεις/λόγια ακούστηκαν ως ανθρώπινες φωνές και κραυγές – επειδή προερχόντουσαν από τον αληθινό (παρα)πόνο περί της διακοπής της (επι)κοινωνίας με τον Θεό. Έτσι εξηγείται, γιατί το *σημαίνον* είναι η κραυγή περί του *σημαινόμενου*: π.χ. η λέξη «άνθος» είναι η κραυγή/σημαίνον, η οποία εννοεί το γεγονός/σημαινόμενο άνθος. Ας σημειωθεί, ότι η λέξη «άνθος» πιθανώς έχει κάποια πρωταρχική σχέση με την έννοια του «ανέρχομαι, ανθώ, ακμάζω, αυξάνω» – κάτι το οποίο έμμεσα εξηγεί, πως στο ιστορικά πρώτο άκουσμα της λέξης «άνθος» οι ακροατές θα έβρισκαν την λέξη αυτή συνάμα και κατανοητή και περίεργη. Αυτό είναι το κύριο χαρακτηριστικό και των σημερινών θεολογικών νεολογισμών: είναι συνάμα κατανοητοί και περίεργοι/ασυνήθιστοι. Εν συντομία, η γέννηση ενός θεολογικού νεολογισμού συνιστά την εξής νοητική εμπειρία: «Ανέρχομαι και ακμάζω από ένα πρωτοφανές ή ασυνήθιστο παράπονο, και το παράπονο αυτό, επειδή είναι αυθεντικό, γεννάει ένα άνθος, μία πνοή πρωτάκουστη – έναν νεολογισμό, ο οποίος: (α) κάνει αναφορά σε ένα γεγονός υπαρκτό μεν αλλά μέχρι εκείνη την στιγμή δυσθεώρητο, και (β) κάνει την πρώτη νοηματική θεώρηση ή νοηματικό πλάσιμο, που αποδίδει αυτό το γεγονός και λεκτικά – χωρίς να συμβιβάζεται με τους υπαρκτούς λεκτικούς τρόπους, σχηματισμούς και κανόνες». Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε, ότι, όσον αφορά στον πεδίο της Θεολογίας: **Ο πόνος γέννησε τη γλώσσα και το αυθεντικό παράπονο γεννάει τους νεολογισμούς.** «Αγαπωνώ» είπε ο άνθρωπος που αγαπούσε με πόνο..., και κάποιιο τον άκουσαν με δύο και άλλοι με ένα ωμέγα, πολλοί λιγότεροι όμως τον κατάλαβαν...

Αθήνα 18.02.2012

Ούρεσης Τοντόροβιτς

Ο αστερίσκος (*) που υπάρχει δίπλα σε κάθε λέξη, σημαίνει την ύπαρξη αντίστοιχου λήμματος στην αλφαβητική του θέση.

Άβατον. Το απρόσιτο. **Άβατος** – εκεί όπου δεν μπορούμε να βαδίσουμε – ετυμολογικά σημαίνει «απάτητος», εκεί όπου δεν (περ)πατάμε (α + βαίνω). Κι ακόμη, στα κείμενα των Πατέρων συνήθως σημαίνει το «μη προσβάσιμο». Ο όρος έχει πολλές έννοιες και σημασίες. Κατ' αρχάς, υπάρχει το **μοναστηριακό* άβατο** που δηλώνει ότι απαγορεύεται στον γυναικείο κόσμο να εισέλθει στις εγκαταστάσεις μίας ανδρικής μονής, καθώς και, ταυτόσημα, το αντίστροφο. Επίσης, σύμφωνα με τα έθιμα της Αθωνικής *Πολιτείας*, σημαίνει την απόλυτη απαγόρευση πρόσβασης στις γυναίκες, στους ευνούχους, στους σπανούς άνδρες και σε κάθε ζώο θηλυκού γένους. Πρόκειται για μία αρχή του *εθιμικού «αθωνικού δικαίου»*, που ενθαρρυνόταν ήδη από τον 5^ο αιώνα και η οποία έλαβε *νομοθετική* μορφή και κατοχύρωση με το δεύτερο *Τυπικόν* του Αγίου Όρους, του 1045 [επί αυτοκράτορος Κωνσταντίνου του Θ' του Μονομάχου], και το τέταρτο *Τυπικόν*, του 1046 [επί αυτοκράτορος Μανουήλ Β' του Παλαιολόγου] (**μοναστικό* άβατον**). Εξ άλλου, σε όλες τις ενοριακές ή τις μοναστηριακές εκκλησίες, το ιερό βήμα παραμένει *άβατον* για τις γυναίκες, εκτός και εάν συντρέχουν ειδικές περιπτώσεις, όπως είναι οι γυναικείες μονές και οι απομακρυσμένες παραμεθόριες περιοχές.

Άδεκτος. Ο κανονικός αυτός όρος σημαίνει τον «μη αποδεκτό στην Εκκλησία»². Είναι ο αφορισμένος* ή εκείνος που δεν γίνεται δεκτός στους κόλπους της Εκκλησίας για λόγους αίρεσης* ή σχίσματος*, ή ακόμη εκείνος ο οποίος δεν

²Κανόνες 12/Αποστόλων· 1/Πέτρου· 16/Α'· 2, 6/Αντιοχείας· 11/Σαρδικής· 2, 5, 18, 22, 23, 81/Βασιλείου· 8, 10/Ζ'.

δύναται να ενταχθεί στις τάξεις του κλήρου, εξ αιτίας ενός κανονικού κωλύματος, ακριβώς γιατί δεν είναι *ακώλυτος**.

Αθωνικό Δίκαιο. Η Αθωνική Πολιτεία του Αγίου Όρους συνιστά, εντός του ευρωπαϊκού ενοποιημένου χώρου, μία ιδιαίτερη νομικο-κανονική κατάσταση, ακόμη και από νομική άποψη. Το σύνολο των μοναστικών κανόνων και η σύνθεση του ρωμαϊκού δικαίου (5^{ος}-15^{ος} αι.), του οθωμανικού δικαίου (15^{ος}-19^{ος} αι.), του δημοσίου διεθνούς δικαίου (19^{ος} αι.), του δημοσίου ελληνικού δικαίου (1912-1993) και από το 1993 [προοδευτικά από το 1979] μέχρι σήμερα του σχετικού κοινοτικού ευρωπαϊκού δικαίου, συνθέτει το λεγόμενο, με έναν κωδικό όρο, «Αθωνικό Δίκαιο». Το εν λόγω δίκαιο εντάσσεται, εκτός από το κανονικό και το εκκλησιαστικό δίκαιο, κυρίως στο δημόσιο δίκαιο, αν και περιλαμβάνει διατάξεις και του ιδιωτικού δικαίου. Πρέπει να σημειώσουμε, εξ άλλου, ότι οι «θεσμοί» του Αγίου Όρους, οι οποίοι ήταν αρχικά αμιγώς μοναστικοί, εξακολουθούν να είναι, ακόμη και σήμερα, αναμεμιγμένοι με πολιτικούς θεσμούς, που θεσπίστηκαν αργότερα. Οι *αθωνικοί* αυτοί *θεσμοί* αναπτύχθηκαν, κατά τη διάρκεια των αιώνων, υπό την επίδραση του δικαίου της κάθε εποχής και των εκάστοτε πολιτειακών συναφειακών συνθηκών. Επομένως, με το νομικό όρο «Αθωνικό Δίκαιο» εννοούμε μία αρμονική *νομοκανονική* σύνθεση, που συμπεριλαμβάνει σήμερα και τα νέα δικαιοϊκά δεδομένα, τα οποία προέρχονται από το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο.

Αίρεση³. Κατά λέξη, σημαίνει «επιλογή από το όλο». Αποτελεί το σφάλμα και την απόκλιση μίας αυτονομημένης επιλογής, τα οποία οι Πατέρες αντιμετώπισαν με σαφέστατη δογματική ακρίβεια* και θεολογική αυστηρότητα, ακριβώς γιατί κατακερματίζουν τη σύνολη οντολογική αλήθεια και αναδεκνύουν, επιλεκτικά, μία *επιλογή* τους, γεγονός που έχει άμεσες αρνητικές συνέπειες στο επίπεδο της οντολογίας και της σωτηριολογίας. Η αίρεση – που αποτελεί, θεολογικά, είτε την *επίμονη άρνηση ενός δόγματος* καθορισμένου εμπειρικά από την Εκκλησία είτε τη *διάδοση μίας νέας διδασκαλίας*, διαφορετικής από εκείνη που προβάλλει εμπειρικά η Εκκλησία – επισύρει τη βαρύτερη εκκλησιο-κανονική ποινή, δηλαδή τον ισόβιο αποκλεισμό από την κοινωνία – το *ανάθεμα**. Η αίρεση, σε

³ Κανόνες 6/Λαοδικείας· 1/Βασιλείου.

περίπτωση που τροποποιεί τη βαπτισματική τριαδική πίστη της Εκκλησίας⁴, όπως διατυπώνεται στον **κανόνα της πίστεως**, αποτελεί μία προσπάθεια που εν τέλει καταλήγει στην οριστική ρήξη μαζί της. Αν οι αιρετικοί υιοθέτησαν μία διαφορετική μορφή βαπτίσματος από εκείνη που γίνεται στο όνομα του «κανόνα της πίστεως», τότε αυτό το βάπτισμα «στο ύδωρ και το Πνεύμα» δεν έχει καμμία αξία και κανένα οντολογικό αντίκρουσμα⁵. Οι αιρετικοί δεν ανήκουν πλέον στην Εκκλησία, διότι την εγκαταλείπουν με τη ‘μη ακολουθία’, την ανακολουθία τους, ή προκαλούν την αλλοίωση του «κανόνα της πίστεως» της, όπως εκφράζεται αυτός στο *Σύμβολο της Πίστεως* της Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως (325-381). Για αυτό τον λόγο, η Εκκλησία επιτιμά «με ανάθεμα* κάθε αίρεση»⁶, δηλαδή, με κανονική ποινή που επιφέρει τον απόλυτο αποκλεισμό των υπαιτίων από την εκκλησιακή κοινωνία. Οι κανόνες, προκειμένου να προφυλαχθούν οι πιστοί από τη θεολογική ή πνευματική μόλυνση των αιρετικών, απαγορεύουν στους Χριστιανούς να διατηρούν οποιαδήποτε σχέση, κυρίως πνευματική, μαζί τους, διαφορετικά τους επιβάλλεται η ποινή του αποκλεισμού από την κοινωνία⁷.

Αιωνισμός. Όπως είναι προφανές από τον ίδιο τον όρο, ο **αιωνισμός** (aeonismus [πρβλ. *saecularismus*], αγγλ. aeonism ή eonism, γαλλ. aeonisme ή éonisme), ως νεολογισμός, προέρχεται από τη λέξη *αιών*. Πριν από όλα, ο όρος «αιών» χαρακτηρίζει ένα διάστημα ή μία περίοδο χρόνου, ενώ παράλληλα ως έννοια προσδιορίζει επακριβώς ένα *χρονικό διάστημα που ορίζεται, σημαίνεται και μπορεί να χαρακτηρισθεί*. Επίσης, ο ίδιος όρος δευτερογενώς σημαίνει τον *βίο*, το χρονικό διάστημα της ζωής κάποιου ή το χρονικό διάστημα το συνυφασμένο με την ηλικία κάποιου (λεγόταν ήδη από την ελληνική αρχαιότητα, «στον αιώνα του τάδε»), και συνεπώς τη *ζωή*. Επί πλέον, στον έλληνα λόγο γίνεται σαφώς χρήση του όρου *αιών* και για μακρότερο χρονικό διάστημα από αυτό της ζωής ενός ανθρώπου και, επομένως, η λέξη σημαίνει τη γενεά, τον αιώνα κατά κυριολεξία, την εποχή, καθώς και συνολικά τους αιώνες (πρβλ. τους γεωλογικούς αιώνες, κ.λ.π.). Κατ’ επέκταση, με τον όρο αυτό νοείται συνεκδοχικά το ατελείωτα, το απεριόριστα μακρό διάστημα χρόνου, το απείρως

⁴ Πρβλ. κανόνες 7/Β΄· 95/Πενθέκτης.

⁵ Πρβλ. κανόνες 7/Β΄· 95/Πενθέκτης.

⁶ Κανόνες 1, 6/Β΄· 35/Λαοδικείας.

⁷ Κανόνες 10, 64/Αποστόλων· κ. 11/Πενθέκτης· κ. 2/Αντιοχείας· κ. 9, 33, 34/Λαοδικείας.

απροσδιόριστο χρονικό διάστημα, και η αιωνιότητα, εξ ου και το ρήμα «*αιωνίζω*», που σημαίνει «είμαι *αιώνιος*», δηλ. ο επί αιώνες διαρκών, ο αιχρόνιος, ο αέναος, ο αενάως υπάρχων. Στην προοπτική αυτή, μπορούν να υπάρχουν και κάποιες παράγωγες λεξικογραφικές έννοιες. Δειγματοληπτικά και σε σχέση με την υπό εξέταση έννοια, ας αναφερθεί εδώ το «αιωνο-τόκος», ο γεννών τον αιώνα, και το «αιωνο-χαρής», ο χαίρων αιωνίως, αλλά και ο *χαίρων με τον αιώνα* (πρβλ. την ερμηνεία των σύνθετων λέξεων «υδρο-χαρής», «αιμο-χαρής», κλπ.), με την *ενσωμάτωσή* του και την *εξάντλησή* του στις διαστάσεις του *αιώνα* (του νυν και ιστορικού), κάτι που έχει να κάνει άμεσα και με τον υπό διαπραγμάτευση όρο «αιωνισμός».

Πράγματι, ο όρος *αιωνισμός* γεννάται για τη θεολογική γραμματεία και τη θεολογία, όταν η έννοια «αιών» (= η εποχή του ανθρώπου, το δεδομένο ιστορικό χρονικό διάστημα του ανθρωπίνου γένους, ο ιστορικός χρόνος στο πλαίσιο υπάρξεως του κτιστού) ταυτίζεται με την ίδια την Ιστορία, το κτιστό το ίδιο και την ιστορική διάρκειά του στην παρούσα (πτωτική) μορφή. Αυτό φαίνεται καθαρά στην πατερική τριμερή διάκριση, στο «Προ-αιώνιο, Ιστορία, Έσχατα». Είναι γεγονός ότι η πατερική έννοια «προ-αιώνιο», το «πριν από τον αιώνα», ταυτίζει εξ ορισμού και αυτομάτως τον «αιώνα» με την «Ιστορία» («τον αιώνα τον άπαντα», τον «αιώνα» εδώ ως περίοδο [ιστορικής] υπάρξεως, την περίοδο της Θείας Οικονομίας), ενώ τα Έσχατα ορίζονται ως «επέκεινα του (ιστορικού) χρόνου», ως «επέκεινα του (νυν) αιώνα»· γι' αυτό και η χρήση του σε πληθυντικό αριθμό «εις τους αιώνας των αιώνων»⁸.

Ο όρος, επομένως, προέρχεται από δευτερογενή έννοια της λέξης «αιών» και, όπως όλοι οι όροι που φέρουν το καταληκτικό χαρακτηριστικό «-ισμός» και χαρακτηρίζουν μία τάση, ένα κοινωνιο-φιλοσοφικό ρεύμα ή μία συγκεκριμένη κατάσταση, ο νεολογισμός αυτός εκφράζει μία υπαρκτική προσέγγιση και μία στάση ζωής που σχετίζεται με τον «νυν αιώνα», την Ιστορία, τον ιστορικό χρόνο και, θεολογικά, με τον πτωτικό κόσμο, την πτώση, την πτωτική κατάσταση του ανθρώπου και του κτιστού. Και ακόμη, ο αιωνισμός σχετίζεται άμεσα με μία ιδιότυπη προσκόλληση στο «πτωτικό κτιστό» (*ετερόφωτο*), το οποίο αυτονομείται από την κοινωνία με το «δημιουργικό άκτιστο» (*αυτόφωτο*),

⁸ Ρωμ. 1, 25 και Φίλιπ. 4, 20.

τον δημιουργό Θεό, και εμφανίζει μία δυναμική οντολογικής *αυτοπληρότητας* απέναντί Του.

Με το νέο του θεολογικό περιεχόμενο, ο νεολογισμός αυτός δηλώνει την νοοτροπία των ανθρώπων που ασφαλώς πιστεύουν στον Θεό, αλλά που αδυνατούν⁹ να καταστήσουν τον Θεό *παντοκράτορα*, δηλαδή το «κέντρο της ζωής τους» (αββάς Δωρόθεος). Το γεγονός αυτό¹⁰ έχει ως συνέπεια τη διαμόρφωση «*ετερόκεντρης* προοπτικής» (απόρριψη του Θεού ως προς την υπερβατικότητα και «των μελλόντων γίνεσθαι»¹¹), που απομακρύνει¹² τον άνθρωπο από τον Θεό «εξ αιτίας της αγάπης προς τον *νυν αιώνα*»¹³ και τον εγκλωβίζει τοποθετώντας τον¹⁴ στην διάσταση «του κόσμου τούτου»¹⁵. Πρόκειται για μία κατηγορία και μία προοπτική «*ενδοκτισιακή*»*, δηλαδή κατηγορία περιορισμού και ενδοστρέφειας σε αυτό που είναι (τόρα πτωτικό) *κτιστό*, υιοθετώντας υποβολιμαίες δοξασίες του και λησμονώντας τον *εσχατολογικό* του *προσανατολισμό*¹⁶. Τότε ο *εσχατολογικός* *προσανατολισμός* θεμελιώνεται – κατά προτεραιότητα αν όχι κατ’ αποκλειστικότητα – στο πρότυπο¹⁷ «αυτού του κόσμου», της *civitas terrena* (**εγκόσμια εσχατολογία**), ή ακόμη δίνει ένα κυρίαρχο προβάδισμα σε **αυτόν τον αιώνα** («ο αιών ούτος», ο παρών κόσμος) έναντι του **μέλλοντος αιώνος** («ο αιών ο μέλλον»¹⁸ και «η πόλις η μέλλουσα»¹⁹). Χαρακτηριστικό παράδειγμα **νοοτροπίας προσωπικού αιωνισμού** αποτελεί η αναφορά του Αποστόλου Παύλου στον μαθητή και συνεργάτη του συναπόστολο Δημά, όταν έλεγε: «Δημάς γαρ με εγκατέλιπεν *αγαπήσας τον νυν αιώνα*, και επορεύθη εις Θεσσαλονίκην»²⁰, ο οποίος απόλυτα πίστευε στον Θεό, και ήταν σαφώς ισαπόστολος, αλλά τελικά εγκαταλείπει την εν Χριστώ διακονία και την αποστολή της Εκκλησίας στην Ιστορία, επειδή ακριβώς αγάπησε κατά προτεραιότητα, αν όχι κατά αποκλειστικότητα, «τον νυν

⁹ Εφεσ. 2, 2.

¹⁰ Μθ. 13, 22· Μκ. 4, 19.

¹¹ Πραξ. 26, 22.

¹² Β΄ Κορ. 4, 4.

¹³ Β΄ Τιμ. 4, 9.

¹⁴ Λκ. 20, 34.

¹⁵ Ιω. 18, 36-37.

¹⁶ Εφεσ. 1, 21· Εβρ. 6, 5 και 11, 20· Α΄ Τιμ. 4, 8· Τιτ. 2, 12.

¹⁷ Ρωμ. 12, 2.

¹⁸ Εφεσ. 1, 21.

¹⁹ Εβρ. 13, 14.

²⁰ Β΄ Τιμ. 4, 9-10.

αιώνα»²¹. Με άλλα λόγια, ο αιωνισμός είναι πάνω από όλα ένας *οντολογικός εγκλωβισμός και περιορισμός του ανθρώπου στον κόσμο, την Ιστορία και τη φύση*, θέτοντάς τον σε μία *αιωνιστική* πορεία χωρίς εσχατολογικό αντίκρουσμα. Πρόκειται για μία αιωνιστική επιλογή τρόπου υπάρξεως, ως στάση ζωής, σε βάρος της εσχατολογικής προοπτικής του ανθρώπου.

Τέλος, μέσα στην ατμόσφαιρα του όντως δυσδιάκριτου αιωνισμού, ειδικά στον χώρο της Εκκλησίας και πολύ περισσότερο στην διάσταση του κόσμου, μπορούμε να διακρίνουμε κλιμακωτά μία **νοοτροπία συλλογικού αιωνισμού**, που εδραιώνεται και κυριαρχεί στους κόλπους της Εκκλησίας, εάν δεν προσεχθεί θεολογικά και ποιμαντικά, που καταντά να μετατρέπεται, όταν αυτή η νοοτροπία *σωματοποιείται*, σε **εκκλησιαστικό αιωνισμό**. Και είναι αποδεδειγμένα γεγονός πως ο *εκκλησιαστικός αιωνισμός* δεν αφήνει περιθώρια, οντολογικά ή θεσμικά, για την έλευση της εσχατολογίας. Επιθυμεί να βρίσκει την αποκλειστική δικαίωσή του στον παρόντα χρόνο και τον παρόντα κόσμο και αιώνα μετερχόμενος δικά του μέσα, αποσκοπώντας σε αιωνιστικά ερείσματα και προκαλώντας έτσι άμεσα αλλά και δυσδιάκριτα οντολογικό και εκκλησιολογικό *ετεροκεντρισμό*. Και όταν πλέον ο *εκκλησιαστικός αιωνισμός* εδραιωθεί και διαποτίσει το εκκλησια(στι)κό σώμα, τότε η Εκκλησία, αν και Εκκλησία, παραμένει μεν ως τέτοια μόνο στα επιφαινόμενα, αλλά ουσιαστικά γίνεται **Εκκλησία αιωνιστική**, διολισθαίνει δηλ. στο *αιωνιστικό σχήμα* «τούτου του αιώνα» (κομφορμισμός-συσχηματισμός²², και αλλοιώνεται ιδιότυπα, μετατρέπόμενη από οντολογική σε αιωνιστική κατηγορία, προσκτώντας άδηλα αιωνιστικά οράματα με ό,τι αυτό συνεπάγεται επί του πρακτέου για την ζωή της, την ύπαρξή της στην Ιστορία και την Εκκλησιολογία της.

Κοντολογίς, στη θεολογική προσέγγιση της έννοιας αυτής, η θεώρηση από τον άνθρωπο και η αντιμετώπιση του «νυν αιώνα», ωσάν ο αιώνας αυτός να έχει *οντολογική αυτοπληρότητα* έναντι του ακτίστου ονομάζεται *αιωνισμός*. Τα δε ορατά συμπτώματά του ανιχνεύονται σε γεγονότα όπως, όταν οι προτεραιότητες του κόσμου επικαλύπτουν την αποκλειστική προτεραιότητα της Βασιλείας. Με άλλα λόγια, *αιωνισμό* αποτελεί η έμφαση στην αυτάρκεια του «νυν αιώνα», με απόλυτο οντολογικό προσανατολισμό προς αυτόν – την στιγμή που αυτός ο

²¹ Β΄ Τιμ. 4, 9.

²² Πρβλ. Ρωμ. 12, 2· Β΄ Τιμ. 4, 9.

ίδιος (καλείται να) υφίσταται ως «σκιά των μελλόντων»²³ και «τύπος του μέλλοντος»²⁴ –, και την διολισθητική μετατροπή του σε «οντολογικό επίκεντρο» της Ιστορίας και της διανθρώπινης ζωής, μετατρέποντας έτσι τον Θεό από «οντολογικό κέντρο» (αββάς Δωρόθεος) και πρωταρχικό και αρχετυπικό μέλος αμοιβαίας διαπροσωπικής κοινωνίας σε επιθεματική περιφέρεια και σε θρησκευτικό κοσμοείδωλο.

Ακοινώνητος²⁵. Είναι ο εκτός της κοινωνίας, ο στερούμενος τη Θεία Ευχαριστία. Εκείνος που, μετά από μία καθορισμένη εκκλησιακή διαδικασία, αποκόπηκε, προσωρινά ή οριστικά, από το σώμα της Εκκλησίας και, συνεπώς, δεν μπορεί να συμμετάσχει ούτε στα Άγια Μυστήρια, ούτε στις λειτουργικές Συνάξεις των πιστών.

Ακρίβεια. Με τον όρο *ακρίβεια* εννοείται και σημαίνεται η επακριβής υιοθέτηση και ‘εφαρμογή’ (jus strictum) προκαθορισμένων εμπειρικά πραγμάτων προς το συμφέρον μελλοντικών καταστάσεων. Ο όρος αυτός λεξικογραφικά σημαίνει την εξέταση (*κρίση*) με οξύτητα και οξυδέρκεια, και την εκτέλεση με προσοχή και με συνέπεια, *συνολικά*, μιας οποιασδήποτε πράξεως, μιας ενέργειας ή μιας αποστολής. Επίσης, ο όρος αυτός αποδίδει την *ιδιότητα του τελείου*, την *τελειότητα λειτουργίας* κάποιου πράγματος (π.χ. την ακρίβεια της ζυγαριάς), την *τελειότητα κάποιας ενέργειας* (π.χ. την ακρίβεια της βολής όπλου), αλλά και την *καθαρότητα, σαφήνεια, και κυριολεξία στην έκφραση* (π.χ. την ακρίβεια της γλώσσας).

Υπάρχουν ακόμη και εννοιολογικές απορροές του όρου αυτού, ειδικά όταν αυτός χρησιμοποιείται λεξιπλαστικά και σε σύνθετο ή συνδυαστικό λόγο, όπως για παράδειγμα και σε σχέση με την υπό εξέταση έννοια, ο όρος «ακριβοδίκαιος», δηλ. ο ακριβής στην απόδοση της δικαιοσύνης, ο δίκαιος άνθρωπος στο έπακρο, σε τελειότητα και, κατ’ επέκταση, ο δικάζων αυστηρά, αλλά και κυρίως ο σταθμίζων με *ακρίβεια*.

²³ Κολοσ. 2, 17.

²⁴ Ρωμ. 5, 15.

²⁵ Κανόνες 10, 12, 29, 33/Αποστόλων· 8, 9/Πέτρου· 5, 16/Α΄· 1, 2, 6/Αντιοχείας· 1, 14/Σαρδικής· 9/Λαοδικείας· 4, 5, 13, 18, 34, 38, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 73/Βασιλείου· 6/Β΄· 3, 9/Τιμοθέου· 2, 4, 5/Γρηγορίου Νυσ· 11, 19, 28, 29, 80, 87, 92, 105, 106, 122, 123, 124, 125, 128/Καρθαγένης· 1, 5, 6/Γ΄· 5/Κυρίλλου· 4, 8, 16, 20, 22/Δ΄· 13, 14, 15/Α-Β.

Η ακρίβεια γλωσσικώς σχετίζεται επίσης και με τη γλωσσική επικοινωνία: στην εκκλησιαστική γλώσσα λέμε «ακριβόλεκτος», δηλ. ο λεχθείς με ακρίβεια, και «ακριβολόγος», δηλ. αυτός που είναι ακριβής, φροντισμένος και φειδωλός στους λόγους (*ακριβολογία*), καθώς και ο σταθμίζων ένα γεγονός επακριβώς και ο ερευνών εξίσου επακριβώς (διωρυχιστική έρευνα). Από αυτό προέρχεται και η αρχή της κανονικής και ποιμαντικής πράξης της εκπεφρασμένης με τα ρηματικά επίθετα «ακριβολογητέον», δηλ. όταν κάποιος ταγός (ας πούμε, ποιμένας) πρέπει να σταθμίσει με ακρίβεια ένα γεγονός, μία ενέργεια, ή μία εκκλησιο-κανονική απόκλιση ή ακόμη και μία διαπροσωπική ποιμαντική διένεξη, και «ακριβωτέον», δηλ. όταν κάποιος πρέπει να εξετάσει (*κρίνει*) επακριβώς, αυστηρώς, επί τούτω (*ad hoc*).

Ο όρος ακρίβεια προέρχεται από το επίθετο «**ακριβής**». Ακριβής είναι ο μετ' ακριβείας γινόμενος ή συμβαίνων, ο απηκριβωμένος (στην έκφρασή του), ο ορθός, ο αληθής, ο άνευ λάθους, ο αλάνθαστος (π.χ. ακριβής διάγνωση, ακριβής ώρα, ακριβής πληροφορία), ο τέλειος στο είδος του, στη σκέψη ο καθαρός, ο καθωρισμένος, και για πρόσωπα, ο αυστηρός, ο προσεκτικός, ο υπερ-ακριβής (*σαφής*), ο λιτός, ακόμη και ο φειδωλός (με την έννοια της *διακρίσεως*). Ακριβής σημαίνει επίσης *εύτακτος*, και από αυτό ασφαλώς προκύπτει γιατί η ακρίβεια σημαίνει την *ευταξία*, κάτι που εξηγεί την επιλογή του όρου στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας. Η πιθανή ετυμολογική προέλευση της λέξης *κατά απλοποίηση* είναι: ακριβής < ακρο-κριβής = ο εξετάζων (κρίνων) με οξύτητα (μεγάλη προσοχή) – εκτός και αν προέρχεται από παλαιότερο τύπο «ακρειβής» με «ει» που με ιωτακισμό κατέληξε σε «ι» –, ή άλλη πιθανή από *μετάπτωση βάσεως* είναι: ακριβής < ακρ-ιβ-ης = ο έχων οξεία όραση. Και οι δύο πιθανές ετυμολογικές προελεύσεις προσιδιάζουν προς την πυρηνική έννοια της ακρίβειας, ιδίως όπως αυτή υιοθετήθηκε θεολογικά και κανονικά εκ των υστέρων.

Όλα αυτά τα απηγεί το εν αχρησία σήμερα ρήμα «**ακριβώ**» («ακριβάζω» στη μετάφραση των Ο'), όταν κάνω κάτι με εντελή ακρίβεια, όταν τακτοποιώ κάτι με ακρίβεια και με τη μέγιστη δυνατή λεπτομέρεια, αλλά συνήθως όταν εξετάζω ή εννοώ κάτι εντελώς (καθ' ολοκληρίαν), όταν εκφράζω κάτι *επακριβώς*. Από το ρήμα αυτό προέρχονται δύο λέξεις-όροι, χρήσιμοι για την Κανονική Παράδοση και την Κανονική Ποιμαντική της Εκκλησίας, το «*ακρίβωμα*» [πρβλ. *εξακριβώνω*] = η ακριβής γνώση, και η «*ακρίβωση*» = η ακριβής τήρηση.

Πρόκειται για δύο όρους που στην Παλαιά Διαθήκη αποδίδονται με τους όρους «ακρίβασμα» και «ακρίβασμός». Ο «ακρίβασμός» για τους Ο²⁶ είναι η πρακτική εκείνου που ερευνά εκ του σύνεγγυς τα πράγματα.

Μέσα σε αυτήν την εννοιολογική συνάφεια γεννήθηκε, υιοθετήθηκε και επιβεβαιώνεται ο κανονικός όρος «ακρίβεια». Έτσι, ο όρος αυτός απαντάται με ειδικό βάρος και με αποκλειστική χρήση σε επίσημα κείμενα της Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας ήδη από τον 4^ο αιώνα, στην Τοπική Σύνοδο της Αγκύρας (314), σε κοινή χρήση κατά τη διάρκεια των εργασιών της και στον κανόνα 3, καθώς και στον 1ο και τον 3ο κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου (370-378). Στη συνέχεια, η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος η εν Τρούλω (691) κάνει χρήση του όρου κατά κόρον (κανόνες 3, 13, 29, 37 και 102), καθώς και η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νικαίας (787) στον κανόνα 14, όσο και η Πρωτοδευτέρα Τοπική Σύνοδος της Κωνσταντινουπόλεως (861) στον κανόνα 5. Η χρήση του όρου «ακρίβεια» με αποκλειστικό κανονικό περιεχόμενο απαντά μόνον σε αυτούς τους κανόνες. Σε άλλους κανόνες, και είναι αρκετοί αυτοί, όπου και όταν χρησιμοποιείται ο όρος, έχει γενική σημασία χωρίς κανονική φόρτιση.

Η παραπάνω εννοιολογική ανάλυση της έννοιας «ακρίβεια» αποκαλύπτει τον λόγο για τον οποίο η Εκκλησία υιοθέτησε τον όρο αυτό για κάποια θεολογική πραγματικότητα συγκεκριμένη, τόσο αρχετυπική όσο και αξονική. Ο αυτός λόγος ισχύει και για την αποκλειστική χρήση του στο κανονικό πεδίο της Εκκλησίας. Πράγματι, η ακρίβεια συνιστά προϋπόθεση για την περιφρούρηση αυτού του αρχετυπικού, οντολογικού και εσχατολογικού, που μας *παραδόθηκε (Παράδοση της Εκκλησίας)*, και για τη διασφάλιση της διαχρονικής και διατοπικής (*χωροχρονικής*) *ενότητας της Εκκλησίας*. Επομένως, η ακρίβεια, στη θεολογία και την εκκλησιο-κανονικότητα, σχετίζεται άμεσα με την ορθή πίστη, την αλήθεια που η Εκκλησία επαγγέλλεται, καθώς και με την ακεραιότητά της στη φανέρωσή της ενώπιον των ανθρώπων εντός της Ιστορίας, διότι πράγματι ο όρος αυτός στη σύλληψή του προϋποθέτει απομάκρυνση κάθε περιττού και υπογραμμίζει την ορθότητα, που συνεπάγεται την απομάκρυνση του εσφαλμένου, και κατ' επέκταση την, στην κυριολεξία, *κανονικότητα*. Κατά συνέπεια, η ακρίβεια υπαγορεύεται από την εσχατολογική φύση της Εκκλησίας,

²⁶ Ιώβ 5,15· Γ΄ Βασ. 11,34· Δ΄ Βασ. 17,15· Παροιμ. 8,29.

όπως αυτή φανερώνεται «στη μη γραπτή και τη γραπτή παράδοση»²⁷ των Πατέρων, στα πρόσωπα των Αγίων και την κειμενικά καταγεγραμμένη εμπειρία τους, αλλά και όπως αυτή κωδικώς φανερώνεται στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας, τους ιερούς κανόνες, που σηματοδοτούν την εσχατολογική πορεία του εκκλησιακού σώματος. Εν προκειμένω, παρέκκλιση από την ακρίβεια συνεπάγεται μερική ή ολική απώλεια της αλήθειας της Εκκλησίας και απώλεια της σηματοδότησης αυτής της μοναδικής πορείας. Η ακρίβεια τελικά είναι ο ενδεικτικός σηματοδότης αυτής της πορείας, ο οποίος, όντας έτσι, δεν καταργεί την ελευθερία του προσώπου, το οποίο εκούσια (με θετική ελευθερία [πρβλ. άγ. Γρηγόριος Νύσσης]) υιοθετεί αυτήν την πορεία που η ακρίβεια σηματοδοτεί. Γι' αυτό, *ακρίβεια* και *ελευθερία* δεν συνιστούν δύο αντιθετικές καταστάσεις, αλλά ταυτόσημες, έχοντας την ακρίβεια ως γνήσιο υποσύνολο της θετικής ελευθερίας του ανθρώπου. Τέλος, η αλήθεια της Εκκλησίας δεν εξαντλείται στην ακρίβεια, αλλά βρίσκεται πέρα από αυτήν. Οι ιεροί κανόνες δεν είναι τόσο σύμβολα της τελειότητας, καθώς φέρουν επάνω τους και ιστορικά συναφειακά χαρακτηριστικά, αλλά περισσότερο σηματοδότες πορείας και ζωής, οι οποίοι δεν καταργούν την ελευθερία του ανθρώπου. Αυτός ακριβώς είναι και ο λόγος που η Εκκλησία, για την ίδια και αυτή αλήθεια, δεν ασκεί μόνον *ακρίβεια*, αλλά και *οικονομία**.

Πράγματι, ως αποκλειστικός κανονικός όρος, η ακρίβεια σημαίνει την τελειότητα, νοούμενη εσχατολογικά, στη φανέρωση της Βασιλείας στην Ιστορία και τον ιστορικό χώρο και χρόνο. Έτσι, στο πεδίο της Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας ειδικότερα, ο όρος **ακρίβεια*** σημαίνει την ευταξία και δηλώνει πλέον με προφάνεια την ακριβή υιοθέτηση (“*jus-te*”) των προτροπών, των εντολών ή των καταγεγραμμένων παραινέσεων των ιερών κανόνων και των εκκλησιαστικών κανονισμών στην ποιμαντική πράξη και την εκκλησιακή ζωή. Στην κατεύθυνση αυτή, η *αληθώς* «παράλληλη» και *εκκλησιακώς* «συν-ώνυμη» αρχή – και όχι αντιτιθέμενη ή αντίθετη – στην απόπειρα της σωτηρίας του ανθρώπου ονομάζεται *οικονομία**. Αυτό γίνεται αμέσως αντιληπτό ήδη από τα πρώτα κείμενα της αρχέγονης Εκκλησίας, τα οποία καταγράφουν την εμπειρία της, στο πρώτο ουσιαστικά κείμενο μετά την ολοκλήρωση του Κανόνα της Καινής Διαθήκης, τη *Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων* (συγγραφείσα μεταξύ 100

²⁷ Πρβλ. τον κανόνα 91 του Μεγάλου Βασιλείου, που αποτελεί απόσπασμα από το θεολογικό του έργο *Περί του Αγίου Πνεύματος*.

και 120 μ. Χ.), στο κεφ. VI, § 2, όπου αυτό που λέγεται εκεί συνιστά και τον ορισμό των δύο αυτών συνάλληλων όρων: «Εἰ μὲν γὰρ δύνασαι βαστάσαι ὅλον τὸν ζυγὸν τοῦ Κυρίου, τέλειος ἔση [ακρίβεια]· εἰ δ' οὐ δύνασαι, ὃ δύνῃ, τοῦτο ποίει [οικονομία]»²⁸. Στο παρατεθέν αποστολικο-πατερικό κείμενο, το αίτημα της ακριβείας εκφράζεται *προτρεπτικά* από το «ὄλον» και το «τέλειος», τα δύο συστατικά στοιχεία της ακρίβειας, ενώ η υιοθέτηση της οικονομίας απεργάζεται την υφιστάμενη δυνατότητα του καθενός, τη συνδεδεμένη και με τη βουλευτική του ενδιάθετη διάθεση, και πάλι *προτρεπτικά*, με το «εάν αδυνατεῖς να ανταποκριθεῖς στο «ὄλον» και στο «τέλειο» [ακρίβεια], κάνε αυτό που μπορείς [οικονομία]». Με άλλα λόγια, η Εκκλησία από τους δυναμένους ζητάει την *ακρίβεια*, για τους ασθενεῖς υιοθετεῖ την *οικονομία* [αγαπητική διευθέτηση], στο μέτρο (= κανόνας) που ο καθένας μπορεί και δύναται να ανταποκριθεῖ. Είναι σαφές ότι εδώ έχουμε έμφαση και προτεραιότητα στον άνθρωπο και στις προϋποθέσεις της προσωπικής του (συμ)μετοχής με κριτήριο τις υποστατικές δυνατότητές του, κάτι που συνιστά τις απαρχές μιας *κανονικής ανθρωπολογίας*, τόσο διάχυτης και συστατικής συνάμα της ταυτότητας της Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας. Επομένως, και οι δύο αυτοί κανονικοί ὅροι δηλώνουν ουσιαστικά τις δύο ταυτόσημες πρακτικές που έχει στη διάθεσή της και που υιοθετεῖ η Εκκλησία στην προοπτική τόσο του εσχατολογικού προσανατολισμού του εκκλησιακού σώματος όσο και της οντολογικής σωτηρίας των ανθρώπων. Αυτό εννοεί ο ἅγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης στους *Υπομνηματισμούς* του στους Ιερούς Κανόνες και στην *Κανονολογία** [Υπομνηματική Ερμηνευτική] του, που επιχειρεῖ στο Πηδάλιο (1800), όταν λέει: «Δύο εἶδη κυβερνήσεως, και διορθώσεως, φυλλάττονται εἰς την του Χριστοῦ Εκκλησίαν. Το εν εἶδος ονομάζεται *Ακρίβεια*, το δε ἄλλο ονομάζεται *Οικονομία* και Συγκατάβασις, με τα οποία κυβερνοῦσι την σωτηρίαν των ψυχῶν οἱ του Πνεύματος οἰκονόμοι, πότε μεν με το ένα, πότε δε με το ἄλλο»²⁹. Επομένως, *Ακρίβεια* και *Οικονομία* εἶναι δύο ισόκυρες μορφές κανονικότητας εντός της Εκκλησίας.

²⁸ Β.Ε.Π.Ε.Σ., τ. 2, σελ. 215-220 [217].

²⁹ Πηδάλιον, Ερμηνεία στον 46^ο Αποστολικό κανόνα, υποσημ. 1, σελ. 53, στ. 2.

Ακρόασις³⁰. Η τρίτη από τις τέσσερις βαθμίδες μετανοίας, που οι κανόνες επέβαλλαν στους μετανοούντες, τους **ακροώμενους***, οι οποίοι όφειλαν να παραμένουν όρθιοι, χωρίς να έχουν την δυνατότητα γονυπετήσεως, στον νάρθηκα, από όπου άκουγαν τις γραφές και το κήρυγμα. Στη συνέχεια τοποθετούνταν μαζί με τους Κατηχούμενους, αλλά δεν λάμβαναν τη *χειροθεσία**.

Ακροώμενος. Εκείνος που βρίσκεται στην τρίτη βαθμίδα μετανοίας, η οποία ονομάζεται από την Κανονική Παράδοση **ακρόασις***.

Ακόλυτος. Ο πρωτοχριστιανικός λειτουργικο-κανονικός όρος *ακόλυτος* δεν αφορά στον *ακόλουθο* γενικά, όπως θεωρεί το κορυφαίο και καταξιωμένο κατά τα άλλα γαλλικό λεξικό κοινής αναφοράς και κοινής αυθεντίας της Γαλλικής Γλώσσας *Petit Robert*, όπως και η διάδοση της παρερμηνείας του (πιθανώς μέσω αυτού) σε λεξικά άλλων λατινογενών γλωσσών, αλλά είναι εξειδικευμένος και αναφέρεται σε «εκείνον, λαϊκό πάντα και αποκλειστικά, ο οποίος δεν έχει *κόλυμα* για την ανάληψη και εκπλήρωση κάποιου λειτουργικά εξειδικευμένου λειτουργήματος». Έχουμε συνεπώς *κατ' αποκλειστικότητα* αναφορά στον «α-κόλυτο» (acolytus) και όχι στον «ακόλουθο» (acoluthus) ή τον «συνοδό» του εκάστοτε τοπικού ή όποιου επισκόπου. Η σύγχυση στην εννοιολογική απόδοση του όρου, που προκαλεί παραπλάνηση στην επιστημονική έρευνα, θα μπορούσε να ανιχνευθεί από τους συντάκτες του Γαλλικού λεξικού και από μόνη την ετυμολογία στη γαλλική γλώσσα, χωρίς να είναι αναγκαία η εξειδικευμένη ιστορική γνώση του όρου: αντί του σωστού «ακόλυτος-acolytus: acolyte» – και όχι «acoluthus που θα έπρεπε τότε να γράφεται στα γαλλικά acoluthes» –, γράφουν, τελικά, «acolyte από την ελληνική λέξη acolouthos (sic), που σημαίνει τον ακολουθούντα, τον συνοδεύοντα κλπ.». Τέλος, εάν πράγματι ο όρος προερχόταν από το «ακόλουθος», τότε η γλωσσική μεταγραφή του στα λατινικά και τις άλλες λατινογενείς γλώσσες, όπως είναι ευνόητο, θα έπρεπε να έχει διαφορετική ορθογραφική απόδοση και όχι όπως σωστά μεταβιβάστηκε στη Λατινική Γλώσσα και ορθά γράφεται στις

³⁰ Κανόνες 7, 8, 11/Γρηγορίου Νέο-Καισαρείας· 4, 6, 9/Αγκύρας· 11, 12, 14/Α΄· 5/Νεο-Καισαρείας· 5/Λαοδικείας· 22, 56, 57, 58, 59, 64, 66, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83/Βασιλείου· 4, 5/Γρηγορίου Νυσ· 87/Πενθέκτης.

λατινογενείς γλώσσες (acolytus: acolyte, acolyt, κλπ.), όπως φαίνεται επί πλέον και από την ανάλυση αυτού του κανονικού *technicus terminus* που ακολουθεί. Πράγματι, ο λειτουργικο-κανονικός αυτός όρος λεξικογραφικά (-α- στερ. + κωλύω) σημαίνει τον μη κωλύμενο, τον μη εμποδιζόμενο, τον ανεμπόδιστο, τον απεριόριστο, τον ατάρακτο, τον ανεπικόλυτο, τον ελεύθερο. Και στην επιρρηματική του μορφή σημαίνει το αυτό: *ακωλύτως*, δηλ. άνευ εμποδίων, [εκεί] όπου δεν παρεμβάλλονται ή δεν υφίστανται εμπόδια, ανεπικόλυτα, ελεύθερα. Στη λειτουργικο-κανονική πράξη, η αποκλειστική αυτή έννοια δηλώνει την απουσία μίας εκ των προϋποθέσεων, που οι μετέπειτα ιεροί κανόνες και η αποκρυσταλλωμένη *Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας* αξιώνουν για εκείνον που (θα) υπηρετεί το θυσιαστήριο και, κατ' επέκταση, τον κληρικό σε όλες τις κατηγορίες των εκκλησιακών χαρισμάτων (*πρεσβύτερος, επίσκοπος* και, μετά την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο της εν Τρούλλω-691, *διάκονος*), όσο δε και για τον *λαϊκό* στην τέλεση γάμου (*ακόλυτος* για την σύναψη γάμου), κλπ. Είναι όρος αποκλειστικά λειτουργικός και κυρίως κανονικός, ο οποίος χρησιμοποιήθηκε κατά κόρον στα κείμενα των τριών πρώτων χριστιανικών αιώνων και, στη συνέχεια, ρηματικά και σημειολογικά στους ιερούς κανόνες των Οικουμενικών και των Τοπικών Συνόδων καθώς και σε μερικές αναφορές στους κανόνες των Πατέρων³¹. Κυρίως στην αρχέγονη Εκκλησία δινόταν το αποκλειστικό προνόμιο στους *ακόλυτους*, ακριβώς λόγω αυτής της ιδιότητάς τους, να μεταφέρουν τη θεία Ευχαριστία, το Ευχαριστιακό Σώμα (το *fermentum*) που ελάμβαναν από τους λειτουργούς – αποκλειστικά – επισκόπους, στις *μη ευχαριστιακές Συνάξεις* (αυτές που πραγματοποιούνταν χωροταξικά μακριά από την – μοναδική τότε *λειτουργούσα [ιερουργούσα]* – Καθέδρα του [τοπικού] Επισκόπου και αποτελούν, πρακτικά και ιστορικά, τον λειτουργικό πρόδρομο της τόσο αρχαίας θείας Λειτουργίας που επιτελούμε μέχρι σήμερα, των Προηγιασμένων Δώρων), στους απόντες, τους φυλακισμένους – κατά τη διάρκεια των διωγμών – και στους *εμπερίστατους*. Μετά και την επεξήγηση αυτή, γίνεται προφανές, γιατί η υιοθέτηση του όρου «ακόλουθος», στην ιστορική συνάφεια του εννοιολογικού πεδίου του όρου

³¹ Πρβλ. τους κανόνες 3/Γ'· 18/Δ'· 13 και 34/Πενθέκτης· 6, 10 και 17/Ζ'· 3, 19 και 21/Αγκύρας· 9, 10 και 17/Σαρδικής· 19, 42, 48, 53, 54, 56, 60, 61 και 86/Καρθαγένης· 1, 6, 9 και 16/ Πρωτοδευτέρας· 2/Διονυσίου· 1/Αθανασίου· 34, 61 και 87/Βασιλείου· 16/Τιμοθέου και 1/Γενναδίου.

«ακώλυτος», παρουσιάζει μεταξύ άλλων και νοηματικό έλλειμμα, εκτός από την απουσία ιστορικής τεκμηρίωσης.

Αλυτρωτισμός. Ο όρος προέρχεται από μετάφραση από την ιταλική λέξη «*irredento*»: «αυτό που δεν έχει αποδοθεί, που δεν έχει εξαγορασθεί, που δεν έχει απελευθερωθεί». Αποτελεί εθνικιστική κίνηση (πολιτική θεωρία) – δεν ταυτίζεται απόλυτα με τον *εθνο-φυλετισμό** –, η οποία αξιώνει την προσάρτηση εδαφών που θεωρείται ότι έχουν καταπατηθεί ή δεν έχουν ακόμη απελευθερωθεί από μία ξένη κυριαρχία. Η εν λόγω αρχή εκφράζει την «αλυτρωτική πολιτική», η οποία χαρακτηρίζει τους ευρωπαϊκούς εθνικισμούς του παρελθόντος και θίγει το ζήτημα της λανθασμένης χάραξης των εθνικών συνόρων κατά τον σχηματισμό των Κρατών, όπως πραγματοποιήθηκε, δια των διεθνών συνθηκών, από τις Μεγάλες Δυνάμεις κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, δημιουργώντας πάμπολλα προβλήματα και πολέμους στην Ευρώπη – που σήμερα επιθυμεί να τα αγνοεί. Τα τελευταία χρόνια, αυτή η νοοτροπία επηρέασε σημαντικά την εκκλησιακή θεολογία, που εμφανίζεται πολύ συχνά έτοιμη να υποστηρίξει παρόμοιες κοσμικές τάσεις (πρβλ. τη *Μεγάλη Ιδέα* που αναπτύχθηκε στον Ελλαδικό χώρο). Έχουμε, επομένως και κατ' επέκταση, το ίδιο ακριβώς φαινόμενο και στον εκκλησιαστικό χώρο: ο **εκκλησιαστικός αλυτρωτισμός** μπορεί να προκαλέσει *απορρόφηση* μίας κατά τόπον Εκκλησίας από μία άλλη τόπον Εκκλησία (π.χ. η απαίτηση εκ μέρους Ελλαδικών απόσπασης της 'ιστορικής εκκλησιαστικής Βορείου Ηπείρου' και προσάρτησής της στην Εκκλησία της Ελλάδος, γεγονός που, εάν θα επισυνέβαινε, θα προκαλούσε την κατάργηση και *απορρόφηση* της κανονικώς ανακηρυχθείσας Αυτοκέφαλής Εκκλησίας της Αλβανίας (1937), ή η απαίτηση εκ μέρους Ρώσων απόσπασης της εκκλησιαστικής Εσθονίας και προσάρτησής της στο Πατριαρχείο της Ρωσσίας, γεγονός που, εάν θα επισυνέβαινε, θα προκαλούσε την κατάργηση και *απορρόφηση* της κανονικώς ανακηρυχθείσας Αυτόνομης Εκκλησίας της Εσθονίας (1923)). Αυτή την τάση *εκκλησιαστικού αλυτρωτισμού* καταδικάζει ως καταχρηστική με τη συνοδική εκκλησιολογία της η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας (451): πρβλ. «ασυγχύτως-αδιαιρέτως».

Ανάθεμα³². Πρόκειται για κανονικό μέτρο που έχει ως περιεχόμενο την έσχατη (συνοδική) απόφαση της Εκκλησίας να αποκηρύξει κάποιον από την Εκκλησία δημοσίως και να τον αναθέσει στην κρίση του Θεού. Το εν λόγω μέτρο συνίσταται στην οριστική εκκοπή εκ του σώματος της Εκκλησίας, και επιβάλλεται στους αποστάτες* της πίστεως, κατ' ουσίαν σε εκείνους που επιμελημένα και ενσυνείδητα αποξενώθηκαν από την Εκκλησία, για λόγους άρνησης της πίστεως ή για λόγους απόκλισης από την αλήθεια, δηλ. για λόγους αίρεσης*. Το ανάθεμα, δια του οποίου ο πιστός αποβάλλεται οριστικώς από την Θεία Ευχαριστία και την Εκκλησιακή Κοινότητα, λαμβάνει τον χαρακτήρα της αράς (κατάρας), διότι στερεί από τον υπαίτιο κάθε δυνατότητα σωτηρίας και, επομένως, αυτός εγκαταλείπεται στον σατανά, «τον κύριο [άρχοντα] του κόσμου, εκτός της Εκκλησίας και της Βασιλείας του Θεού»³³. Η εν λόγω έσχατη κανονική ποινή επιβάλλεται σύμφωνα με μία καθορισμένη εκκλησιαστική διαδικασία³⁴, αποκλειστικώς, βέβαια, σε περιπτώσεις έσχατης ανάγκης και εφόσον είναι αδύνατον να ληφθούν άλλα κανονικά μέτρα λιγότερο αυστηρά, που θα μπορούσαν να οδηγήσουν τον υπαίτιο σε μεταμέλεια ή, μάλλον, όταν τα ανωτέρω κανονικά μέτρα έχουν εξαντληθεί, χωρίς να έχει επέλθει κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα. Στην περίπτωση αυτή, ο αναθεματισμένος δεν έχει πλέον τη δυνατότητα να υπερασπισθεί τον εαυτό του και έχει αποκλεισθεί από κάθε μορφή επανενσωματώσεως στην Εκκλησία³⁵. Τελικώς, η κανονική ποινή του αναθέματος αφορά μόνο σε ορισμένους ανθρώπους, που αρνήθηκαν επιμόνως όλες τις προσπάθειες που κατ'

³² Κανόνες 28/Αποστόλων· 1, 2, 3/Νέο-Καισαρείας· 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20/Γάγγρας· 1, 5, 11, 12/Αντιοχείας· 29, 34, 35, 36/Λαοδικείας· 88/Βασιλείου· 1, 6, 7/Β· 3, 4, 9/Θεοφίλου· 9, 11, 81, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116/Καρθαγένης· 7/Γ· 2, 7, 15/Δ· 1/Γενναδίου· 1, 61, 92, 95/Πενθέκτης· 1/Ζ· 1, 3/Η' (Αγίας Σοφίας).

³³ Πρβλ. Ιω 12, 31· 14, 30· 16, 11.

³⁴ Κατά τα αρχαία χρόνια, η απόδοση του αναθέματος συνοδευόταν από μία σύντομη τελετή: ο επίσκοπος, συνοδευόμενος από τους ιερείς του λαού με πένθιμα άμφια και κεριά ανά χείρας, έψαλλαν ύμνους σχετικούς με τον Ιούδα, ο οποίος πρόδωσε τον Κύριο, και εξέπεσε από την χάρη των Αποστόλων. Στη συνέχεια, εκείνος που πρωτοστατούσε στην τελετή, ανήγγειλε «το επιτίμιο» του αναθέματος, δηλ. την έγγραφη απόφαση του αναθέματος, η οποία συνοδευόταν από φοβερά λόγια, λόγια που προκαλούσαν ακόμη μεγαλύτερο φόβο σε εκείνους που παρακολουθούσαν την τελετή. Αυτή η παιδαγωγική διαδικασία ακολουθείτο στην Εκκλησία της Ανατολής μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στην Ελλάδα μέχρι το 1916, κατά την εκτόξευση του αναθέματος, για πολιτικούς καθαρά λόγους, εναντίον του τότε Έλληνα Πρωθυπουργού Ελευθερίου Βενιζέλου. Επομένως, αν εξαιρέσουμε το τελευταίο αυτό θλιβερό γεγονός, η εν λόγω κανονική ποινή επιβάλλεται σε όσους αρνούνται την χριστιανική πίστη, καθώς και στους αιρετικούς, εγκαταλείπει τους υπαίτιους εκτός του εκκλησιακού κορμού και τους διαχωρίζει πλήρως από τον Χριστό και την Εκκλησία, στερώντας τους κάθε μέσο σωτηρίας (πρβλ. το άρθρο του Αμ. Αλιβιζάτου, «Ανάθεμα», εν *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 1, Αθήνα 1963, σελ. 470-474).

³⁵ Κανόνες 12/Αντιοχείας· 81/Καρθαγένης.

επανάληψη κατέβαλε η Εκκλησία συνοδικά δια των Επισκόπων της και των κανονικών μέσων που διαθέτει, προκειμένου να τους οδηγήσει στη μεταμέλεια [‘μετά-νοια’] και τη μεταστροφή, γεγονός που σημαίνει ότι η Εκκλησία, μη μπορώντας να πράξει οτιδήποτε άλλο για τη σωτηρία τους, έχοντας εξαντλήσει όλες τις δυνατές και πιθανές απόπειρες, και το ζήτημα ξεφεύγοντας ταυτόχρονα από το πλαίσιο των δυνατοτήτων της, τους αναθέτει στη θεία δικαιοσύνη («ανάθεμα» σημαίνει *αναθέτω*). Η Εκκλησία, ενεργώντας κατ’ αυτόν τον τρόπο, διακατέχεται από *διαποικμαντική* (θεραπευτική, προστατευτική, κλπ.) μέριμνα, η οποία, στην προκειμένη περίπτωση, αποσκοπεί στην προφύλαξη του ποιμνίου των πιστών, το οποίο οφείλει να καταστήσει απρόσβλητο από κάθε είδους πνευματική μόλυνση και οντολογική προσβολή, που προέρχεται από την επιλεγμένη σκληροκαρδία³⁶. Τέλος, το ανάθεμα είναι αποκλειστικά προσωπικό. «Στους πολλούς, ανάθεμα δεν χωράει».

Αποκλεισμός από την κοινωνία. Έκφραση περισσότερο *ad hoc* σε σχέση με τον όρο «αφορισμός», είναι η πρόσκαιρη αποβολή από την σύναξη των πιστών, η οποία αποφασίζεται κατόπιν καθορισμένης εκκλησιαστικής διαδικασίας, και αφορά στα μέλη που εναντιώνονται στην Εκκλησία. Αυτός συνίσταται κυρίως στη στέρηση της κοινωνίας για *ορισμένο* – και όχι *αόριστο* ή *απροσδιόριστο* – διάστημα.

Αποστασία³⁷. Αποστασία (*apostasia*) συνιστά όχι μόνον η *πράξη* αλλά και το *αποτέλεσμα* του να «αφίσταται» κάποιος από κάτι καθώς και του να «αποστατήσει» κάποιος από κάπου. Συνεπώς, «αποστατώ» σημαίνει στασιάζω, επαναστατώ, γίνομαι αποστάτης, κηρύσσω ανταρσία (*πράξη*), πράγμα που σημαίνει και έχει ως *αποτέλεσμα* το να αποκόπτομαι, απόσχισμαι, αποσκιστώ, αναχωρώ, μεταπηδώ, αφίσταμαι και μεθίσταμαι από τον χώρο-τόπο-τρόπο, όπου βρίσκομαι ή όπου ανήκω. Το διττό αυτό γεγονός, η *πράξη* και το *αποτέλεσμα*, επιφέρουν συνεπαγωγικά την άρνηση, την απάρνηση, την αρνητική μετακίνηση, την αποποίηση, την απόρριψη, την *αποσκίρτηση* και την ένταξη (ή μη) σε κάτι άλλο ή κάπου αλλού.

³⁶ Πρβλ. Μθ. 19, 8 και Μκ. 16,14.

³⁷ Κανόνες 9/Αγκύρας· 1, 2, 3, 4/Γ’.

Επομένως, η αποστασία, ως *πράξη* και ως *αποτέλεσμα*, συνιστά για τη μεν πρώτη περίπτωση εξέγερση κατά του παραδεδομένου, στάση, επανάσταση, στασιαστικό κίνημα, πρόκληση ταραχής, στοχευμένη εξέγερση, ανταρσία, κίνημα, ενώ, για τη δεύτερη περίπτωση, είναι η αποσκίρτηση, η αποστροφή, η αποποίηση, η απιστία, η άρνηση πίστεως, η απόρριψη, η προδοσία, η εξωμοσία*, η λήψη αποστάσεως (= το να παραμείνει κάποιος μακριά από κάποιον ή από κάτι), ο παντελής χωρισμός, η καθοριστική διαφοροποίηση, η αποκίνηση με προσχώρηση σε κάτι άλλο, η μεταπήδηση, η μετάσταση για λόγους ποιοτικής απόστασης και ποιοτικής διαφοράς, τους οποίους λόγους επικαλείται ο *ενεργών την αποστασία*, ο *αποστάτης**, ως κριτήρια της νέας του επιλογής.

Κατ' επέκταση, αποστάτης είναι ο αποστατών κατά του παραδεδομένου και του ίδια βουλήσει υιοθετημένου και του αποδεκτού, ο στασιαστικός, ο αποστασίαστος, ο αφεστώς, ο αφεστηκώς, ο αντάρτης, ο δραπέτης, ο λιποτάκτης, ο αποστατημένος. Από αυτά προκύπτει επίσης και το ρηματικό επίθετο αποστατικός (= ο ανταρτικός, ο ανήκων σε αποστάτες), ο έχων τάση προς ανταρσία.

Μέσα σε μία τέτοια εννοιολογική και νοηματική ατμόσφαιρα, θα ήταν ενδιαφέρον να ειπωθεί ότι, στην αρχαιότητα, το διαζύγιο απεκαλείτο «αποστάσιο», εξ ου και το «αποστασίου βιβλίον», το έγγραφο της διαζεύξεως, καθώς και η «αποστασίου δίκη», η καταγγελία εναντίον *απελεύθερου* που εγκαταλείπει τον προστάτη του ή που προσέρχεται σε άλλον.

Στην Εκκλησία, στον θεολογικό και τον εκκλησιο-κανονικό χώρο, αποστασία είναι η απάρνηση της χριστιανικής πίστεως, ενώ, ειδικά για τον κληρικό όλων των βαθμίδων, η εκούσια αποβολή του εκκλησιαστικού-ιερατικού σχήματος. Επίσης, ο αποστάτης αποκαλείται (λαϊκά) και αρνησίθρησκος, αλλαξόπιστος, εξωμότης*, ο αρνούμενος την πίστη του, ο αρνούμενος τις αρχές του (και για τον κληρικό, ο εκουσίως και αυθαιρέτως αποβαλών το ιερατικό σχήμα), ο ρίψασπις. Είναι εκείνος που αρνήθηκε τη χριστιανική πίστη και είτε ασπάσθηκε μία θρησκεία είτε διολίσθησε στην αθεΐα και τον αγνωστικισμό.

Η αποστασία μπορεί να διαπραχθεί *εκουσίως* ή *κατόπιν ασκήσεως βίας*. Στην πρώτη περίπτωση, «εκείνος που αρνήθηκε τον Χριστό πρέπει να αποκλεισθεί ισοβίως από τη Θεία Ευχαριστία. Θα του επιτραπεί να κοινωνήσει μόνο στο

τέλος της ζωής του, αν μετανοήσει ενώπιον της θύρας της εκκλησίας»³⁸. Στην περίπτωση που η άρνηση πραγματοποιήθηκε κατόπιν εξαναγκασμού και ασκήσεως εξωτερικής βίας (οι κανόνες αναφέρονται κυρίως στους αποστάτες* *lapsi*, ελληνιστί τους *πεπτωκότες*, οι οποίοι κατά την περίοδο των διωγμών της Εκκλησίας, από αδυναμία ή οίηση, αποποιήθηκαν ως αρνητές την πίστη τους και αμέλησαν την αποστολή τους ως Χριστιανών), προβλέπεται ο αποκλεισμός από την κοινωνία για ένα διάστημα που εκτείνεται από δύο έως δεκατρία έτη³⁹. Η διακύμανση ως προς τον χρόνο αποκλεισμού από τη Θεία Ευχαριστία φανερώνει ότι η Εκκλησία συχνά μετέβαλλε τις αποφάσεις της, διότι λάμβανε υπ' όψιν της, κατά την υιοθέτηση των κανονικών επιτιμίων, όχι μόνο το εκκλησιο-κανονικό παράπτωμα που διαπράχθηκε, αλλά και τις συνθήκες υπό τις οποίες διαπράχθηκε αυτό, καθώς και την εσωτερική προσωπική κατάσταση του πιστού⁴⁰ της στιγμής εκείνης (όλα αυτά αποτελούν συστατικά στοιχεία της **Κανονικής Ανθρωπολογίας**). Ας επισημανθεί εδώ ότι με την διακυμαινόμενη αυτή στάση της Εκκλησίας εισαγόμεθα στην καρδιά του γεγονότος-Οικονομίας*, που η ίδια ασκεί παράλληλα και στην ίδια διαποικμαντική προοπτική με το γεγονός-Ακρίβεια*.

Τέλος, για να συνδέσουμε όλες τις πτυχές της υπό εξέταση έννοιας με την Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας, ας ειπωθεί εδώ καταληκτικά ότι το αντίθετο της «αποστασίας» μεταξύ άλλων είναι η ευταξία, η σταθερότητα, η εμμονή, ενώ το αντίθετο του «αποστατώ» είναι το εμμένω, το (παρα)μένω πιστός (στο Βάπτισμα και την οντολογική προοπτική του...).

Αποστάτης. Είναι εκείνος ο βαπτισμένος πιστός που *αρνήθηκε και απομακρύνθηκε από και στέκεται μακριά από* (από + ίστημι [= στέκομαι] > **αποστασία***) την χριστιανική πίστη, και είτε ασπάσθηκε μία θρησκεία, είτε έπεσε στην αθεΐα. (Παρεμφερής λέξη εννοιολογικά, για να γίνει ακόμη περισσότερο κατανοητό, είναι και η λέξη αστέρι, «αστήρ» (α + ίστημι), που *κινείται*, που δεν μένει *ακίνητο* στον ουρανό). Επομένως, αποστάτης είναι ο (μετα)κινηθείς από την

³⁸ Κανόνας 73/Βασιλείου· πρβλ. κανόνες 62/Αποστόλων· 2/Γρηγορίου Νύσσης.

³⁹ Κανόνες 11 και 12/Α΄· κανόνες 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9/Αγκύρας· κανόνας 81/Βασιλείου· κανόνες 1, 2, 7, 8, 9/Πέτρου. (Επί παραδείγματι, αναφέρουμε τον κανόνα 8/Αγκύρας: «Οι δε δεύτερον και τρίτον θύσαντες μετά βίας, τετραετίαν υποπεσέτωσαν, δύο δε έτη χωρίς προσφοράς *κοινωνησάτωσαν*, και τω εβδόμω τελείως δεχθήτωσαν»).

⁴⁰ Κανόνας 12/Α΄.

ελεύθερη επιλογή του να βρίσκεται σε εσχατολογική τροχιά και πορεία, και «αποστασιο-ποιήθηκε» από αυτήν.

Αποσυνάγωγος. Εκείνος ο οποίος έχει αποκοπεί από το σώμα της Εκκλησίας, ο *αφορισμένος*. Μεταξύ των αποκλεισμένων, περιλαμβάνονταν οι **εκκήρυκτοι**⁴¹, οι οποίοι είχαν αποκλεισθεί δημοσίως [α] είτε πρόσκαιρα από την κοινωνία⁴² [β] είτε οριστικά από την Εκκλησία⁴³ είτε και από τα δύο.

Αποσηματισμός. Η Ελληνική γλώσσα μας λέει και τί είναι *άσημο*. Από το στερητικό «α» και την λέξη «σχήμα», οπότε μπορούμε εύκολα να καταλάβουμε το λεγόμενο και το νοούμενο. Η εκούσια ή επιτιμιακή* αποβολή του σχήματος, που κάνει τον φέροντα το *σχήμα* να υπάρχει *ά-σημος*, αποσηματισμένος, από το συστατικό *χάρισμα* (του επισκόπου, του πρεσβυτέρου ή του διακόνου) της Τοπικής Εκκλησίας, που *χάρισε* σε κάποιον η Εκκλησία, για την συγκρότηση και λειτουργία του Εκκλησιακού σώματος.

Αργία. Εκκλησιαστική κανονική ποινή, η οποία επιβάλλεται κατόπιν τηρήσεως μίας συγκεκριμένης εκκλησιαστικής διαδικασίας, τόσο στους κληρικούς, οποιασδήποτε βαθμίδας, όσο και στους μοναχούς. Η επιβολή της εν λόγω κανονικής *ποινής* (ας την ονομάσουμε καταχρηστικά έτσι, εφ' όσον εμπεριέχει μέσα της μία μορφή ανταποδοτικού χαρακτήρα) συνεπάγεται ότι απαγορεύεται, για ένα διάστημα *απαραιτήτως καθορισμένο* (σύμφωνα με τους ιερούς κανόνες) ή *μη καθορισμένο* (σύμφωνα με σημερινά εκκλησιαστικά κρατούντα), η άσκηση των καθηκόντων που άπτονται της ιερατικής βαθμίδας του κληρικού ή της ιδιότητας του μοναχού. (Η ανωτέρω έννοια της αργίας δεν ταυτίζεται με την αντίστοιχη του Κανονικού Δικαίου της Ρωμαιο-Καθολικής Εκκλησίας).

Αργός. Ο κληρικός που έχει τεθεί σε *κανονική αργία** και δεν του παραχωρείται η δυνατότητα να ασκεί οποιαδήποτε ιερατική-λειτουργική πράξη, χωρίς ωστόσο να στερείται τα λοιπά δικαιώματα της «καθέδρας*» (ενδυμασία, θέση στην εκκλησία, τιμές, κ.λ.π.).

⁴¹ Κανόνες 18/Αγκύρας· 88/Βασιλείου· 2/Γρηγορίου Νεοκ.

⁴² Κανόνας 18/Αγκύρας.

⁴³ Κανόνας 2/Γρηγορίου Νεοκ.

Αρχή. Από τη λέξη **Άρχων**, και είναι αυτός που έχει δική του γη (άρα=γη + έχων), δικό του τόπο, δικό του σπίτι, που του ανήκει αποκλειστικά, ακριβώς με την έννοια που τη διασώζει και η λαϊκή παράδοση, όταν αποκαλεί τον νοικοκύρη του σπιτιού *άρχοντα* και την νοικοκυρά *αρχόντισσα*. Το αυτό ισχύει και για την αρχή ενός τόπου, π.χ. τον Δήμαρχο, που είναι η *αρχή* ή ο *άρχοντας* του τόπου και του λαού. Στην εκκλησιο-κανονική πράξη, «*άρχων επίσκοπος*» είναι ο «έχων δική του γη, δικό του σπίτι», ο έχων δική του επαρχία, ο επαρχιούχος (=επαρχία + έχων), στοιχείο που συνιστά την κανονική υπόσταση ενός επισκόπου, όπως τον περιέγραψαν συνοδικά *σύσσωμοι* (*consensus canonum*) και *απαρέγκλιτα* οι κανόνες της Εκκλησίας, ως τον μοναδικό και τον αποκλειστικό *άρχοντα* της δικής του Τοπικής Εκκλησίας-Επισκοπής και του λαού του. Η εννοιολογική αυτή ιδιότητα αναδύει και την έννοια της (εδαφικής) δικαιοδοσίας του επισκόπου, επίσης της μοναδικής, σε ένα δεδομένο γεω-εκκλησιακό* τόπο, μιας δικαιοδοσίας επισκόπου *προσωπικής* και *εδαφικής*, οι οποίες ταυτίζονται απόλυτα⁴⁴.

Θα ήταν ενδιαφέρον εδώ, δίπλα στο γεγονός-«*άρχων επίσκοπος*», να αναφερθεί και το προσφάτως νεοφανές γεγονός-«*βοηθός επίσκοπος*». Ο «βοηθός» σημαίνει *αυτός που στο κάλεσμα τρέχει*: Βοή = φωνή + Θέω = τρέχω, και ως εκ τούτου δεν είναι *άρχων*, δεν έχει τίποτα δικό του, εκτός από τη στολή του, τα εξωτερικά δηλ. ορατά διακριτικά – μη υποστατικά – χαρακτηριστικά του, και τρέχει στη φωνή αυτού που τον φωνάζει, για να μεταφέρει στο λαό τη φωνή εκείνου και όχι τη δική, παρ' όλο ότι είναι και αυτός *επίσκοπος*, γεγονός που σημαίνει τον οντολογικό συσχετισμό του με την «αρχή» του και τον «*άρχοντά*» του. Ο «*βοηθός επίσκοπος*» (*sic*), επομένως, δεν έχει δικό του τόπο, δεν έχει «δική του γη» και, παρά τον αποδιδόμενο γεω-εκκλησιακό τίτλο (=τιτουλάριος), δικό του σπίτι-επαρχία. Αυτά που επισκοπικώς διακονεί, είναι ...«*ετέρου αρχοντος*», του «*αρχοντος*»!... Πρόκειται δηλ. για μία *ετεροκεντρισμένη εκκλησιολογική οντολογία*. Κι ακόμη, η επινοηθείσα προσφάτως πράξη για επίσκοπο του «*τρέχειν ακούγοντας την φωνήν*» [του *βοηθείν*] έγινε η κύρια ιδιότητα αυτού του είδους επισκόπων και όχι η αποκλειστική υποστατική ιδιότητα του «*άρχειν*», που αποτελεί το κύριο συστατικό ιδίωμα του χαρίσματος

⁴⁴ Για το τόσο σημαντικό αυτό ζήτημα, δες τον ενδιαφέροντα και ad hoc κανόνα 5/Α'.

του επισκόπου, καθώς αυτός εκκλησιολογικά ορίζεται ως *συλλογική-σωματική προσωπικότητα* (corporated personality), ως *ανακεφαλαιωτική προσωπικότητα*, εις τόπον, εις τύπον και εις τρόπον της μίας και μοναδικής ανακεφαλαιωτικής προσωπικότητας, του ενός και μόνου Χριστού. Για να επιτυγχάνεται έτσι το «ένας Χριστός-μία Εκκλησία ↔ **ένας επίσκοπος-μία Εκκλησία**» αντί του αποκλίνοντος σήμερα «ένας Χριστός-μία Εκκλησία ↔ **ένας ‘άρχων’ επίσκοπος + ένας ‘βοηθός’ επίσκοπος-μία Εκκλησία**», μετατρέποντας τη μία *ανακεφαλαιωτική προσωπικότητα* σε λειτουργία δύο προσώπων με τρόπο αθροιστικό, εφόσον και ο *βοηθός επίσκοπος* κατατείνει να γίνει συστατικό χάρισμα της Τοπικής Εκκλησίας. (Βλ., επίσης, *κατωτέρω* τη σημασία της παρούσας έννοιας *Αρχή*, σε σύγκριση με το λήμμα *Πρώτος**).

Αρχιερέυς. Βλ. *ανωτέρω*, στο λήμμα *Αρχή** και *κατωτέρω*, στο λήμμα *Πρώτος**.

Αρχιμανδρίτης. Όρος που δήλωνε και δηλώνει τον *ηγούμενο* μίας μοναστικής Λαύρας (μεγάλη μονή), για τον ακριβή λόγο ότι αυτός είναι η *αρχή** της *μάνδρας* (*περίβολος-μονή*) των μοναχών που διευθύνει. Μπορεί επίσης με την ίδια ιδιότητα να έχει (*εξ-αρχι-κό*) δικαίωμα επίβλεψης και εποπτείας και επί άλλων μονών της Επισκοπής. Με την έννοια αυτή, ο όρος *αρχιμανδρίτης* δεν είναι κληρική-ιερατική ιδιότητα, αλλά συνιστά προσδιορισμό μοναστικής διακονίας. Έτσι, στη διαχρονική μοναστική παράδοση, έχουμε μοναχό αρχιμανδρίτη, ιεροδιάκονο αρχιμανδρίτη και ιερομόναχο αρχιμανδρίτη, αλλά ποτέ *επίσκοπο αρχιμανδρίτη*, κάτι που για τους ιερούς κανόνες συνιστά λόγο αυτοδίκαιης καθαίρεσης του επισκόπου⁴⁵, που ηγείται μονής ως ηγούμενος (παρά την αντίθετη στις ημέρες μας αποκλίνουσα πρακτική). Σήμερα, ενδέχεται να είναι και ένας απλός τιμητικός τίτλος (‘αρχιμανδρίτης’ χωρίς να είναι *αρχιμανδρίτης*), που παρέχει ορισμένα λειτουργικής φύσεως προνόμια, κατά την τέλεση κυρίως των *Ακολουθιών*, και αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις *νομική* – αλλά όχι *απαραίτητα κανονική* – προϋπόθεση επισκοποποίησης ενός ιερομονάχου.

Αυθεντία. Η Αγία Γραφή, και ειδικά η Καινή Διαθήκη, σε καμμία περίπτωση δεν χρησιμοποιεί ούτε υιοθετεί τους νομικούς όρους και τις νομικές προϋποθέσεις

⁴⁵ Βλ. κανόνα 2 της Η΄ Οικουμενικής Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως (Αγίας Σοφίας)-879/880.

της εγκόσμιας αυθεντίας (*auctoritas*). Πρέπει να διακρίνουμε σαφώς τη *βιβλικο-πατερική αυθεντία* από την *θύραθεν αυθεντία*, η οποία σημαίνει την *εξουσία* και τη *δύναμη*, και η οποία προέρχεται από το αρχαιοελληνικό ρήμα «αυθεντέω» (νεοελλ. *αυθεντεύω* ή *αφεντεύω* [*διαφεντεύω*]), δηλ. άρχω, ηγεμονεύω, λαμβάνω εξουσία, (πληρεξουσιότητα), εξουσιάζω, αυτοδικώ, ασκώ εξουσία, δεσπόζω, τυραννεύω, επικρατώ, κυριεύω, και που σημαίνει τη δυνατότητα (ή τη μοναδικότητα) να έχει κάποιος ή να ασκεί εξουσία σε κάποιον άλλον, να είναι εξουσιαστικά *αυθέντης* (= ο απόλυτος κύριος, δεσπότης, άρχων, ηγεμόνας, απόλυτος εξουσιαστής, δυνάστης, αυτεξούσιος τύραννος) και *αυθέντρια* (ιδιόρρυθμο θηλυκό του *αυθέντης* με ίδιο εννοιολογικό περιεχόμενο). Συνεπώς, αυθεντία με την έννοια αυτή είναι η *απόλυτη εξουσιαστική κυριότητα*. Έτσι, εάν κάποιος μεταχειρίζεται την εξουσία και τη γνώση που διαθέτει, για να υπαγάγει και να υποτάξει τους άλλους στις δικές του επιδιώξεις και φιλοδοξίες, τις ατομικές ή ακόμη και τις συλλογικές, η εξουσία αυτή είναι πέρα για πέρα «*απολυτ-αρχική*», υποδουλωτική και καταργητική του ανθρώπινου προσώπου, με καθαρά εγκόσμιες προδιαγραφές, εγκλωβισμένες στην πτωτικότητα του κτιστού.

Η *βιβλικο-πατερική αυθεντία* έχει μία λεπτεπίλεπτη διαφορά και σαφώς άλλη προοπτική. Εδώ ακριβώς θα πρέπει να ειπωθεί ότι η χριστιανική παράδοση της Δύσεως «εκχριστιάνισε» αυτόν τον θύραθεν όρο, δίδοντάς του νέο περιεχόμενο στον εκκλησιαστικό χώρο. Και δεν είναι τυχαίο, εάν παρατηρήσουμε σύνολους τους κανόνες συγκριτικά και στατιστικά, όπως φαίνεται από την παράθεσή τους αμέσως παρακάτω, ότι η μία και μόνη τοπική Σύνοδος που πραγματοποιήθηκε στη Δύση και έγινε αποδεκτή από την Κανονική συνείδηση της Εκκλησίας, αυτή της Καρθαγένης (419), χρησιμοποιεί κατά κόρον του όρου περισσότερο από το ήμισυ του συνολικού αριθμού των αναφορών όλων των λοιπών ιερών Κανόνων των Οικουμενικών και των Τοπικών Συνόδων, καθώς και των Πατέρων. Ο Karl Jaspers εξηγεί το γεγονός αυτό με την ακόλουθη ανάλυση: «Η έννοια της αυθεντίας προέρχεται από τη ρωμαϊκή σκέψη. *Auctor* είναι εκείνος που διατηρεί ένα πράγμα και το αναπτύσσει, εκείνος που οδηγεί στην αύξηση. *Auctoritas*, από ετυμολογική άποψη, είναι η δύναμη που εξυπηρετεί τη διατήρηση και την αύξηση»⁴⁶, εκείνος που επαγρυπνεί επομένως όχι για την

⁴⁶ Παρατίθεται από τον P. Evdokimov, *L'amour fou de Dieu*, Παρίσι, έκδ. Seuil, 1973, σελ. 149-150.

άμυνα, αλλά για την *άνθιση* και, κατ' αναλογία, όχι για την (ιστορική) *επιβίωση*, αλλά για το (εσχατολογικό) *όραμα*. Αυτή είναι η έννοια που υιοθετείται από τις κανονικές πηγές της Εκκλησίας, και αυτήν την έννοια προσδίδουν οι ιεροί Κανόνες στον όρο *αυθεντία*, στις περιπτώσεις που τον υιοθετούν, – και όπου γίνεται λόγος για αυθεντία με αυτό το περιεχόμενο –, και όχι υπό την έννοια της καταναγκαστικής εξουσίας (ατομικής ή συλλογικής: επισκοπικής, εκκλησιαστικής, θεσμικής, κλπ.). Με άλλα λόγια, στους ιερούς Κανόνες της Εκκλησίας, κάθε όρος σχετικά με την εξουσία νοείται στην προοπτική αυτής της αυθεντίας, διότι η *αυθεντία* αναφέρεται στο αξίωμα του προσώπου και τη διακονία⁴⁷, ενώ η *εξουσία* αναφέρεται στη δύναμη, την ισχύ και τη στατική επιβολή. Πρόκειται για την αυθεντία σε οντολογική προοπτική, που αρνείται εκούσια να είναι εξουσία, αρνείται με επίγνωση να είναι δύναμη καταναγκασμού, αρνείται να υποδουλώνει, όπως συμβαίνει πολύ χαρακτηριστικά με την εγκόσμια εξουσία. Η αυθεντία υφίσταται ως τοιαύτη, με έννοια και με περιεχόμενο, μόνον «όταν διακονεί και όχι όταν εξουσιαστικά διακονείται»⁴⁸. Επομένως, η αυθεντία έτσι γίνεται φύλακας της ελευθερίας και της αγάπης, δεδομένου ότι και η ίδια βασίζεται σε αυτές τις δύο οντολογικές παραμέτρους (της τριαδικής και) της ανθρώπινης ζωής και της Βασιλείας.

Επίσης, η Εκκλησία δεν είναι εξουσία, όπως δεν είναι εξουσία ούτε ο Θεός Πατήρ, ούτε ο Χριστός των Ευαγγελίων, ακριβώς γιατί η εξουσία είναι πάντα κάτι που προέρχεται *έξωθεν* και ως εκ τούτου δεν αποτελεί συστατικό της διαπροσωπικής κοινωνίας και στοιχείο της ταυτότητάς της. Κατ' αντιδιαστολή, ως ειπωθεί ακόμη εδώ ότι «το προπατορικό αμάρτημα είχε ως συνέπεια τη μετατροπή του Θεού σε εξωτερική εξουσία, σε Νόμο, και επομένως λογικά το επόμενο βήμα ήταν η παράβαση του Νόμου-Θεού, γεγονός που θέτει τον άνθρωπο εκτός του Θεού και εκτός της κοινωνίας μαζί Του. Έπρεπε να πραγματοποιηθεί η Ενσάρκωση, ώστε ο άνθρωπος να βρεθεί, εκ νέου, εντός του Θεού»⁴⁹. Τέλος, και στην ίδια πάντα προοπτική, η προσεκτική μελέτη των Ιερών Κανόνων αναδεικνύει εκείνες οι πτυχές της Κανονικής Παραδόσεως της Εκκλησίας, όπου η νοητική προτεραιότητα από αυτήν δίδεται «στην *κανονική οντολογία* και όχι στην εξουσιαστική διοικητική αντιμετώπιση του εκκλησιακού

⁴⁷ Βλ. τους κανόνες 3/Αθανασίου· 5 και 6/Σαρδικής· 89/Βασιλείου· 9/Γ'· 15, 18, 48, 53, 55, 67, 68, 71 και 92/Καρθαγένης· 16/Δ'· 37 και 69/Πενθέκτης· 11/Ζ'· 3/Η'.

⁴⁸ Πρβλ. Μθ 20, 28 και Μκ 10, 45.

⁴⁹ Παρατίθεται από τον Ρ. Evdokimov, *όπ.π.*, σελ. 155.

σώματος»⁵⁰. Συνεπώς, η αυθεντία στην εκκλησιαστική ζωή (καλείται να) λειτουργεί *σωτηριολογικά* και όχι εξουσιαστικά – όπως κατατείνει σήμερα να επικρατήσει – στους κόλπους της Εκκλησίας.

Αυτοκέφαλο. Το «αυτοκέφαλο» (autocephalum) είναι όρος καθαρά και αποκλειστικά εκκλησιο-κανονικός, ο οποίος δημιουργήθηκε στους κόλπους της Εκκλησίας ήδη τον 4^ο και 5^ο αι., για να εκφράσει και να χαρακτηρίσει το status, το καθεστώς κανονικής ύπαρξης και υφής μίας κατά τόπον Εκκλησίας σε μία μικρή ή μεγάλη γεωγραφικά εκκλησιαστική Επαρχία (Μητρόπολη [του Μητροπολιτικού συστήματος], Αυτοκέφαλη Εκκλησία, Πατριαρχείο, κλπ.). Πρόκειται για μορφή *εκκλησιακής* κατά τόπον *ετερότητας* και *αν-εξαρτησίας*, η οποία σχετίζεται κυρίως με την άσκηση ανεπηρέαστης εξωτερικά εκκλησιαστικής συνοδικής διοίκησης μίας κατά τόπον Εκκλησίας.

Ο κανονικός όρος **αυτοκέφαλον**, όπως είναι προφανές, είναι σύνθετη λέξη και έχει ως πρώτο συνθετικό την οριστική αντωνυμία *αυτός* (*ο ίδιος*) και ως δεύτερο τη λέξη *κεφαλή* (*caput*). Ετυμολογικώς σημαίνει «αδιά κεφαλή» και δηλώνει το κανονικό δικαίωμα (εξουσία *αυθεντίας** ή εξουσιοδότηση) που χορηγείται στην Εκκλησία – την τοπική Σύνοδο των Επισκόπων – μίας συγκεκριμένης περιοχής (*κατά τόπον Εκκλησίας*) να *καθορίζει* κανονικώς και εξωτερικά ανεπηρέαστα, να *εκλέγει*, να *χειροτονεί* και να *κρίνει* η ίδια (δια ιδίων [συνοδικών] μέσων) τον Πρώτο-Προκαθήμενό της (Πατριάρχη ή Αρχιεπίσκοπο), καθώς και να διευθετεί τα εσωτερικά θέματά της αυτοβούλως. Λεξικογραφικά, *αυτοκέφαλος* είναι ο αποτελών ο ίδιος κεφαλή, αυτός που είναι ο ίδιος *κεφαλή* (*εξουσία* με την εκκλησιακή έννοια), και κατ' επέκταση ο μη έχων ανώτερη κεφαλή, ο αυτοδιοίκητος, ο ανεξάρτητος, ο αυτοτελής, ο αυτόνομος, ο διοικούμενος με ιδικούς του νόμους, ο ελεύθερος, ο ενεργών ελευθέρως, ο αυτοκυβέρνητος, αυτός που δεν είναι υποτελής, υποχείριος, υπεξούσιος. Έτσι εμφανίσθηκε αρχικά να χρησιμοποιείται ο όρος αυτός. Στην αρχική του χρήση, πρόκειται για τον χαρακτηρισμό Αρχιεπισκοπών ή αρχιεπισκόπων ανεξάρτητων από την πατριαρχική δικαιοδοσία, στην οποία υπάγονταν πριν από την ανακήρυξη του εκκλησιαστικού Αυτοκεφάλου. Επίσης, **αυτοκεφαλία** είναι η «*αν-εξαρτησία*», η πληρεξουσιότητα. Αναφέρεται στην αυτοδιοίκηση, την αυτοκυβέρνηση, την

⁵⁰ Πρβλ. κανόνα 34/Αποστολικός.

πάσης φύσεως ανεξαρτησία, το δικαίωμα του καθενός να κανονίζει τις πράξεις του αφ' εαυτού, ελεύθερα και ανεξάρτητα από ξένες επιδράσεις.

Επί πλέον, ο κανονικός αυτός όρος, ακριβώς στην προοπτική που συστήθηκε, εκφράζει και προσδιορίζει μία εκκλησιαστική διοικητική δικαιοδοσία *motu proprio* [και “*sui compros*”]. Αποτελεί κανονικό *σύστημα** και όχι *θεσμό** της Εκκλησίας. Και ακόμη, *αυτοκέφαλο* δεν σημαίνει με καμία έννοια και σε καμία περίπτωση *αποχωρισμός*.

Το *εκκλησιακό Αυτοκέφαλο* – μπορεί να χαρακτηρίζεται ως τέτοιο και να είναι πράγματι μόνον όταν – φέρει συνεχώς μία αντινομική παραδοξότητα: είναι αυτοτελές, τέλειο αλλά όχι αφ' εαυτού τέλειο, είναι εντελές και πλήρες, διαθέτει εκκλησιακή και οντολογική πληρότητα αλλά όχι εκκλησιακή και οντολογική αυτοπληρότητα, χαρακτηρίζεται από κανονική πληρεξουσιότητα αλλά όχι από αυτεξουσιότητα, είναι ελεύθερο και ανεξάρτητο, αλλά όχι αυτοφυές και αυτόμορφο, αυθύπαρκτο και αυθυπόστατο, καλείται να είναι συνοδικά και συναινετικά ανακηρυσσόμενο αλλά όχι αυτοκηρυσσόμενο, συνιστά εκκλησιακή *εγκατασπορά* αλλά όχι εκκλησιαστική *διασπορά*, έχει εικονικότητα σε σχέση με τη Βασιλεία αλλά όχι ενδοκτισιακότητα στην ταυτότητά του, στην υπόστασή του και τον προσανατολισμό του, έχει θεανθρωπότητα αλλά όχι *εγκόσμιο μονοφυσιτισμό*, όπως είναι η περίπτωση της *Ριτουαλιστικής Εκκλησίας* για τους Ρωμαιοκαθολικούς, της *Ομολογιακής Εκκλησίας* για τους Προτεστάντες και της *Εθνικής (Εθνοφυλετικής) Εκκλησίας* για τους Ορθοδόξους, ακριβώς αυτό που γεννά τον *αυτοκεφαλισμό** που δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία *μονοφυσική αυτοκεφαλία*.

Μία Αυτοκέφαλη Εκκλησία, ως *κατά τόπον Εκκλησία* – που χαρακτηρίζεται από *εντοπιότητα* και *εγκατασπορά** –, διοικείται από τη δική της «Ιερά Σύνοδο που απαρτίζεται από όλους τους [εν ενεργεία] Επισκόπους», η οποία, η ίδια – σύμφωνα με το κανονικό δικαίωμα («*αυτοδικαίως*») το οποίο χορηγεί η Εκκλησία –, καθορίζει τον *Πρώτο* της και χειρίζεται ελευθέρως τα του οίκου της, τις σχέσεις της με τις κρατικές αρχές της χώρας όπου ευρίσκεται, και με τις άλλες κατά τόπους Εκκλησίες. Ωστόσο, *καλείται να ομολογεί την ίδια εκκλησιακή πίστη και να ακολουθεί τον ίδιο μυστηριακό βίο με τις άλλες κατά τόπους Αυτοκέφαλες Εκκλησίες (Τόμος ανακηρύξεως της Αυτοκεφαλίας)* με τις οποίες ευρίσκεται σε εκκλησιακή κοινωνία. Το γεγονός αυτό φανερώνει ότι η ενότητα της Εκκλησίας σε αυτό το επίπεδο νοείται ως «*κοινωνία των κατά*

τόπους Εκκλησιών». Κατ' ακριβολογία, τα Πρεσβυγενή Πατριαρχεία – τα οποία αποτελούσαν τη συνοδική Πενταρχία και δεν ήταν αρχικώς *ad hoc* «Αυτοκέφαλες Εκκλησίες» – αντιπροσώπευαν μία διαφορετική κανονική δομή από εκείνη του Αυτοκεφάλου, γι' αυτό και επινοήθηκε αυτός ο όρος, για να δηλώνεται η διακριτή διαφορά μίας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας από αυτά. Δεν επρόκειτο αρχικώς για κάποιον τίτλο που απονεμόταν σε μία ξεχωριστή Εκκλησία, αλλά γινόταν η χρήση του όρου για να σημειωθεί ότι η Εκκλησία αυτή δεν ήταν *Πατριαρχείο*. Εξ άλλου, η ανακήρυξη του Αυτοκεφάλου προϋποθέτει απαραίτητως την *εκκλησιακή εγκαταστορά**, αλλά όχι τη *διαστορά**. Και έτσι, το σύνολο των Ορθόδοξων κατά τόπους Εκκλησιών (Πατριαρχικών και Αυτοκέφαλων) συνιστούν την Ορθόδοξη Εκκλησία την «ανά πάντα τον κόσμον διακεχυμένην»⁵¹.

Τέλος, μετά την ιστορικά πρώτη συνοδική ανακήρυξη της *Αυτοκέφαλης* Εκκλησίας της Κύπρου (8^{ος} κανόνας της Γ' Οικουμενικής Συνόδου της Εφέσου-431), το κανονικό σύστημα του Αυτοκεφάλου, μεταξύ των πέντε Πρεσβυγενών Πατριαρχείων της συνοδικής Πενταρχίας (Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων), το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως μόνο, από τότε μέχρι σήμερα (σύνολο το δεύτερο ήμισυ της δεύτερης χιλιετίας), προέβη σε υιοθέτηση του Αυτοκεφάλου, συστήνοντας και χειραφετώντας κατά τόπους Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, και διατηρώντας έτσι την εκκλησιακή ενότητα, όταν το πολιτικό δόγμα του Μεσαίωνα «*eius regio, ejus religio*» κυριαρχούσε και άρχισε να διχάζει εσωτερικά και να κατακερματίζει τις Εκκλησίες σε Δύση και σε Ανατολή. Ειρήσθω εν παρόδω ότι εάν στη Δύση, η Εκκλησία της Ρώμης υιοθετούσε τελικά και η ίδια πολύ πριν (15^{ος}-16^{ος} αι.) το ίδιο κανονικό σύστημα της Αυτοκεφαλίας, που γνώριζε ήδη από την πρώτη χιλιετία, δεν θα είχαμε την πρόκληση της Μεταρρύθμισης (1517) και την πολυδιάσπαση του Δυτικού Χριστιανισμού σε Ρωμαιοκαθολική και Προτεσταντικές Εκκλησίες, μία πολυδιάσπαση που παραμένει βαθειά και ίσως μη αναστρέψιμη. Διότι η Αυτοκεφαλία έχει ταυτοχρόνως αυτό ακριβώς το διττό χαρακτηριστικό στην υιοθέτησή της: παρέχει *εκκλησιαστική ετερότητα* και εξασφαλίζει, μέσα σε αυτήν την επεληθούσα διάκριση, *εκκλησιακή κοινωνία*.

Ανακεφαλαιώνοντας, ας τονισθεί εδώ ότι το Αυτοκέφαλο ρυθμίζει:

⁵¹ Πρβλ. τους ιερούς κανόνες 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης-419 και 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν Τρούλλω-691.

- 1) τη *μορφή* διοίκησης των κατά τόπους Εκκλησιών,
- 2) τον *τρόπο* οργάνωσης και διοίκησής τους, και
- 3) τον *βαθμό* «αν-εξαρτησίας» τους σε σχέση με το Οικουμενικό Πατριαρχείο που εκχώρησε την Αυτοκεφαλία, καθώς και με τις άλλες ομόλογες κατά τόπους Εκκλησίες⁵².

Αυτοκεφαλισμός. Αυτός ο νεολογισμός (τον οποίο χρησιμοποίησε, ή μάλλον επινόησε, ο Martin Jugie, *Le Schisme byzantin. Aperçu historique et doctrinal*, Παρίσι, έκδ. Lethielleux, 1941, σελ. vi, και στη συνέχεια υιοθέτησαν και πολλοί άλλοι), ο οποίος δηλώνει μία εκκλησιαστική τάση σχετικώς πρόσφατη και σαφώς αντικανονική, έχει δύο όψεις. *Αφενός, στην μη ύπαρξη* εκκλησιαστικής αυτοκεφαλικής οντότητας, εκφράζει τη διακαή επιθυμία απόκτησης πάσης θυσία και με οποιοδήποτε μέσο, ακόμη και όταν οι γεω-πολιτικές ή και οι γεω-εκκλησιαστικές συνθήκες δεν πληρούνται ή δεν το επιτρέπουν, του *status autocephalus* μίας εδαφικής εκκλησιαστικής ενότητας. *Αφετέρου, στην ύπαρξη* εκκλησιαστικής αυτοκεφαλικής οντότητας, υφίσταται μία συγκεκριμένη τάση *υπερόριας* άσκησης εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας επί του εδάφους μίας άλλης Αυτοκέφαλης Εκκλησίας – ή επί της “Διασποράς”^{*} – υπό το πρόσχημα της εφαρμογής αορίστων εκκλησιαστικών (γεω-εκκλησιαστικών^{*} ή μη) δικαιωμάτων. Στην πραγματικότητα πρόκειται αναμφίβολα για «εκκλησιαστικό εθνο-φυλετισμό^{*}», ο οποίος καλλιεργεί μία «παγκόσμια εθνική αυτοκεφαλία» και μία «μονο-καμεραλιστική εκκλησιολογία» (εκκλησιαστικής εθνικής απόχρωσης και αποκλειστικότητας), ακριβώς γιατί υλοποιεί, συνειδητά ή ασυνειδητά, την αποδεδειγμένα λαθεμένη νοοτροπία ότι κάθε Αυτοκέφαλη Εκκλησία είναι αυτάρκης με οντολογική εκκλησιακή *αυτοπληρότητα*. Στο σημείο αυτό πρέπει άπαντες να κατοπτρεύουμε με μεγάλη προσοχή τους εχθρούς της εκκλησιαστικής ενότητας, οι οποίοι κρύβονται πίσω από την ιδέα της αυτοκεφαλίας^{*}, δεδομένου ότι η στάση αυτή δεν αποτελεί έκφραση της εκκλησιολογίας της Εκκλησίας, αλλά, αντιθέτως, εγκαινιάζει στους κόλπους της *πολυ-κανονικότητα*, δηλ. μία *πρισματική κανονικότητα*, που συντείνει τελικώς

⁵² Για την περαιτέρω σπουδή και μελέτη του κορυφαίου αυτού εκκλησιο-κανονικού θέματος, βλ. την εξαντλητική πολύγλωσση βιβλιογραφία στο Archim. Grigorios D. Papatomas, *Essai de bibliographie (ad hoc) pour l'étude des questions de l'autocéphalie, de l'autonomie et de la diaspora (Contribution bibliographique à l'étude des questions-Essai préliminaire)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αρ. 7), 2000, 105 σελ.

στην αδυναμία πραγμάτωσης του εκκλησιακού σώματος. Η κακοχρησία, επομένως, του Αυτοκεφάλου είναι που δημιουργήσε εξ αρχής την αποδοχή του όρου «Διασπορά» και επέφερε την «*συνεδαφικότητα* και την *πολυδικαιοδοσία*» με εκκλησιακές αλληλοεπικαλύψεις ανά την εκκλησιακή Οικουμένη. Και όταν συμβαίνουν όλα αυτά τα κανονικώς αποκλίνοντα, τότε η Αυτοκεφαλία καθίσταται “αυτοκεφαλισμός”, δηλ. παράγοντας διαιρέσεως και όχι παράγοντας ενότητας της Ορθόδοξης «Εκκλησίας ανά την Οικουμένη»⁵³. Κάθε φορά που ο εκκλησιαστικός εθνικισμός και ο εθνο-φυλετισμός ή η πολιτιστική ταυτότητα (*κουλτουραλισμός*), αυτά τα συστατικά στοιχεία του αυτοκεφαλισμού, απαιτούν να έχουν την προτεραιότητα έναντι της ενότητας της Εκκλησίας, πρέπει να εισπράττουν ξεκάθαρη άρνηση και απόρριψη και κοινωνική απομόνωση. Η ορθόδοξη εκκλησιολογία δεν μπορεί να προσδώσει αξία έσχατης πραγματικότητας σε μία ιστορική εγκόσμια πραγματικότητα παρά μόνο στον Χριστό και στην εσχατολογική ανακεφαλαίωση των πάντων στο Πρόσωπό Του, η πρόσληψη των οποίων παραδόξως πραγματοποιείται κατά την τέλεση του Μυστηρίου της Θείας Ευχαριστίας και τη συγκρότηση του εκκλησιακού σώματος. Το γεγονός αυτό διακηρύσσεται κάθε φορά που τελείται η Θεία Λειτουργία.

Τέλος, ο *αυτοκεφαλισμός* (autocephalismus) ο οποίος θα μπορούσε να χαρακτηρίζεται επίσης ταυτόσημα και ως *υδροκεφαλισμός*, αποτελεί πράγματι μία σύγχρονη παραμόρφωση και «προτεσταντική» ερμηνεία της αυτοκεφαλίας, η οποία εισάγει με τη σειρά της μία *εθνική ομολογιακότητα* εντός της εκκλησιακής κοινότητας και της εκκλησιαστικής ενότητας, διεκδικώντας μεταξύ άλλων και μία εκκλησιαστική δικαιοδοσία παγκοσμίων προδιαγραφών (εκκλησιαστικός παγκοσμισμός). Στην ίδια προοπτική, είναι επίσης αλήθεια ότι ο *Αυτοκεφαλισμός* και ο *Παπισμός* αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος (πρβλ. την παπική απόφαση του Φεβρουαρίου του 2006 σιωπηρής αποκήρυξης του περιοριστικού εδαφικά τίτλου που του εκχώρησε συνοδικά η Εκκλησία [Δ' Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας-451] του «Πάπα ως *Πατριάρχη* της *Δύσης* [Δυτικής Ευρώπης]», διατηρώντας και πριμοδοτώντας τον αποκλειστικό τίτλο του αρχηγού της «*Παγκόσμιας Εκκλησίας*» [sic]). Και οι δύο αυτές κατηγορίες, ως ταυτόσημες αποκλίνουσες εκκλησιαστικές τάσεις,

⁵³ Πρβλ. τους ιερούς κανόνες 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης-419 και 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν Τρούλλω-691.

διεκδικούν οντολογική εκκλησιακή *αυτοπληρότητα* και παγκόσμια δικαιοδοτική *αποκλειστικότητα*, ένα δίδυμο γεγονός που σηματοδοτεί μεταξύ άλλων την απόλυτη κατάργηση της υπάρχουσας και συστατικά προβλεπόμενης κοινωνίας των κατά τύπους Εκκλησιών μεταξύ τους. Το εκκλησιο-κανονικό αυτό πρόβλημα είναι απολύτως συναφές με το νεοφανές εκκλησιολογικό πρόβλημα του *εκκλησιακού universalism*, που στα νεοελληνικά θα μπορούσε να αποδοθεί με τον νεολογισμικό όρο *Εκκλησιακός Παγκοσμισμός*.

Αυτόνομο. Στις βασικές εκκλησιο-κανονικές αρχές του εκκλησιακού *Αυτονόμου* (autonomum) ισχύουν ακριβώς τα ίδια, που ισχύουν και για το εκκλησιακό *Αυτοκέφαλο** (βλ. αντίστοιχο λήμμα), καθώς αρχικά και καθ' όλη την διάρκεια της πρώτης χιλιετίας υπήρχε εννοιολογική ταύτιση και σύμπτωση περιεχομένου των δύο αυτών όρων. Μόνον όταν επανενεργοποιήθηκε το κανονικό σύστημα του Αυτοκεφάλου από το Οικουμενικό Πατριαρχείο κατά το δεύτερο ήμισυ της δεύτερης χιλιετίας (16^{ος}-20^{ος} αι.) άρχισε στο εξής να γίνεται διάκριση, εννοιολογική και περιεχομένου, των δύο αυτών κανονικών όρων, για να δηλώνεται κυρίως το επίπεδο της εκκλησιαστικής Αυτονομίας, δεδομένου ότι η εκκλησιακή «αυτονομία» και «αυτοκεφαλία» προσέλαβαν κανονικά και χρονικά *διαδοχική σχέση* μεταξύ τους στη διαδικασία εκκλησιαστικής χειραφέτησης – και κατ' επέκταση *ιεράρχησης τιμής [Δίπτυχα*]* – μίας κατά τύπον Εκκλησίας. Με την τεχνική αυτή κανονική μορφή που έλαβε ο όρος «αυτόνομο» στη δεύτερη χιλιετία, ας δούμε δειγματοληπτικά κάποια χαρακτηριστικά του.

Κατ' αρχάς, «αυτόνομος», όπως και η επιλογή της λέξης και η ετυμολογία της το δηλώνει, είναι ο διοικούμενος με ιδικούς του νόμους, ο ελεύθερος, ο ανεξάρτητος, ο ενεργών ελευθέρως, ο αυτοδιοίκητος, ο αυτοκυβέρνητος. Κανονική αυτονόμηση είναι η *ανακήρυξη*, και όχι η *αυτοανακήρυξη*, δικαιώματος αυτονομίας, η απόκτηση αυτονομίας με τις προβλεπόμενες για τον σκοπό αυτό προϋποθέσεις και με τα συνεπαγόμενα εκκλησιο-κανονικά αποτελέσματα, και αυτονομικό σύστημα είναι το κανονικό σύστημα της αυτονομίας, το αναφερόμενο στην κανονικώς ανακηρυχθείσα εκκλησιακή αυτονομία.

Η Αυτόνομη Εκκλησία είναι μία κατά τύπον Εκκλησία που διοικείται ελεύθερα και ρυθμίζει η ίδια τις εσωτερικές υποθέσεις της, αλλά συνιστά ακόμη διακριτό

τμήμα του [Πατριαρχικού] κανονικού εδάφους, στη δικαιοδοσία της (Πατριαρχικής) Μητέρας Εκκλησίας στην οποία υπάγεται, στην οποία ανήκει και με την οποία είναι εκκλησιακά αδιάρρηκτα συνδεδεμένη και διατηρεί «κανονικό σύνδεσμο». Απολαμβάνει κανονικώς μερική *αν-εξαρτησία* («σχετικό δικαίωμα») σε προοπτική πάντα εκκλησιαστικής χειραφέτησης, αλλά δεν έχει ακόμη ανακηρυχθεί Αυτοκέφαλη Εκκλησία. Η εξάρτησή της από τη Μητέρα Εκκλησία έγκειται αποκλειστικά και μόνον στην υποχρεωτική επικύρωση-ισχυροποίηση της εκλογής του επικεφαλής-προκαθημένου της από την Μητέρα Εκκλησία ή, ακόμη, στη διενέργεια της εκλογής του από την αρμόδια Πατριαρχική Σύνοδο, όταν δεν υφίσταται Σύνοδος των επισκόπων της Αυτονόμου Εκκλησίας. Εξ άλλου, η Μητέρα Εκκλησία επικυρώνει – και αναθεωρεί – τον προτεινόμενο από την Αυτόνομη Εκκλησία Κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας ή τον Καταστατικό Χάρτη, σύμφωνα με τον οποίο διοικείται αυτή. Η Αυτοκέφαλη Εκκλησία διακρίνεται από την Αυτόνομη, μόνο και μόνο γιατί, στην περίπτωση της Αυτόνομης Εκκλησίας, η εκλογή του *primus* της πρέπει να επικυρωθεί από τη Μητέρα Εκκλησία, στην οποία υπάγεται «*αμιλώ τω τίτλω*» χωρογεωγραφικά και εκκλησιακά. Κατά τα λοιπά, η Αυτόνομη Εκκλησία απολαμβάνει των ίδιων και των αυτών κανονικών προνομίων και φέρει τα ίδια χαρακτηριστικά, όπως και η Αυτοκέφαλη Εκκλησία.

Είναι σημαντικό να προστεθεί εδώ ότι το αίτημα της εκκλησιακής αυτονομίας, όπως και αυτό της εκκλησιακής αυτοκεφαλίας*, είναι κατά τεκμήριο συνάρτηση γεωπολιτικών μεταβολών και, για τον λόγο αυτό, ανταποκρίνεται σε αυτό που συνοδικά και κανονικά προβλέπεται ήδη από την πρώτη χλιετία: «*τοις πολιτικοίς και δημοσίοις τύποις, και των εκκλησιαστικών παροικιών η τάξις ακολουθητώ*»⁵⁴ ή στο κανονικό αξίωμα που διετύπωσε επακριβώς στην προοπτική της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου ο Οικουμενικός Πατριάρχης Φώτιος, το 861, στην Επιστολή του προς τον Πάπα Νικόλαο Α΄, σύμφωνα με το οποίο «*τα εκκλησιαστικά και μάλιστα τα περί ενοριών δίκαια ταις πολιταίς επικρατείαις τε και διοικήσεσι συμμεταβάλλεσθαι είωθεν*».

Τέλος, στην Ορθόδοξη Εκκλησία ανά την Οικουμένη του σήμερα (2011) έχουμε δύο Αυτόνομες Εκκλησίες, την Εκκλησία της Φιλανδίας, με

⁵⁴ Κανόνας 17 της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνας-451.

Αρχιεπίσκοπο τον Μητροπολίτη Λέοντα, και την Εκκλησία της Εσθονίας, με Αρχιεπίσκοπο τον Μητροπολίτη Στέφανο, οι οποίες ανακηρύχθηκαν κανονικά ως Αυτόνομες από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1923. Υπάρχει και μία τρίτη, η Εκκλησία της Λεττονίας, η οποία ανακηρύχθηκε κανονικώς Αυτόνομη από το αυτό Πατριαρχείο το έτος 1936 και της οποίας το *εκκλησιακό αυτόνομο* παραμένει ενεργό, αλλά *απορροφήθηκε* αντικανονικώς στη Σοβιετική εποχή μετά την εισβολή των στρατευμάτων του Στάλιν στις Βαλτικές Χώρες από το Πατριαρχείο της Ρωσίας (1945) και μέχρι σήμερα δεν επανήλθε ακόμη στην κανονική της ύπαρξη. Εδώ πρόκειται για το κανονικό πρόβλημα της *εκκλησιακής απορρόφησης*, κάτι που δεν προβλέπεται πουθενά ως εκκλησιακό αδίκημα από τους ιερούς κανόνες, ακριβώς γιατί ήταν αδιανόητο γι' αυτούς να επισυμβεί μία τέτοια αποτρόπαια πράξη εκκλησιο-κανονικά. Το ότι επισυνέβη, και μάλιστα το ότι παραμένει χωρίς να έχει αποκατασταθεί μέχρι σήμερα, είναι ζήτημα άλλης υφής και ετερόκεντρης παθογένειας, την οποία η Ορθόδοξη Εκκλησία εμφανίζει αδυναμία σήμερα – σε αντίθεση με σύνολο το ιστορικό παρελθόν (πρβλ. τη Σύνοδο της ΚΠόλεως του 1872, που καταδίκασε άμεσα τον **εκκλησιολογικό εθνοφυλετισμό***) – στο να μπορεί να την αντιμετωπίσει αποτελεσματικά. Σε αυτήν την περίπτωση και σύμφωνα με το πνεύμα των Κανόνων σε αντίστοιχες περιπτώσεις, και πολύ περισσότερο υποδεέστερες, κατάλυσης της εκκλησιακής ετερότητας και στέρησης της εκκλησιαστικής ελευθερίας αυτοδιάθεσης, θα πρέπει να αφαιρείται άμεσα η αυτοκεφαλία* της παραβαίνουσας την κανονική τάξη κατά τόπον Εκκλησίας μέχρι την ολοκληρωτική αποκατάσταση του επαχθούς εκκλησιο-κανονικού αδικήματός της, αυτό της *εκκλησιακής απορρόφησης*⁵⁵.

Αφορισμένος-Αποκλεισμένος από την κοινωνία. Εκείνος ο οποίος υπέστη *αποκλεισμό από την κοινωνία**, μικρότερο (*στέρηση της κοινωνίας*), ενδιάμεσο (*προσδιορισμένο επιτίμιο ακοινωνησίας*) ή μεγαλύτερο (*ανάθεμα*).

⁵⁵ Για την περαιτέρω σπουδή και μελέτη του κορυφαίου αυτού εκκλησιο-κανονικού θέματος, βλ. την εξαντλητική πολύγλωσση βιβλιογραφία στο Archim. Grigorios D. Papathomas, *Essai de bibliographie (ad hoc) pour l'étude des questions de l'autocéphalie, de l'autonomie et de la diaspora (Contribution bibliographique à l'étude des questions-Essai préliminaire)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αρ. 7), 2000, 105 σελ.

Βαθμίδες μετανοίας⁵⁶ [τέσσερις]. Πρόκειται για τις τέσσερις βαθμίδες μετανοίας που οι κανόνες επιβάλλουν στους μετανοούντες, και οι οποίες συνδέονται με τις κανονικές στάσεις μετανοίας, που ακολουθούν μετά τη διάπραξη ενός κανονικού σφάλματος ή αδικήματος, ή μίας κανονικής παρέκκλισης.

Γένος. Η λέξη αυτή *γένος* (*gens christianorum*), η οποία, κατ' αρχάς, σημαίνει με την γενικότερη έννοια «φυλή» (πρβλ. *γενο-κτονία*) αλλά και «έθνος» – στα αραβικά *millet** – έχοντας, ωστόσο, μία συνεκδοχή θετικώς ευρύτερη, χρησιμοποιήθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως δια μέσου των αιώνων, για να χαρακτηρίσει τους ορθόδοξους λαούς (μη μουσουλμανικές θρησκευτικές κοινότητες, επισήμως αναγνωρισμένες, μαζί τις ιεραρχίες τους) κατά την διάρκεια της *Οθωμανοκρατίας**, με σκοπό την ενοποίηση όλων αυτών των διαφορετικών εθνών και λαοτήτων, πολιτισμικά, γύρω από την Εκκλησία: το *Γένος των Ορθοδόξων*. Επίσης, πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι θεολογικώς η έννοια «γένος» είναι διαφορετική – και μάλιστα αντίθετη – από εκείνη του [σύγχρονου] «έθνους». Η κατηγορία «γένος» (*Γεναρχία, Γενάρχης*) δεν αφορά στις εθνικές διαφορές, όπως συμβαίνει με την κατηγορία «έθνος» (*Εθναρχία**, *Εθνάρχης**). Τις ξεπερνά εντός μίας υπερβατικής, οντολογικής προοπτικής, συνιστώντας, με τον τρόπο αυτό, μια ενοποιητική, πολιτισμικώς, δύναμη. Διότι η *εκκλησιακή* Ορθοδοξία – και όχι η *πολιτιστική, η κοινωνική ή η εθνική* – είναι **αφυλετικόν γένος**: «γένος εκλεκτό, βασιλική ιερατική κοινότητα, *άγιο έθνος*, αφοσιωμένος λαός»⁵⁷, «όπου δεν υπάρχουν πια Εθνικοί και Ιουδαίοι, βάρβαροι, Σκύθες, δούλοι, ελεύθεροι [...]»⁵⁸. Τέλος, η Εκκλησία, δια του ευχαριστιακού χαρακτήρα της και την καθολικότητά της, υπερβαίνει όλες τις διαιρέσεις: φυσικές και φυλετικές, κοινωνικές και κομματικές, πολιτιστικές και πολιτισμικές. Διότι, υπάρχει ένα και μοναδικό *ανθρώπινο γένος*, που προήλθε από τα δημιουργικά «χέρια» του Θεού και από το οποίο προέρχονται όλοι οι άνθρωποι όλων των εποχών και ολόκληρης της Οικουμένης.

⁵⁶ Βλ. κυρίως τους κανόνες 5, 7, 8, 9, 11/Γρηγορίου Νεο-Κ... 4, 5, 6, 7, 8, 9, 15, 16, 24/Αγκύρας· 5/Νεο-Καισαρείας· 11, 12, 13, 14/Α'· 2, 5, 19/Λαοδικείας· 22, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83/Βασιλείου· 4, 5/Γρηγορίου Νυσ· 3, 87/Πενθέκτης.

⁵⁷ Α' Πέτρ. 2, 9.

⁵⁸ Κολ. 3, 11.

Γεω-εκκλησιακός/κή. Ο κανονικός αυτός νεολογισμός μπορεί να αποκληθεί επίσης και *γεω-εκκλησιαστικός/κή*. Πρόκειται για όρο αντίστοιχο με περιεχόμενο παράλληλο προς τον όρο «γεω-πολιτικός/κή» και δηλώνει ιδιότητα, κατάσταση, στην ίδρυση, σύσταση ή συγκρότηση μίας Επισκοπής-Τοπικής Εκκλησίας, σώματος Χριστού, επί ενός δεδομένου χωρο-γεωγραφικού* και ομώνυμου γεω-πολιτικού χώρου. Αναφέρεται στις σχέσεις μεταξύ προκαθορισμένων γεωγραφικών-γεωπολιτικών δεδομένων και μιας Εκκλησίας, η οποία βρίσκεται εντός των εδαφικών ορίων τους. Μία *Τοπική Εκκλησία** (*Επισκοπή*) ή μία *κατά τόπον Εκκλησία**: Αυτοκέφαλη ή Αυτοκέφαλη-Πατριαρχική υπό την σύγχρονη έννοια – χαρακτηρίζεται από μία συγκεκριμένη γεω-εκκλησιαστική συνισταμένη. Και ακόμη, ένα Πρεσβυγενές Πατριαρχείο συνιστά μία κατ' εξοχήν «γεω-εκκλησιακή οντότητα» αλλά, κατ' επέκταση, και μία Αυτοκέφαλη Εκκλησία *αρχαία* (Κύπρος) ή *σύγχρονη* (οι λοιπές υφιστάμενες σήμερα Εθνο-αυτοκέφαλες Εκκλησίες) συνιστούν επίσης μία κατ' εξοχήν «γεω-εκκλησιακή οντότητα». Πρβλ. επίσης, παρομοίως, και στην ίδια πάντοτε προοπτική, τους όρους: **γεω-θρησκευτικός, γεω-θρησκειακός, γεω-μοναχικός, γεω-μοναστικός** (π.χ. το Άγιο Όρος, το οποίο αποτελεί παγκοσμίως ένα μοναδικό κέντρο *γεω-μοναστικό* και μία οντότητα αποκλειστικά *γεω-μοναχική, γεω-μοναστική*), καθώς και **γεω-μοναστηριακός** (π.χ. το κτήριο μίας κυρίαρχης Μονής συναπαρτιζόμενο με το έδαφός της, όσο και η *γεω-μοναστηριακή* του ενδοχώρα, με πλήρη και κυριολεκτική εφαρμογή του όρου στο Αγίον Όρος).

Γέρων-Γέροντες. Ο ηλικιωμένος, ο/οι παλαιός/οί. Στο εκκλησιαστικό και κυρίως το μοναστικό λεξιλόγιο, δηλώνει τον πνευματικό που έχει λάβει το *δώρο* ή το *χάρισμα* της διάκρισης και της συναντίληψης*, και έχει τη διατεταγμένη από την Εκκλησία αποστολή του «πνευματικού πατέρα», ο οποίος ορισμένες φορές, όχι πάντοτε και απαραίτητα, είναι ο ηγούμενος της *μονής*. Ο όρος **γέρων**, στα ρωσικά, αποδίδεται (2^η χιλιετία) με τον όρο *starets* (στον πληθυντικό *startsy*).

Διασπορά. *Διασπορά*, εν γένει, είναι η πράξη και το αποτέλεσμα του *διασπείρω*, που σημαίνει *σκορπίζω* προς όλες τις κατευθύνσεις, *διασκορπίζω* διακτινισμένα, καθώς και, αυτό που είναι αξιοσημείωτο και μας ενδιαφέρει εκκλησιο-κανονικά εδώ, *διασκορπίζομαι έξω*, καθώς και *διαχωρίζω*, δηλ. δεν αφήνω σε ενότητα το

όλο και το ολοκληρωμένο σύνολο σε κοινωνία. Είναι το σκόρπισμα και ο διασκορπισμός, και, ως εκ τούτου, η αδυναμία να συστήσω, να συγκροτήσω σε σώμα αυτό που είναι διάσπαρτο ή σκόρπιο εδώ και εκεί. Όπως είναι προφανές, το γεγονός αυτό από μόνο του συνιστά εξ ορισμού μία κατάσταση απευκτέα και αποδομική του σώματος και της ενότητάς του. Πολύ δε περισσότερο όταν, εκούσια και ηθελημένα, το συντηρούμε σε αυτήν την κατάσταση... Έτσι και το πρόβλημα της «Διασποράς» (*sic*) στον εκκλησια(στι)κό χώρο παραμένει ένα ενεργό μακροχρόνιο ζήτημα, διότι έχει δύο αντίστοιχες όψεις: **α)** την απρόβλεπτη ιστορική συγκυρία και **β)** την επιμελημένη συντήρησή του για τον διττό λόγο μιας εθνο-κρατικής και εθνο-εκκλησιαστικής ομώνυμης συλλογικής σκοπιμότητας.

Πράγματι, το ζήτημα της «Ορθόδοξης Διασποράς» στη σύγχρονη μορφή του έχει συνοπτικά ως εξής: Η δημιουργία Εθνικών Κρατών στη διάρκεια του 19^{ου} αι. και στις αρχές του 20^{ου} αι. στην Κεντρο-Ανατολική Ευρώπη και ταυτόχρονα η βίαιη μετακίνηση και μετανάστευση εθνικών πληθυσμιακών ομάδων προς τη Δυτική Ευρώπη, τις δύο Αμερικές και την Αυστραλία, των προερχομένων από αυτά τα Εθνικά Κράτη, εξ αιτίας των πολυπληθών στρατιωτικο-πολιτικών γεγονότων της εποχής εκείνης, προκάλεσε πρωταρχικά το νεοπαγές φαινόμενο της «Εθνικής Διασποράς». Αυτό σημαίνει, κατ' αρχάς, ότι πριν από τον 18^ο αι. δεν έχουμε φαινόμενα «Εθνικής Διασποράς», ακριβώς επειδή έχουμε ευρέως στη διεθνή ιστορική πολιτική σκηνή Αυτοκρατορίες, οι οποίες καταλήγουν να αποσυντίθενται, και τη θέση τους, σε μικρότερη έκταση και σε περιορισμένο τόπο, καταλαμβάνει το νεοφανές μόρφωμα του «Εθνικού Κράτους», από την Γαλλική Επανάσταση (1789) και εντεύθεν.

Η γέννηση και ανάδυση της «Εθνικής Διασποράς» δημιούργησε αναταράξεις και αλλοιώσεις και στην Εκκλησιολογία, ακριβώς επειδή τότε έγινε μία ενέργεια εκ μέρους του εκκλησιακού χώρου, όταν αυτός, σε εκείνη τη δεδομένη χρονική στιγμή, δεν έλαβε υπ' όψιν του την προγενέστερη διαχρονική εκκλησιο-κανονική πράξη της Εκκλησίας στην αντιμετώπιση του νεοφανούς αυτού φαινομένου. Αυτό είχε ως συνέπεια, στην απόπειρα σύστασης εκκλησιακών Κοινοτήτων εκτός της εθνικής επικράτειας να γίνει ένα δομικό εκκλησιο-κανονικό λάθος. *Οι χώροι, όπου υφίσταντο «κατά τόπους Εκκλησίες*», θεωρήθηκαν, για την κάθε Ορθόδοξη Εθνική Εκκλησία, χώροι της δικής της εθνο-εκκλησιαστικής Διασποράς, όπου γης, κατ' απομίμηση της εθνικής*

Διασποράς, με άμεση αντι-εκκλησιολογική συνέπεια τη σύσταση πολλαπλών αλληπάλληλων εκκλησιακών δικαιοδοσιών στον ίδιο τόπο, στον οποίο, εν τούτοις, υφίστατο άλλη κατά τόπον Εκκλησία. Και έτσι γεννήθηκε το μείζον εκκλησιο-κανονικό πρόβλημα της “Εκκλησιαστικής Διασποράς” (sic), με πολλαπλές ομόδοξες εκκλησιαστικές δικαιοδοσίες στον ίδιο και τον αυτό τόπο, εγκαινιάζοντας εκκλησιακή συνεδαφικότητα και πολυδικαιοδοσία με όλα τα εκκλησιολογικώς αρνητικά παρεπόμενα και τις αντικανονικές απορροές τους. Με άλλα ανακεφαλαιωτικά λόγια, η δημιουργία του Εθνικού Κράτους (18^{ος}-19^{ος} αι.) γέννησε ταυτόχρονα και το αίτημα της Εθνικής Εκκλησίας (19^{ος}-20^{ός} αι.), προκαλώντας δύο επάλληλες αντιστοιχίσεις στους κόλπους της ίδιας εδαφικής κρατικής πραγματικότητας:

- 1.** Εθνικό Κράτος → Εθνική Εκκλησία (Κρατική ενδοχώρα)
- 2.** Εθνικό Κράτος → Εθνική Διασπορά (Παγκόσμια κλίμακα)

Στην ίδια όμως προοπτική και μέσα στο πλαίσιο της ενδο-πολιτειακής διεργασίας, προκλήθηκε τότε και μία τρίτη αντιστοίχιση, η οποία έχει να κάνει με το πλέον σοβαρό εκκλησιο-κανονικό αυτό ζήτημα που εξετάζουμε και που ανέτρεψε την *Εκκλησιολογία του Αυτοκεφάλου** (= μοναδική και πλήρης κανονική δικαιοδοσία εντός της πολιτειακής επικράτειας, η οποία καλείται οπωσδήποτε να εξαντλείται εντός των αναγνωρισμένων διεθνώς ορίων του Κράτους και η οποία εννοείται ότι δεν έχει εκκλησιολογικά απολύτως καμμία δυνατότητα υπερόριας δικαιοδοσιακής ενάσκησης, κάτι που, όταν συμβαίνει, συνιστά τον ορισμό της απροϋπόθετης αντικανονικότητας). Πρόκειται για την *Εκκλησιολογία του Αυτοκεφάλου*, που υφίστατο ήδη από τις Α΄ και Γ΄ Οικουμενικές Συνόδους (325 και 431) αναλλοίωτα μέχρι τότε (19^{ος}-20^{ός} αι.). Η αντιστοίχιση αυτή ήταν:

- 3.** Εθνική Εκκλησία → Εθνο-εκκλησιακή Διασπορά (Παγκόσμια κλίμακα)

Τρεις αλληλοεξαρτώμενες αντιστοιχίσεις, λοιπόν, οι οποίες χρήζουν ταυτόχρονης μελέτης, για να κατανοηθεί το υπό εξέταση πρόβλημα, καθώς οι Ορθόδοξες Εθνικές Εκκλησίες, όπως και οι άλλες Ομολογιακές Χριστιανικές Εκκλησίες παραδόξως για τον ίδιο λόγο, ενεργούν *διασποράδην*, δηλ. διαχωριστικά της εκκλησιακής ενότητας και της κοινωνίας. Όσο δε για την προαναφερθείσα ανατροπή της Εκκλησιολογίας της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας, η νεοφανής αυτή κατάσταση «Διασποράς» δημιούργησε για την κάθε Εθνική Εκκλησία δικαιοδοτικές διεκδικήσεις υπερόριες επί των ομοεθνών εκκλησιακών μονάδων των εκτός του Εθνικού Κράτους, αναδύοντας ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο ένα πρωτόγνωρο και παντελώς άγνωστο μέχρι τότε κριτήριο σύστασης μίας εκκλησιακής Κοινότητας: την *ομοεθνότητα*.

Αρχίζει έτσι η Εθνική Εκκλησία, απεμπολώντας εκκλησιολογικά δισχιλιετή κριτήρια, να ενεργεί κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση της συμπεριφοράς του Εθνικού Κράτους έξω από τα γεωπολιτικά όριά του. Μόνο πως εδώ υφίσταται μία τεράστια διαφορά. Το Εθνικό Κράτος νομιμοποιείται, ως ο αποκλειστικός διαχειριστής, να ασκεί δικαιοδοτικές αρμοδιότητες εκτός των ορίων του και σε παγκόσμια κλίμακα, για τη φροντίδα των ομοεθνών πληθυσμιακών του ομάδων, λόγω του ότι *υφίσταται* «πολιτειακή υπηκοότητα-ιθαγένεια» αναλλοίωτη, όπου γης. Η Αυτοκέφαλη Εθνική Εκκλησία, όμως, εκκλησιο-κανονικά δεν νομιμοποιείται ουδόλως να ενεργεί και να δραστηριοποιείται με όποιας μορφής δικαιοδοσίες εκτός των κανονικών ορίων της, λόγω του ότι *δεν υφίσταται* «εκκλησια(στι)κή υπηκοότητα-ιθαγένεια», όπου γης, αλλά μόνον συστατική ενσωμάτωση στο εκκλησιακό σώμα, το οποίο κείται σε δεδομένο τόπο, ανεξαρτήτως της εθνικής ή μη σχέσης με αυτό. Και όταν παρεμπιπτόντως προκύψει μία τέτοιου είδους αναγκαία υπερόρια αναγκαιότητα, η ενδεχόμενη δραστηριότητά της είναι συγκεκριμένη, προσδιορισμένη και περιορισμένης εμβελείας, και σε συγκεκριμένο κανονικό πλαίσιο. Με άλλα λόγια, το Εθνικό Κράτος νομιμοποιείται να δραστηριοποιείται υπερόρια, προς όφελος των υπηκόων του, ενώ η Εθνική Εκκλησία *δεν κανονικοποιείται* να ενεργεί συμμετρικά, αντιστοίχως και αναλόγως. Αυτό ως μία πρώτη διευκρίνιση που παραμένει, αθέλητα ή ηθελημένα, αδιευκρίνιστη και προκαλείται σύγχυση στην εξέταση, αντιμετώπιση και επίλυση του μείζονος αυτού εκκλησιο-κανονικού ζητήματος.

Μία δεύτερη πτυχή του ζητήματος έχει να κάνει με τον τρόπο που οργανώνει η κάθε Ορθόδοξη Εθνική Εκκλησία την εξ ορισμού αντικανονική *υπερόρια δικαιοδοσία* της, καθώς και με τον τρόπο που κοινωνεί η υπερόρια εθνο-εκκλησιαστική της οντότητα με τις άλλες ομόδοξες συνυπάρχουσες εκκλησιαστικές οντότητες στον ίδιο τόπο, στους χώρους δηλ. της θεωρούμενης Εκκλησιακής “*Διασποράς*”. Ασφαλώς δεν χρειάζεται να έχει κάποιος εξειδικευμένες γνώσεις, για να κατανοήσει ότι η πρώτη αντικανονική απόκλιση της *υπερόριας δραστηριότητας* επιφέρει άμεσα και τη δεύτερη απόκλιση, εξίσου και πλέον αντικανονική, αυτή της *πολυδικαιοδοσιακής συνεδαφικότητας*, προκαλώντας το φαινόμενο που χαρακτηρίζει την Εκκλησιακή “*Διασπορά*”, αυτό της *αντικανονικής αλυσίδας αντιεκκλησιολογικών γεγονότων*, με κορυφαία (αντι)κανονική απόκλιση την *εκκλησιακή αλληλοεπικάλυψη* περισσοτέρων Εκκλησιών στον ίδιο τόπο. Η κακοχρησία, επομένως, του Αυτοκεφάλου είναι που δημιούργησε εξ αρχής την αποδοχή του όρου «*Διασπορά*» και επέφερε τη «*συνεδαφικότητα και την πολυδικαιοδοσία*» ανά την εκκλησιακή Οικουμένη. Πράγματι, ο διαδοχικός του πρώτου τρόπος που υιοθετείται εδώ και δεκαετίες, καλύπτοντας το χρονικό διάστημα του ενός και ημίσεος αιώνας, είναι η λαθεμένη εκκλησιο-κανονικά *δημιουργία Τοπικών Εκκλησιών-Επισκοπών συνεδαφικά*, στην αντικανονική πρακτική της *συνεδαφικότητας*. Πρόκειται για την αυθαίρετη δημιουργία επισκοπικών επαρχιών, ομόκεντρων και υπερκαλυπτόμενων, στους χώρους της «*Διασποράς*», γεγονός που προκαλεί μία ενεργή *εδαφική συνύπαρξη* και ταυτόχρονα *εδαφική αλληλοεπικάλυψη* εκκλησιακών Κοινοτήτων με ελλειμματική κοινωνία μεταξύ τους και με ουδεμία δυνατότητα στη συνέχεια ενσωμάτωσής τους σε μία και μοναδική εκκλησιακή ευχαριστιακή οντότητα. Κοντολογίς, προϊόντος του χρόνου, η αναβολή επίλυσης του μείζονος αυτού διττού στη βάση του προβλήματος της «*Ορθόδοξης Διασποράς*» παγιώνει τη λαθεμένη πρακτική της *συνεδαφικής διοργάνωσης* του ορθόδοξου εκκλησιακού βίου ανά την Οικουμένη, η οποία γεννά στον ίδιο πάντοτε τόπο το δίδυμο κανονικό πρόβλημα της *συνεδαφικότητας* και της *πολυδικαιοδοσίας*.

Ωστόσο, θα πρέπει να διερευνήσουμε, ποιο είναι τελικά το πρωτογενές πρόβλημα της Εκκλησιακής “*Διασποράς*”; Για να απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό, θα πρέπει να δούμε όχι μόνο την ιστορική προέλευση του περιεχομένου της (*εθνική προέλευση*) αλλά και τη βιβλική της καταγωγή (*ιουδαϊκή*

προέλευση). Πριν από όλα, ο όρος δήλωνε την «ιουδαϊκή διασπορά»⁵⁹ εκτός Παλαιστίνης, όλους εκείνους τους διασκορπισμένους μεταξύ των Εθνών, τις «δώδεκα φυλές της διασποράς»⁶⁰, διότι ο Ναός του Σολομώντος στην Ιερουσαλήμ είναι τόσο μοναδικός όσο και το αποκλειστικό κέντρο λατρείας του Θεού για τον Ιουδαϊσμό ανά τον κόσμο, γι' αυτό και όσοι βρίσκονταν εκτός Ιερουσαλήμ και Παλαιστίνης συνιστούσαν «διασπορά» που έκειτο στα μέρη του «Πόντου, Γαλατίας, Καππαδοκίας, Ασίας και Βιθυνίας»⁶¹, οι μακράν του Κέντρου, δηλ. το σύνολο των διασκορπισμένων γεωγραφικώς Ιουδαίων μακριά του Ναού, στην προοπτική μεγάλης εξάπλωσής τους ανά την υφήλιο. Η *εδαφική παγκοσμιότητα*, ως κυρίαρχο δομικό χαρακτηριστικό της Ιουδαϊκής διασποράς, φαίνεται και από τον υπάρχοντα βιβλικό ορισμό της διασποράς αυτής: «Ιουδαίοι, άνδρες ευλαβείς από παντός έθνους των υπό των ουρανών»⁶². Ο ορισμός αυτός μας δίδει, μεταξύ άλλων, τον εξής αλληλουχιακό συσχετισμό:

Ιερουσαλήμ-Ναός ↔ Έθνη υπό τον ουρανόν-Λατρευτική Διασπορά [Συναγωγή]

ή, γενικότερα και σε επίπεδο χαρακτηριστικών που την απαρτίζουν,

Κέντρο [αποκλειστικής αναφοράς] ↔ Υφήλιος

Ας ειπωθεί παρενθετικά εδώ, πως η άκριτη αντιγραφή και υιοθέτηση του ιουδαϊκού μοντέλου διασποράς στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας του σήμερα σημαίνει ότι για την κάθε *εκκλησιακή οντότητα «διασποράς»* υπάρχει ένα μοναδικό Κέντρο [της] και ότι στο επέκεινα αυτού του αποκλειστικού εδαφικά κέντρου, υπάρχει *ομόσωμα* ένα γεωγραφικό δικαιοδοτικό πεδίο [της] παγκοσμίων διαστάσεων, ένα υφηλιακό δίκτυο κοινοτήτων της «Διασποράς» απλωμένο σε όλες τις ηπείρους, το οποίο δίκτυο διαχειρίζεται ευθυτενώς και

⁵⁹ Πρβλ. Ιακ. 1, 1 και Α' Πέτρ. 1, 1.

⁶⁰ Ιακ. 1, 1.

⁶¹ Α' Πέτρ. 1, 1.

⁶² Πρξ. 2, 5.

άμεσα το Κέντρο, αγνοώντας εκούσια και ηθελημένα όλες τις άλλες πραγματικότητες που υφίστανται δίπλα στο υψηλιακό στερέωμα.

Στη συνέχεια, η διασπορά αυτή, ως έννοια και ως γεγονός, διευρύνθηκε και συμπεριέλαβε στον ορισμό της όλες τις κοινότητες που διέθεταν παρόμοια χαρακτηριστικά... Η έννοια και η αντίστοιχη πρακτική της, όμως, δεν μπορούν να ενυπάρχουν στην Εκκλησία και την Εκκλησιολογία της, διότι *ούτε η Τοπική Εκκλησία* ούτε η κατά τόπον Εκκλησία* είναι μοναδική* με αυτόν τον ιουδαϊκό τρόπο (της *μοναδικότητας* και της *αποκλειστικότητας*), αλλά πολύ περισσότερο ούτε και η Εκκλησία, *τοπική ή κατά τόπον*, μπορεί να αυτοπροσδιορίζεται ως *Κέντρο* και να ορίζει κατ' επέκταση η ίδια, με εγκόσμια χαρακτηριστικά, τη «*Διασπορά της*» σε παγκόσμια κλίμακα και ανά την Οικουμένη, κάτι που εξ ορισμού θα συνιστούσε αυτόματη κατάργηση των άλλων Εκκλησιών ή, στην καλλίτερη των περιπτώσεων, «σύγχυση των Εκκλησιών»⁶³. Με άλλα λόγια, η *διασπορά* προϋποθέτει εξ ορισμού ένα *συγκεκριμένο* εδαφικό κέντρο, όπως ο Ναός και η ιερή του πόλη Ιερουσαλήμ, *παγκόσμια μοναδικό* και *χωρογεωγραφικά* αποκλειστικό*, από το οποίο αντλεί την ύπαρξή της, ενώ για τον Λαό του Θεού ο «*Ναός είναι το Σώμα του Χριστού*»⁶⁴, η Εκκλησία Του, η οποία κείται εκεί όπου βρίσκεται το (κάθε) θυσιαστήριο της Τοπικής Εκκλησίας και πρόκειται για *την ίδια Εκκλησία παντού, παρόλο που οι εδαφικοί τόποι είναι διαφορετικοί*. Έτσι, η Εκκλησία, εξ αρχής, υπήρξε πάντοτε *ευχαριστιακή* ως προς τον τρόπο και *εδαφική* ως προς τον λόγο, για να θυμηθούμε τον άγ. Μάξιμο τον Ομολογητή. Αυτή, συνεπώς, υπήρχε παντού και πάντοτε *ευχαριστιακά εδαφική*. Και εδώ δεν χωράει με κανένα τρόπο *κατάσταση διασποράς*. Εάν τα πράγματα έχουν έτσι, καθίσταται σαφές ότι το πολυσυζητημένο ζήτημα εδώ και ενάμισυ αιώνα τώρα (1872-2012) της «*Ορθοδόξου Διασποράς*» (*sic*), από εκκλησιολογική άποψη, είναι ένας μύθος. Πρόκειται για επινόημα της Εθνικής Εκκλησίας του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα υπό την επήρεια της ιδεολογίας του Κρατισμού και κατ' απομίμηση της εξωτερικής πολιτικής του Εθνικού Κράτους, το οποίο ενίσχυε, ακριβώς για λόγους εξωτερικής εθνο-πολιτικής και εθνικών συλλογικών ενδιαφερόντων, την «*εθνο-εκκλησιαστική διασπορά*». Πρόκειται δηλ. για θέμα που τέθηκε, ως μη ώφειλε, καθ' ἑλξιν από την πραγματικά υπαρκτή τόσο Ιουδαϊκή όσο και Εθνική

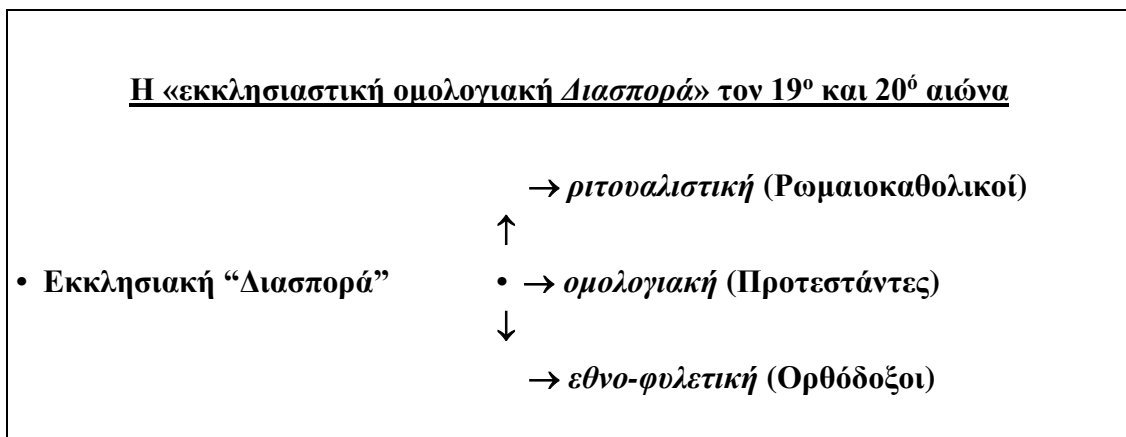
⁶³ Κανόνας 2/Β'.

⁶⁴ Πρβλ. Ιω. 2, 20.

διασπορά, και συνιστά αυτό ένα λαθεμένο μεθοδολογικό επηρεασμό από τις δικές τους ενδο-κτισιακές και εγκόσμιες πρακτικές.

Σε επίρρωση των λεγομένων, είναι αξιοσημείωτο να μνημονευθεί εδώ το γεγονός ότι διαθέτουμε μία κανονική αναφορά αποδοκιμασίας της *κατάστασης διασποράς* στους κόλπους της Εκκλησίας. Στον κανόνα 85 του Μ. Βασιλείου (330-378), γίνεται για μία και μοναδική φορά χρήση του όρου «διασπορά», κάτι που συνιστά «άπαξ λεγόμενον» στη σύνολη Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας (1^{ος}-9^{ος} αι.), και μάλιστα γίνεται χρήση του με σαφώς αρνητικό περιεχόμενο, μη δηλώνοντας βέβαια τόσο την έννοια της *μετανάστευσης*, όπως σήμερα, όσο την έννοια της *προσφυγιάς*, αλλά σημαίνοντας, ωστόσο, ότι η *κατάσταση* αυτή είναι καθαρά *διασπορική* και έκπτωση από το γεγονός-Εκκλησία, ως «εγκατάλειψη του Κυρίου», με έκδηλους προφητικούς χαρακτηρισμούς στην απόπειρα προσδιορισμού της.

Τέλος, στην ιστορική πάντοτε αλλά σύγχρονη προοπτική, ο υπό εξέταση όρος δήλωνε, επίσης, τη «ρωμαιο-καθολική διασπορά» κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα στην Ελβετία. Ομοίως, η «ορθόδοξη διασπορά» εμφανίστηκε με ειδικό περιεχόμενο, όπως ειπώθηκε πιο πάνω, στα τέλη του 19^{ου} και κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα σε όλη την υφήλιο, κάτι που γεννά πλέον με καθολικό τρόπο και σε ευρεία παγκόσμια κλίμακα το άνευ εκκλησιολογικού προηγούμενου φαινόμενο της «εκκλησια(στι)κής ομολογιακής διασποράς», τόσο για τους Ορθοδόξους ανά τον κόσμο όσο και για τους Ρωμαιοκαθολικούς και τους Προτεστάντες, ως εξής:

Όμως, στη σύγχρονή της εκδοχή, η *διασπορά*, αν τη θεωρήσουμε ως *διασκορπισμό χριστιανών μεταξύ άλλων χριστιανών*, έχει πάντοτε, εξ ορισμού –

εφόσον γίνεται συστηματικά αυτή η διάκριση –, έναν *εθνικό-κρατικό* τόπο προέλευσης (*Κέντρο*) και προσκτά εθνο-φυλετικό περιεχόμενο, το οποίο της προσδίδει δικαιοδοσιακά ερείσματα σε όλη την Οικουμένη (*Υφήλιος*). Συνεπώς, αυτός ο εθνο-εκκλησιακός τόπος προέλευσης παραμένει διαρκώς το κέντρο, και η διασπορά «του» συνιστά ένα είδος «περιφέρειας», που ενδιαφέρει αποκλειστικά το εν λόγω κέντρο. Στην περίπτωση αυτή όμως, πρόκειται για μοντέλο «εθνικής διασποράς» που πολύ συχνά συγχέεται – ως προς τις αρχές της – με την «εκκλησια(στι)κή διασπορά», που δεν ακολουθεί αναγκαστικά τους κανόνες της πρώτης, αν και σήμερα, από άγνοια ή από εθνικ(ιστικ)ή σκοπιμότητα, το πράττει. *Διασπορά, σήμερα, σημαίνει το σώμα των Ορθόδοξων χριστιανών που ζουν εκτός της Εκκλησίας καταγωγής τους και κυρίως εκτός όλων των κατά τόπους Ορθόδοξων Εκκλησιών. Αλλ' όμως, είναι αδύνατον να υπάρχει εκκλησιακή «διασπορά» στους κόλπους μίας Τοπικής, Πατριαρχικής ή Αυτοκέφαλης Ορθόδοξης Εκκλησίας. Διότι δεν μπορούμε να έχουμε «διασπορά» και «τοπική Εκκλησία» στον ίδιο τόπο και χρόνο· «τοπική Εκκλησία» (εγκατασπορά*) και «διασπορά» είναι δύο ασυμβίβαστες πραγματικότητες στους κόλπους της ίδιας επικράτειας, δεδομένου ότι η επί μίας επικράτειας κανονική δικαιοδοσία είναι πάντοτε στον ενικό αριθμό – και ποτέ στον πληθυντικό. Συνεπώς, η οποιαδήποτε νοούμενη «εκκλησιαστική διασπορά» πρέπει να ενταχθεί, από εκκλησιακής απόψεως, στη δικαιοδοσία της Εκκλησίας «του τόπου» (Πατριαρχικής, Αυτοκέφαλης ή Αυτόνομης), χωρίς να απωλέσει, βεβαίως, την εθνική της ταυτότητα ή την ταυτότητα καταγωγής της. Στην Ευρώπη – ακόμη και εν έτει 1993, έτος της Ευρωπαϊκής ενοποίησης, αλλά και επέκεινα –, υπάρχει «εθνο-εκκλησιαστική διασπορά» (διασκόρπιση ενός έθνους με περιεχόμενο εθνικό και εκκλησιαστικό). Ωστόσο, στην Κοινοτική και Ενωμένη Ευρώπη, όπου αναγνωρίζουμε μόνο Ευρωπαίους υπηκόους, μία εθνική διασπορά [η εθνική όψη της] θα έπρεπε να χάσει κάθε σημασία. Αυτό το γεγονός έχει άμεσες συνέπειες στην «Ορθόδοξη εκκλησιακή διασπορά» [στην εκκλησιαστική της άποψη] η οποία – ως εκκλησιακό ζήτημα – απαιτεί μία λύση *de facto*, αλλά και *de jure (canonico)* στην προοπτική της εγκατασποράς...*

Σύμφωνα με τα όσα ειπώθηκαν λακωνικά εδώ για το πολύκροτο αυτό εκκλησιο-κανονικό ζήτημα της Εκκλησιακής «Διασποράς», που ταλανίζει την Εκκλησία όπου γης, διαμορφώνονται οι παρακάτω μνημονικοί και συγκριτικοί συσχετισμοί, που αποκαλύπτουν μία συνολική παρουσίαση του προβλήματος:

1. Ιουδαϊκή Διασπορά → *Κέντρο*: Ναός της Ιερουσαλήμ, Εμβέλεια: *Παγκόσμια κλίμακα*
2. Εθνική Διασπορά → *Κέντρο*: Εθνικό Κράτος, Εμβέλεια: *Παγκόσμια κλίμακα*
3. Εθνο-εκκλησιαστική «Διασπορά» → *Κέντρο*: Εθνική Εκκλησία (Παγκ. κλίμακα)
4. Εκκλησιακή «Διασπορά» (*sic*) [*≠ Κάθε Τοπική Εκκλησία, όπου γης*] → *Ανύπαρκτη*

Η μεθοδολογική αυτή διάκριση είναι ικανή να καταδείξει τη σύγχυση που επικρατεί στην προσέγγιση του εν λόγω ζητήματος. Γι' αυτό και είναι ανάγκη να επανεξετάσουμε το μείζον θέμα της «Διασποράς» στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας και εντός της προοπτικής προετοιμασίας της μελλούσης να συγκληθεί Πανορθόδοξης Συνόδου, γιατί η αναβολή επίλυσής του αναιρεί την Εκκλησία και αλλοιώνει ανεπανόρθωτα την Εκκλησιολογία της⁶⁵.

Διοικησιολογία. Όπως και με τον όρο Εκκλησιολογία, που σημαίνει 'λόγος περί Εκκλησίας', είναι απλά ο *λόγος περί Διοικήσεως, τα σχετικά με τη διοίκηση*. Με την έννοια αυτή, ειδικότερα, **Εκκλησιαστική Διοικησιολογία** είναι ένα επί μέρους αντικείμενο του Κανονικού Δικαίου που διαπραγματεύεται όλα τα διοικητικά συστήματα* της Εκκλησίας (Μητροπολιτικό σύστημα, σύστημα του Αυτοκεφάλου*, σύστημα του Αυτονόμου*, Πατριαρχικό σύστημα, σύστημα της Πενταρχίας*, Εξαρχικό σύστημα, διοίκηση επισκοπών, διοίκηση ενορίας, κ.λ.π.) με τις επί μέρους εφαρμογές τους.

Δίπτυχα. Φιλολογικά, πρόκειται για διττούς *δέλτους*, για «*δί-φυλλο [δί-πτυχο]* πίνακα αναγραφής ονομάτων ή θεμάτων», «*φύλλα περγαμηνής δί-δελτα, διπλωμένα στα δύο*», «*ιεροί δέλτοι*», «*ονοματικοί κατάλογοι*». Εξ ου και η παλαιόθεν

⁶⁵ Για την περαιτέρω σπουδή και μελέτη του κορυφαίου αυτού εκκλησιο-κανονικού θέματος, που ταλανίζει το Ορθόδοξο – και όχι μόνον – εκκλησιαστικό πλήρωμα ανά την Οικουμένη, βλ. την εξαντλητική πολύγλωσση βιβλιογραφία στο Archim. Grigorios D. Papathomas, *Essai de bibliographie (ad hoc) pour l'étude des questions de l'autocéphalie, de l'autonomie et de la diaspora (Contribution bibliographique à l'étude des questions-Essai préliminaire)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αρ. 7), 2000, 105 σελ. Επίσης, για μία εξειδικευμένη σύγχρονη προσέγγιση με πρόσφατα στοιχεία έρευνας επί του ζητήματος, βλ. δύο ημέτερες μελέτες: α) Αρχιμ. Γρηγορίου Δ. Παπαθωμά, *Κανονικά Άμορφα (Δοκίμια Κανονικής Οικονομίας)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αρ. 7), 2006, κεφ. II και III, σελ. 67-144, και β) «Η αποδοχή "Εκκλησιακής Διασποράς" συνεπάγεται αναίρεση της Εκκλησίας (κανόνας 28/Δ')» (Μία άλλη εκδοχή επίλυσεως αυτού του εκκλησιο-κανονικού ζητήματος)», εν *Θεολογία*, τ. 80, τεύχ. 2 (4-6/2009), σελ. 121-142.

χριστιανική πρακτική που διασώζεται ενεργή και θάλλει μέχρι τις μέρες μας, η γνωστή με την επωνυμία «δίπτυχα ζώντων και κεκοιμημένων», τα οποία προσκομίζουν οι πιστοί για να αναφερθούν, για να γίνει η αναφορά τους στην προσκομιδή από τον λειτουργό επίσκοπο ή τους λειτουργούς πρεσβυτέρους, μπροστά στο θυσιαστήριο, πριν και κατά τη Θεία Λειτουργία. Στην αυτή φιλολογική προοπτική, υπάρχουν και οι εν ευρεία χρήσει όροι *τρίπτυχα* και *πολύπτυχα*.

Κατά την εκκλησιακή όμως πράξη κοινωνίας* των κατά τόπους* Εκκλησιών ανά την Οικουμένη, τα **Κανονικά Δίπτυχα** (η τάξη δηλ. της κοινωνίας των κατά τόπους Εκκλησιών, η, με άλλα λόγια, εκκλησιακή κοινωνία των Διπτύχων με σκοπό την κανονική τάξη μνημόνευσης και διαδήλωσης κοινωνίας των Εκκλησιών στην ιερότερη στιγμή της εκκλησιακής μας ζωής στην Θ. Λειτουργία της Βασιλείας) συνιστούν τον επίσημο εκκλησιακό κατάλογο όλων των Πατριαρχικών και Αυτοκέφαλων (και Αυτόνομων) Ορθόδοξων Εκκλησιών και των Προκαθημένων-Πρώτων τους, σύμφωνα με την παραδοσιακώς εκκλησιο-κανονική τάξη και σειρά, η οποία δηλώνει την *τάξη* προβαδίσματος των Εκκλησιών, όταν μνημονεύονται αυτοί (αυτές) κατά την τέλεση της *κοινής* Θείας Λειτουργίας. Με άλλα λόγια, ο εν λόγω *κανονικός κατάλογος των Διπτύχων* αναγιγνώσκεται κατά τη διάρκεια της Θείας Λειτουργίας ως ένδειξη και μαρτυρία της εκκλησιακής ανά την Οικουμένη αλληλοκοινωνίας. Εξ άλλου, τα *Δίπτυχα*, η σύγχρονη κανονική σειρά των κατά τόπους (Ορθόδοξων) Εκκλησιών, ως κανονικό ζήτημα, συγκαταλέγονται μεταξύ των τεσσάρων πρώτων σημαντικών και κορυφαίων θεμάτων που καλείται να διευθετήσει η Αγία και Μεγάλη (η «**Μείζων**») Πανορθόδοξη Σύνοδος*, η οποία πρόκειται να πραγματοποιηθεί στο μέλλον⁶⁶.

Ακολουθεί ένας συνοπτικός Πίνακας, όπου εμφανίζεται η κανονική διάρθρωση της Ορθόδοξης Εκκλησίας ανά την Οικουμένη, η οποία είναι και η διαμορφωθείσα δια μέσου των αιώνων κανονική σειρά των Διπτύχων, ένα θέμα που βρίσκεται υπό εξέταση στην μέλλουσα να συνέλθει Αγία και Μείζονα Πανορθόδοξη Σύνοδο:

⁶⁶ Για περαιτέρω μελέτη ενός τόσο σημαντικού θέματος για τη συγκρότηση της Θείας Λειτουργίας και την πραγμάτωση της εκκλησιακής κοινωνίας ανά την Οικουμένη, συνιστάται ως βάση σπουδής, μεταξύ άλλων, το αξιολογικό μελέτημα του Παναγ. Τρεμπέλα, «Δίπτυχα», εν *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 5, στ. 107-113.

Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀνά τήν Οἰκουμένη (21^{ος} αἰ.)

(Ἐκκλησιακά Δίπτυχα)

Πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα

– [Πατριαρχεῖο Ρώμης]

1. Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως
2. Πατριαρχεῖο Ἀλεξανδρείας
3. Πατριαρχεῖο Ἀντιοχείας
4. Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων

Ἀυτοκέφαλες-Πατριαρχικές Ἐκκλησίες («Νεοπαγῆ Πατριαρχεῖα»)

5. Πατριαρχεῖο τῆς Ρωσσίας
6. Πατριαρχεῖο τῆς Σερβίας
7. Πατριαρχεῖο τῆς Ρουμανίας
8. Πατριαρχεῖο τῆς Βουλγαρίας
9. Πατριαρχεῖο τῆς Γεωργίας

Ἀυτοκέφαλες Ἐκκλησίες

10. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Κύπρου
11. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος
12. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας
13. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἀλβανίας
14. Ἀυτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Τσεχίας καί Σλοβακίας

Ἀυτόνομες Ἐκκλησίες

15. Αυτόνομη Ἐκκλησία τῆς Φιλλανδίας
16. Αυτόνομη Ἐκκλησία τῆς Ἑσθονίας

Εγκατασπορά. Ἡ *εγκατασπορά* (εν-κατά-σπορά), ὡς κανονικός νεολογισμός καί κανονικός ὅρος, τοῦ οὐοίου ἡ πατρότητα ἀνήκει στον υποφαινόμενο, δηλώνει μία προοπτική ἀντίθετη ἀπό αὐτήν τῆς *διασποράς** (δια-σπορά), διότι σημαίνει τὴν προσπάθεια – ἢ τὴ συνέπεια – τῆς ἐμφύτευσης καὶ ἐγκατάστασης ἐνός λαοῦ

που τελεί *εν διασπορά*, ο οποίος (λαός) έχει ήδη εισαχθεί και είναι έτοιμος να αναπτυχθεί κατά τρόπο ενεργό, αυτοτελή και διαρκή, είτε σε έναν νέο κύκλο με νέα ομώνυμα δεδομένα είτε σε έναν γεωγραφικό τόπο και χώρο (*κανονική χωρο-γεωγραφικότητα**), που παραδοσιακά και δικαιωματικά-δικαιοδοσιακά πλέον του ανήκει. Αυτός, όμως, ο όρος δημιουργήθηκε, για να σημάνει μία ιδιότυπη κατάσταση και ένα ιδιόμορφο γεγονός αποκλειστικά μέσα στο εκκλησιακό γίγνεσθαι.

Πράγματι, η Εκκλησία σαρκώνεται στις διαστάσεις του πρωτικού κτιστού προσληπτικά και εκφράζεται για τον λόγο αυτό ως *εγκατασπορά* από τη φύση, την ταυτότητα και την αποστολή της στον κόσμο, ενώ η *διασπορά* απάδει προς αυτό που συνιστά το 'είναι' της Εκκλησίας. Με άλλα λόγια, η Εκκλησία κινήθηκε πάντοτε ως *εγκατασπορά* στην απόπειρα πρόσληψης του κόσμου και ποτέ ως *διασπορά*, την οποία θεωρεί εξ ορισμού αρνητικό γεγονός και σύμπτωμα, και έκπτωση από αυτήν⁶⁷. Η *εγκατασπορά* προσλαμβάνει και οικοδομεί έναν λαό, συγκροτώντας τον σε Σώμα Χριστού ταυτόχρονα *εδαφικά* και *ευχαριστιακά* εκπεφρασμένο, σε εκκλησια(στι)κό σώμα, ενώ η *διασπορά** διασπείρει, διασκορπίζει, τον κρατά σε "διάχυση εκκλησιακού σώματος" και δεν συστήνει αυτό που είναι η Εκκλησία και η προοπτική της. Ακόμη πιο συγκεκριμένα, η ίδρυση μίας *Τοπικής* Εκκλησίας (ή μίας *κατά τόπον* Εκκλησίας*) συνιστά *εκκλησιακή εγκατασπορά* ενός λαού, που μέχρι τη στιγμή εκείνη ανήκε εκκλησιαστικά κάπου αλλού ή τελούσε υπό διαμόρφωση, κατόπιν στοχευμένης και λυσιτελούς ιεραποστολικής απόπειρας. Και στις δύο περιπτώσεις, οι ενέργειες γίνονται, σαφώς, για να αποκλεισθεί η *διασπορά* της Εκκλησίας και κάθε έννοια και μορφή της, στην καταφατική προοπτική της *εγκατασποράς*.

Εθναρχία. Με τον όρο *Εθναρχία* σημαίνεται η αρχηγία, η ηγεμονία του έθνους και κατ' επέκταση το αξίωμα του *εθνάρχου*. Στην ειδική δε περίπτωση πρόσκλησης της Εκκλησίας για ενεργή συμμετοχή στην πολιτική διαχείριση του δημοσίου βίου, με τον αυτό όρο εννοείται η εκχώρηση και αναγνώριση στην Εκκλησία, από την πολιτειακή εξουσία ή τα πολιτικά κρατικά όργανα, διοικητικών δικαιωμάτων επί των πολιτών-υπηκόων του Κράτους, πάντα κάτω από

⁶⁷ Πρβλ. κανόνα 85 του Μ. Βασιλείου.

ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες, με συγκεκριμένο πεδίο άσκησης αρμοδιοτήτων και με περιορισμένο χρόνο ισχύος της εντολής ανάληψης πολιτικών ευθυνών. Με τον συμπαράγωγο όρο **Εθνάρχης** (Εθναρχος ή και Εθνοπάτωρ) νοείται ο αρχηγός ενός έθνους, ο άρχων*, ο πατέρας, ο ηγεμών του έθνους, ή ο πνευματικός ταγός ενός υπόδουλου λαού. Το φαινόμενο αυτό είναι πολύ γνωστό στην Ορθόδοξη Παράδοση, κυρίως στις περιπτώσεις κατάλυσης της πολιτικής εξουσίας. Κατά τη διάρκεια της *Οθωμανοκρατίας**, σύμφωνα με την παράδοση των Οθωμανών, η *Εκκλησία* και το *Έθνος* των Ορθοδόξων αποτελούσαν (στα αραβικά) *millet**, στο οποίο δόθηκε *Εθναρχία*, στο πλαίσιο της οποίας η Εκκλησία ανέλαβε συγκεκριμένα πολιτικά καθήκοντα Κράτους, οι Χριστιανοί υπόδουλοι συνιστούσαν ένα *ιδιαίτερο έθνος* (αντί του ορθού *γένους** και, κατ' επέκταση, *Γενάρχης* και *Γεναρχία*, εάν ήταν πράγματι απολύτως απαραίτητο να δημιουργηθεί για προκαθήμενο Εκκλησίας ένας τέτοιος χαρακτηρισμός, τόσο για την *εθναρχία* όσο και για τη *γεναρχία*, ακριβώς διότι η Εκκλησία δεν έχει *ηγέτες*, αλλά [θέλει να] έχει [μόνο] *ποιμένες*, εάν θέλει να είναι συνεπής με την υφή της και την προοπτική της) και ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ονομάστηκε από τους Ιστορικούς «Εθνάρχης», «*Κεφαλή και Αρχηγός του Έθνους* [αντί του *Γένους*]» στην εδαφική δικαιοδοσία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ακριβώς γιατί εκπροσωπούσε τα δίκαια και τους πόθους του υπόδουλου Γένους. Η αναγκαστική και επιβεβλημένη αυτή εθναρχία εκ μέρους της Οθωμανικής εξουσίας στον Οικουμενικό Πατριάρχη, ως πνευματικού ταγού των υπόδουλων χριστιανικών [ορθοδόξων] *λαοτήτων*, διήρκησε από την πτώση της Κωνσταντινουπόλεως (1453) μέχρι τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923), η οποία και αφήρεσε θεσμικά τα όποια δικαιώματα και τις όποιες δικαιοδοσίες πολιτειακής υφής, που ασκήθηκαν, με τις αναπόφευκτες εθμικές απορροές της, σε όλη τη διάρκεια της μισής αυτής χιλιετίας ενεργούς και πραγματικής εφαρμογής της.

Εξ άλλου, στην Κύπρο, η περίπτωση του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Γ' (1950-1977), του *Εθνάρχου* Μακαρίου, όπως προσφιλώς γίνεται χρήση αυτού του πολιτειακού τίτλου στη Μεγαλόνησο, συνιστά ένα είδος εθναρχίας, καθώς και – στην Ελλάδα – η περίπτωση του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Δαμασκηνού Παπανδρέου (1941-1949), ο οποίος ανέλαβε την Αντιβασιλεία (από 31-12-1944 έως 27-9-1946) [από τις 17-1-1945 έως την 1-11-1945 ως Πρωθυπουργός]). Ομοίως, στο «ζήτημα της πρώην Γιουγκοσλαβίας», ως εθναρχική μπορούμε να

χαρακτηρίσουμε την πρόταση που απηύθυναν σε εποχή πολιτειακής κρίσης στον Πατριάρχη της Εκκλησίας της Σερβίας Παύλο, να αναλάβει τα ηνία του Σερβικού Κράτους (1992), εξ αιτίας της ασταθούς τότε πολιτικής κατάστασης, ως πρόσωπο του δημοσίου βίου κοινώς αποδεκτό.

Με άλλα λόγια, η Ορθόδοξη Εκκλησία άσκησε ενεργή πολιτική εξουσία κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας ή, ευκαιριακά, κατά τη διάρκεια άλλων ιδιαίτερων και πρόσκαιρων καταστάσεων μόνον και πάντοτε κάτω από ειδικές και ιδιαίτερες συνθήκες. Τέλος, η εθναρχία δεν συνιστά έναν πολιτικό ή εκκλησιαστικό θεσμό, που θα μπορούσε να δικαιολογήσει δικαιοδοτικές πολιτειακά διεκδικήσεις εκ μέρους της Εκκλησίας, κάτι που, εάν πραγματικά συνέβαινε, θα αποτελούσε *θεοκρατία* ή *παποκαισαρισμό*, αλλά είναι πάντοτε συνδεδεμένη με έκτακτες, έκρυθμες και ιδιαίτερες πολιτικο-κοινωνικές συνθήκες (*εμπερίστατες*, δηλ. υπό την πίεση κάποιας *εξαιρετικής αναγκαιότητας*· «διά το *εμπερίστατον*»).

Εθνικισμός. Τάση φυλετική και εσωστρεφής, *αιωνιστική** και θεολογικώς *αιρετική**.

Βλ. αμέσως παρακάτω το λήμμα *Εθνο-φυλετισμός**.

Εθνο-φυλετισμός. Ο Εθνο-φυλετισμός, ως όρος, επινοήθηκε ηθελημένα από την (*πρώτη* ιστορικά) *Πανορθόδοξη* Σύνοδο της Κωνσταντινουπόλεως του 1872 να είναι ομοειδώς και εμφιατικώς σύνθετος *terminus technicus* (έθνος και φυλή), για να δηλώσει μία αιρετικής μορφής αλλοίωση, επελθούσα την εποχή εκείνη, του εκκλησιαστικού σώματος. Πρώτα από όλα, ο *φυλετισμός* (από τη λέξη *φυλή* [*τριμπαλισμός*]) αποτελεί την υιοθέτηση και εφαρμογή της *αρχής των εθνοτήτων* στο εκκλησιαστικό πεδίο, της προτεραιότητας της Φυλής και του Έθνους έναντι της Βασιλείας στους κόλπους της Ιστορίας. Είναι η εκούσια άσκηση της *φυλετικής και της εθνικής διάκρισης* στους κόλπους της Εκκλησίας, δίνοντας προτεραιότητα στους *φυλέτες* (= στα μέλη της αυτής φυλής), στους ομόφυλους, και τους *εθνίτες* (= εκ του αυτού έθνους), τους ομοεθνείς, αποκλείοντας τους *ετεροφυλέτες* και *ετερόφυλους*, τους *ετεροεθνίτες* και *ετεροεθνείς* στον συναρτισμό του εκκλησιαστικού σώματος. Με άλλα λόγια, η *σύγχυση* μεταξύ Εκκλησίας και Έθνους, η *εξομοίωση* – και μερικές φορές η *τάυτιση* – της Εκκλησίας με το Έθνος. Πρόκειται για την ιδιότυπη εκείνη περίπτωση που ο Φυλετισμός φυλετεύει (= κάνει φυλέτη) και υποτάσσει την Εκκλησία στους

ενδοκτισιακούς σκοπούς της φυλής και του έθνους ή, ακόμη χειρότερα, μεταχειρίζεται και χρησιμοποιεί την Εκκλησία, για να φυλετεύσει ετεροφυλές και ετεροεθνείς προς όφελος αποκλειστικά των σκοπών της φυλής και του έθνους. Από αυτό μπορούμε να αποδώσουμε και τον χαρακτηρισμό «(Εθνο)φυλετική Εκκλησία», δηλ. η «*Εκκλησία των φυλετών* [πρβλ. των *ημετέρων*]» (*sic*), άγνωστη ως εκκλησιακή οντότητα και εκκλησιολογική ύπαρξη στις δύο χιλιετίες τώρα της Ιστορίας της Εκκλησίας.

Ο όρος συνιστά την ονομασία που δόθηκε συνοδικά σε μία νεοφανή εκκλησιολογική *αίρεση* στα 1870, σύμφωνα με την οποία η Εκκλησία οργανώνεται επί φυλετικής, εθνικής ή πολιτιστικής βάσεως κατά τέτοιο τρόπο, ώστε επί του ιδίου γεωγραφικού εδάφους να εμφανίζονται πολλές εκκλησιακές οντότητες και εκκλησιαστικές δικαιοδοσίες, η κάθε μία από τις οποίες μεριμνά για τη διαποίμανση μόνο των μελών που ανήκουν σε μία συγκεκριμένη εθνική ομάδα (**Μονοφυλετισμός**). Πρόκειται για το γεγονός που ευνοεί και πριμοδοτεί εκούσια και ενσυνείδητα την αποκλειστικότητα και την εθνική ενότητα περισσότερο από την εν Χριστώ ενότητα. Ο όρος υιοθετήθηκε από την Αγία και Μεγάλη (Μείζονα) – και συχνά «*διευρυμένη*» – [1^η] Πανορθόδοξη Σύνοδο* της Κωνσταντινουπόλεως, το 1872 [10 Σεπτεμβρίου], η οποία επισήμως προσδιόρισε και καταδίκασε τον **Εκκλησιολογικό Εθνοφυλετισμό** ως σύγχρονη *εκκλησιολογική αίρεση* («βαλκανική αίρεση»).

Πράγματι, ο «φυλετικός (θρησκευτικός) εθνικισμός» εκφράζει την ιδέα της ίδρυσης μίας *Αυτοκέφαλης Εκκλησίας*, βάσει όχι του τοπικού [εκκλησιακού] κριτηρίου, αλλά του *εθνο-φυλετικού*, εθνικού ή γλωσσικού και της κοινής φυλετικής καταγωγής. Ομοίως, «η ίδρυση, στον ίδιο τόπο, *ιδιαίτερων Εκκλησιών* με βάση το έθνος, που δέχονται μόνο τους πιστούς που ανήκουν στο ίδιο έθνος, αποκλείοντας τους πιστούς των άλλων εθνών, και οι οποίες καθοδηγούνται μόνο από ποιμένες του ιδίου έθνους, όπως υποστηρίζουν οι οπαδοί του (εθνο)φυλετισμού, είναι ένα γεγονός χωρίς ιστορικό προηγούμενο» (Μητρ. Μάξιμος Σάρδεων). Επομένως, η Εκκλησία δεν πρέπει σε καμμία περίπτωση να συνδέεται με την τύχη ενός μόνο έθνους, μίας μόνο φυλής. Γι' αυτό και η Ορθοδοξία είναι εχθρική σε οποιαδήποτε μορφή (εθνο)φυλετικού Μεσσιανισμού. Εξ άλλου, στον ιστορικό βίο ενός λαού οφείλουμε να διακρίνουμε σαφώς μεταξύ **Εθνισμού** (που έχει θετικό περιεχόμενο, ως το ορθά αντίθετο της *αφιλοπατρίας*) και **Εθνικισμού** (που έχει αρνητικό περιεχόμενο,

σημαίνων την αποκλειστική προσήλωση σε δεδομένα εθνικά ιδεώδη με τάσεις εδαφικής επέκτασης σε βάρος άλλων εθνών και επιβολής του περιεχομένου της συλλογικής του *εθνικιστικής ιδεολογίας* [*εθνομοθίας*], κάτι που οδηγεί αναπόφευκτα στον *ρατσισμό*). Πρέπει να θεωρούμε τον πρώτο ως υπηρέτη και τον δεύτερο ως εχθρό του έθνους, γι' αυτό και ο πρώτος συνάδει προς την *εκκλησιακή εγκατασπορά** μιας *Τοπικής* ή *κατά τόπον* Εκκλησίας* στη σωτηριολογική πρόσληψη ενός λαού, ενώ ο δεύτερος απάδει της φύσεως, της υφής και της προοπτικής της Εκκλησίας. Η Εκκλησία δεν συνίσταται ποτέ *εθνηδόν*, αλλά *ευχαριστιακώς* και *κατά τόπον!*...

Εισπήδηση. Εξ ορισμού, ο όρος θέλει να σημαίνει αρνητικού περιεχομένου γεγονότα και καταστάσεις, δεδομένου ότι αυτός, όπως είναι προφανές, προέρχεται από το ρήμα «εισπηδώ», που λεξικογραφικά σημαίνει εισβάλλω, εισορμώ, εισελαύνω, εισέρχομαι ως δια πηδήματος αιφνιδιαστικά ή και, σε περίπτωση προβαλλόμενων εμποδίων, ορμητικά, επιδρομικά, εμφανίζομαι ξαφνικά σε άλλον χώρο. Μεταφορικά δε σημαίνει, και αυτό είναι που μας ενδιαφέρει εδώ, με ένα ειδικό κανονικό βάρος που προσέλαβε ο όρος, εισέρχομαι κάπου επιτήδεια και παρά την αξία μου, κατορθώνω να καταλάβω κάποια θέση όχι δια της κανονικής οδού, αλλά με ύποπτα και σκαιά μέσα, και με πλάγιες ενέργειες, παρεισέρχομαι, παρεισδύω. Έτσι, η εισπήδηση συνιστά την ενέργεια και το αποτέλεσμα του εισπηδώ σε έναν χώρο, σε έναν τομέα, σε μία δικαιοδοσία, που δεν μου ανήκει, την αιφνίδια εισβολή, την εισόρμηση, την εισέλαση.

Εισπήδηση είναι ο προϋπάρχων στην Ελληνική Γλώσσα όρος που υιοθετήθηκε από την Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας και καθιερώθηκε να σημαίνει την οποιαδήποτε υπερόρια αντικανονική δραστηριότητα και δικαιοδοτική υπέρβαση⁶⁸. Στην ίδια προοπτική, εισπήδηση νοείται η είσοδος σε εκκλησιακό έδαφος και σε εκκλησιαστική δικαιοδοσία με την αποκλειστική διάθεση του *σφετερισμού* εδαφών και κανονικών δικαιωμάτων, και δηλώνει την επέμβαση ή παρέμβαση, την κακόβουλη τάση (τη *διείσδυση*) και την *αντικανονική παρείσδυση* ενός Επισκόπου στον χώρο μίας *Τοπικής* Εκκλησίας (Επισκοπής), άλλης και διαφορετικής από τη δική του, ή ενός Προκαθημένου Εκκλησίας, με τη σιωπηρή, ανεκτική ή και ενθαρρυντική συναίνεση της εκκλησιακής Συνόδου

⁶⁸ Πρβλ. κανόνες 2/Β΄· 18/Αγκύρας· 22/Αντιοχείας· 48, 93 και 120/Καρθαγένης.

του, στον χώρο μίας *κατά τόπον* Εκκλησίας* (Αυτόνομης, Αυτοκέφαλης ή Πατριαρχικής), άλλης και διαφορετικής από τη δική του(ς). Είναι επακριβώς ο σφετερισμός της εκκλησιακής δικαιοδοσίας (**επίβαση, επιπήδηση, εισπήδηση, επέλαση, εισέλαση**, καθώς και ο προσφάτως επινοηθείς κανονικός νεολογισμός **μοιχεπιβασία**, με τα αντίστοιχα ευρισκόμενα στους παραπάνω ιερούς κανόνες ρήματα *επιβαίνω, επέρχομαι, επεισέρχομαι*, κ.τ.τ.) για λόγους ηγεμονισμού, φιλαρχίας, ατομικής ή συλλογικής φιλοδοξίας και εξουσιαστικού επεκτατισμού.

Εκθρόνιση, έκπτωση. Η *έκπτωση από τον Επισκοπικό θρόνο* (για τους Επισκόπους, τους Μητροπολίτες ή τους Πατριάρχες) και την *Τοπική Εκκλησία** τους ή την *κατά τόπον Εκκλησία** τους ή την Εκκλησία.

Εκκλησία τόπου. Εκκλησία που «κείται και εντοπίζεται σε ένα τόπο», με τον τρόπο που την ονοματίζει και την αποκαλεί ο Απόστολος Παύλος και η Καινή Διαθήκη⁶⁹. Είναι, κατ' αρχάς, η **Τοπική Εκκλησία**, η *Επισκοπή* – ‘*επισκοποκεντρική*’ στη θεμελίωσή της ως *χριστοκεντρική* –, με απαραίτητη τη συνδρομή των λοιπών *χαρισμάτων*, της οποίας η έννοια και το περιεχόμενο απαιτούν την ύπαρξη τοπικά ενός μόνο εκκλησιακού σώματος, και η οποία συγκεντρώνει τα [τέσσερα] *συστατικά χαρίσματα* (Επίσκοπο, πρεσβυτέρους, διακόνους, λαϊκούς) σε ένα *τόπο* καθορισμένο και δεδομένο, υπό έναν και μόνο τοπικό Επίσκοπο (*unus episcopus in uno territorio*). Με άλλα λόγια, είναι η *Τοπική Εκκλησία*, που συγκεντρώνεται γύρω από τον Επίσκοπό της, ο οποίος *συνενώνει και ανανεώνει* το σύνολο των *συστατικών χαρισμάτων* της – εκτός από τον εαυτό του, το χάρισμα του επισκόπου, για τη σύσταση του οποίου απαιτείται η συνδρομή των άλλων Τοπικών Εκκλησιών. Ο όρος, επομένως, δηλώνει γενικά και χαρακτηρίζει αυτή τη μορφή «**μονο-δικαιοδοσιακής**» **εκκλησιακής οντότητας** και αποτελεί τον *τύπο Εκκλησίας που έχει συσταθεί σε συγκεκριμένο τόπο*.

Ο όρος, όμως, δηλώνει επίσης και μία *Αυτοκέφαλη Εκκλησία*, υπό γενική έννοια. Ακριβέστερα και ειδικότερα, πρόκειται για την «**κατά τόπον**» Εκκλησία, δηλαδή εκείνες τις «*Εκκλησίες που έχουν συσταθεί κατά τόπους*». Προβαίνουμε λοιπόν στην εξής άτυπη διάκριση: Εκκλησία **Τοπική** (Επισκοπή) και **Εκκλησία**

⁶⁹ Πρβλ. π.χ. Α΄ Κορ. 1, 2 και Γαλ. 1, 2.

που έχει συσταθεί «**κατά τόπον**» (Πατριαρχική, Πατριαρχική-Αυτοκέφαλη, Αυτοκέφαλη, Αυτόνομη [και ημι-Αυτόνομη] Εκκλησία). Αυτό εξηγείται, επίσης, από το γεγονός ότι η *τοπική Εκκλησία* (Επισκοπή) είναι συγχρόνως *τοπική* και *συνοδική* – δηλ. η οντολογική σχέση που υφίσταται μεταξύ κάθε *τοπικής Εκκλησίας* και της *κοινωνίας των τοπικών Εκκλησιών* –, όπως ακριβώς συμβαίνει και με την *κατά τόπον Εκκλησία* (Αυτοκέφαλη), η οποία είναι συγχρόνως *κατά τόπον* και *συνοδική* – δηλ. η οντολογική σχέση που υφίσταται μεταξύ κάθε *κατά τόπον Εκκλησίας* και της *κοινωνίας των κατά τόπους Εκκλησιών*.

Η τοπική Εκκλησία παραμένει ταυτόσημη με την Εκκλησία στο σύνολό της. (Το Άγιο Πνεύμα εξειδικεύει το ένα και ενιαίο Σώμα του Χριστού, καθιστώντας κάθε *Τοπική Εκκλησία* πλήρως «καθολική» και είναι η «μία, αγία, *καθολική* και αποστολική Εκκλησία», που αναφέρουμε στο “Σύμβολο της Πίστεως”). Βεβαίως, και οι δύο – καθεμία στο επίπεδό της – ανακεφαλαιώνουν την **Εκκλησία** του Χριστού την «**κατά/ανά την οικουμένην** διακεχυμένην»⁷⁰. Άρα, μία τοπική Εκκλησία δεν αποτελεί ένα «τμήμα» της «ανά την οικουμένην» Εκκλησίας, αλλά η τοπική εκδήλωση της εν πληρότητι. Τέλος, η *ανά την οικουμένην* Εκκλησία, η *ανά την Υφήλιο* Εκκλησία, δεν συνιστά μία «*Παγκόσμια* Εκκλησία» (sic), όπως λαθεμένα συνηθίζεται να λέγεται σήμερα, μία μορφή Εκκλησίας άγνωστη στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας σύνολης της πρώτης χιλιετίας.

Συνοψίζοντας, για λόγους καθαρά μεθοδολογικούς, θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχουμε τρία είδη **Εκκλησίας τόπου**, φανερούμενα σε τρία διαφορετικά εκκλησιο-κανονικά επίπεδα, αλλά με αποκλειστικότητα χωρο-εδαφικής παρουσίας και φανέρωσης σε ένα δεδομένο τόπο:

1. Η **Τοπική** Εκκλησία (Επισκοπή)·
2. Η **κατά τόπον** Εκκλησία:
  - α. (Εκκλησία *επαρχίας*-Μητρόπολις)·
  - β. (Αυτοκέφαλη Εκκλησία)·
3. Η **ανά την οικουμένην** Εκκλησία (η *ανά την Υφήλιο* Εκκλησία).

⁷⁰ Κανόνας 57 της τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419)· πρβλ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της *εν Τρούλω* (691).

Συνεπώς, η **Τοπική** Εκκλησία, για να είναι Τοπική, πρέπει να είναι η μόνη σε ένα *ευχαριστιακό έδαφος* και να είναι *εκκλησιακά ανεπικάλυπτη*.

Η **κατά τόπον** Εκκλησία, για να είναι *κατά τόπον*, πρέπει να είναι η μόνη σε ένα *αυτοκεφαλιακό έδαφος* και να είναι *εκκλησιακά ανεπικάλυπτη*.

Η **ανά την οικουμένην** Εκκλησία, για να είναι *ανά την οικουμένην*, πρέπει να είναι η μόνη στο ένα και μόνο *υφηλιακό έδαφος* και να είναι, κατ' επέκταση, *εκκλησιακά ανεπικάλυπτη*.

Αν, εξ άλλου, χρησιμοποιούμε επίθετα και επιθετικούς προσδιορισμούς δίπλα στην Εκκλησία, εισάγουμε πρόσθετες και ξένες διακρίσεις (και αποκλίσεις) που αφορούν στην ίδια τη φύση και την υπόστασή της. Επομένως, δίπλα στην *Εκκλησία* πρέπει να χρησιμοποιούμε μόνον *χαρακτηρισμούς τόπου*, όπως πράττει συστηματικά ο Απόστολος Παύλος («η Εκκλησία, η οποία είναι στην Κόρινθο»⁷¹ ή «οι Εκκλησίες της Γαλατίας»⁷²), για να δηλώνουμε μόνο πού βρίσκεται και πού συστήνεται *ευχαριστιακά* κάθε Τοπική Εκκλησία, των οποίων *ταυτότητα* και *ταυτοσημία* παραμένει η *Εκκλησία του Χριστού* της Βασιλείας, και για να εκφράσουμε κατ' αυτόν τον τρόπο ότι πρόκειται για την *ίδια Εκκλησία που συστήνεται σε διαφορετικούς τόπους*. Η χρήση των επιθέτων, πολύ διαδεδομένη στην Δύση και τυφλά και άκριτα μιμουμένη από την Ορθόδοξη Εκκλησία, θα προσέδιδε – ή, για να είμαστε πιο ακριβείς, προσδίδει – στην Εκκλησία ένα χαρακτηρισμό *ομολογιακό, κοινωνιολογικό ή πολιτιστικό*: με μία λέξη *κουλτουραλιστικό* (Εκκλησία *ελληνική, ρωσική, ρουμανική, γαλλική, κ.ο.κ.*), και όχι πλέον *εκκλησιο-κανονικό* (Εκκλησία του *locus*: Εκκλησία της *Ελλάδος, της Ρωσσίας, της Ρουμανίας, της Γαλλίας*) ή ακόμη καλύτερα και *εκκλησιολογικά ακριβέστερα*: η Εκκλησία *που βρίσκεται στην Ελλάδα, στη Ρωσία, στη Ρουμανία, ή στη Γαλλία*). Το γεγονός ότι εμμένουμε στη χρήση επιθέτων και επιθετικών *κουλτουραλιστικών* προσδιορισμών (π.χ. *Ορθόδοξη Ρουμανική Εκκλησία, κ.λ.π.*, αντί του ορθού «Εκκλησία η εν Ρουμανία», δηλ. η *ίδια Εκκλησία* που είναι και στη Βουλγαρία, και στην Ελλάδα, και στη Ρωσία, η «Εκκλησία του Θεού»⁷³, όπου γης), μήπως φανερώνει τελικά ότι καταλήξαμε να υιοθετούμε το δυτικόφερτο *εκκλησιολογικό μοντέλο*, που γέννησαν

⁷¹ Πρβλ. Α' Κορ. 1, 2.

⁷² Πρβλ. Γαλ. 1, 2.

⁷³ Πρόκειται για τον χαρακτηρισμό που υιοθετεί ο Απόστολος Παύλος: Α' Κορ. 1, 2· 10, 32· 11, 16. 22· 15, 9· Γαλ. 1, 13· Α' Θεσ. 2, 14· Β' Θεσ. 1, 4· Α' Τιμ. 3, 5. 15.

διαδοχικά οι τέσσερεις Σταυροφορίες από τον 11^ο αι. και επέκεινα, αυτό της *κουλτουραλιστικής Εκκλησίας*;

Έκκλητον. Είναι η *κανονική έφεση*, η οποία θεσπίσθηκε επίσημα συνοδικά και κανονικά για πρώτη φορά από την Τοπική Σύνοδο της Σαρδικής (343), η οποία απλώς καθόρισε και επισημοποίησε μία προγενέστερη πρακτική. Ο 3ος, 4ος και 5ος κανόνας ρυθμίζουν την άσκηση του εκκλήτου ενώπιον του Επισκόπου Ρώμης. Ο χαρακτήρας αυτού του κανονικού προνομίου οφείλεται σε θεολογικούς λόγους⁷⁴ και εξηγείται από το γεγονός ότι ο Επίσκοπος της Ρώμης παραμένει *primus episcopus* ως Επίσκοπος της πρωτεύουσας της Αυτοκρατορίας και της «ανά την οικουμένην διακεχυμένης» Εκκλησίας⁷⁵. Επίσης είναι ο *πρώτος* Πατριάρχης στο Πατριαρχικό σύστημα της Πενταρχίας, της Πατριαρχικής Εκκλησίας της Ρώμης, η οποία είναι η πρώτη *τη τάξει* από τις κατά τόπους Εκκλησίες «ανά την Οικουμένην». Το έκκλητο, επομένως, θεσπίσθηκε συνοδικώς δυνάμει των κανόνων της Σαρδικής και εφαρμόσθηκε στη συνέχεια από τα διάφορα ετεροεπίεδα κανονικά συστήματα της Εκκλησίας. Το έκκλητο συμπληρώθηκε από την Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451), δίδοντας έμφαση στον τρόπο λειτουργίας του Πατριαρχικού εκκλήτου εντός του αρτιγενούς κανονικού συστήματος της Πενταρχίας, το πώς δηλ. λειτουργεί το έκκλητο στους κόλπους ενός Πατριαρχείου.

Το ζήτημα του εκκλήτου αναζωπυρώθηκε μετά τη *διακοπή κοινωνίας*, η οποία επήλθε το 1054 μεταξύ της Εκκλησίας της Ρώμης και των κατά τόπους Εκκλησιών της Ανατολής. Το έκκλητο, πράγματι, περιήλθε *εκ μεταβιβάσεως* στον Πατριαρχικό θρόνο ΚΠόλεως. Αυτή ήταν η καθοριστική αιτία που είχε ως συνέπεια την περιέλευση όχι του πατριαρχικού εκκλήτου της Εκκλησίας της ΚΠόλεως που διατηρεί πάντα, αλλά του ανά την Οικουμένην εκκλήτου στον Οικουμενικό Πατριάρχη, οπότε διαμορφώθηκε ένα είδος *υπερ-εδαφικής* άσκησης του εκκλήτου, ιδιότητα που απέδωσε η Τοπική Σύνοδος της Σαρδικής στον Πάπα και Πατριάρχη Ρώμης. Για τον λόγο αυτό ο κανονικός όρος άσκησης του **εκκλήτου** από τον Οικουμενικό Πατριάρχη δεν συγκαταλέγεται μεταξύ των αρχικών πατριαρχικών δικαιωμάτων. Ο λόγος της άσκησης του ανά

⁷⁴ Πρβλ. κανόνα 34/Αποστόλων.

⁷⁵ Βλ. τον κανόνα 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419)· πρβλ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της *εν Τρούλλω* (691).

την Οικουμένην εκκλητίου θα μπορούσε μία μέρα να εκλείψει. Ωστόσο, από το 1054 και εντεύθεν, ο Οικουμενικός Πατριάρχης ασκεί κανονικώς αυτό το εκκλησιακό δικαίωμα μετά από μεταβίβαση στους κόλπους της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Έτσι, σήμερα, μπορούμε να διακρίνουμε τα τρία επίπεδα άσκησης του εκκλητίου από τον Οικουμενικό Πατριάρχη, ο οποίος ασκεί αυτό το τριπλό κανονικό δικαίωμα:

1α) Πατριαρχικό έκκλητο

Ως Πατριάρχης του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως (Κανόνες 19 και 20/Καρθαγένης· 9 και 17/Δ')⁷⁶.

1β) Πατριαρχικό έκκλητο που πηγάζει από το προδικαιοδοσιακό* δικαίωμα

Ως Πατριάρχης του Πατριαρχείου του/της Μητέρας-Εκκλησίας, σύμφωνα με το προ-δικαιοδοσιακό* δικαίωμά του⁷⁷ (πρβλ. κανόνες 19 και 20/Καρθαγένης· 9 και 17/Δ') το οποίο θεσπίστηκε *de facto* και *de jure canonico* από τον 16^ο αιώνα και εντεύθεν. Το δικαίωμα αυτό αφορά στους Επισκόπους όλων των Αυτοκέφαλων-Πατριαρχικών και Αυτοκέφαλων Ορθόδοξων Εκκλησιών⁷⁸ που κανονικώς αναδύθηκαν κατά την διάρκεια των τεσσάρων τελευταίων αιώνων (1589/1593⁷⁹-1998⁸⁰) επί του κανονικού εδάφους που υπόκειται στην πατριαρχική δικαιοδοσία του.

2) Έκκλητο ανώτατο και έσχατο

⁷⁶ Οι κανόνες 9 και 17 ορίζουν *expressis verbis* ότι το κανονικό δικαίωμα του εκκλητίου ασκείται ενώπιον του Οικουμενικού Πατριάρχη: «[...]· Ει δε προς τον της αυτής επαρχίας μητροπολίτην, επίσκοπον ή κληρικό αμφισβητοίη, καταλαμβανέντω τον *εξάρχο της διοικήσεως*, ή τον της βασιλευούσης θρόνον, και επ' αυτό δικαζέσθω» (κανόνας 9/Δ')· «Ει δε τις αδικούτω παρά του ιδίου μητροπολίτου, παρά τω *εξάρχω της διοικήσεως* ή τω Κωνσταντινουπόλεως θρόνω δικαζέσθω καθά προείρηται [κανόνας 9/Δ']» (κανόνας 17/Δ').

⁷⁷ Βλ. για το θέμα αυτό τη δημοσιευμένη μελέτη μας, «*Les différentes modalités canoniques d'exercice de la juridiction du Patriarcat œcuménique de Constantinople*», εν *Istina*, τ. 40, τεύχ. 4 (1995), σελ. 371-375, και εν *Le Messager Orthodoxe*, τεύχ. 141 (II/2004), σελ. 46-53. Ομοίως, στο Αρχιμ. Γρηγορίου Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ, *Le Patriarcat œcuménique de Constantinople (y compris la Politeia monastique du Mont Athos) dans l'Europe unie (Νομοκανονική Προσέγγιση)*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκτασις (Σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αριθμ. 1), 1998, σελ. 98-131.

⁷⁸ Η Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος αποτελεί, υπό αυτή την έννοια, χαρακτηριστικό παράδειγμα. Στον Καταστατικό Χάρτη του 1977 (Ν. 590/1977), άρθρο 44, § 2, ορίζεται: «2. Το δικαίωμα εκκλητίου ενώπιον του Οικουμενικού Πατριάρχου κατά τελεσιδίκων αποφάσεων επιβαλλουσών ποινήν αργίας, εκπτώσεως από του θρόνου, ή καθαιρέσεως, το οποίον παρέχεται δια του ΣΤ' όρου της από 4.9.1928 Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως εις τους Μητροπολίτας των Νέων Χωρών, έχουν και οι Μητροπολίτες της Αυτοκεφάλου Εκκλησίας της Ελλάδος. [...]» η υπογράμμισή δική μας. Στην περίπτωση αυτή δεν πρόκειται για το ανώτατο έκκλητο (κανόνες 3, 4, 5/Σαρδικής), ούτε για το Πατριαρχικό έκκλητο (κανόνες 9 και 17/Δ'), διότι η Εκκλησία της (νοτίου) Ελλάδος είναι Αυτοκέφαλη, οπότε πρόκειται για το έκκλητο που θεμελιώνεται στο προδικαιοδοσιακό δικαίωμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί της (νοτίου) Ελλάδος, ως Μητέρας-Εκκλησίας. Διαφορετικά, στην περίπτωση αυτή το έκκλητο θα ασκείτο καταχρηστικά και δεν θα είχε καμία κανονική θεμελίωση.

⁷⁹ Αυτοκεφαλία και Πατριαρχία της Εκκλησίας της Ρωσίας.

⁸⁰ Αυτοκεφαλία της Εκκλησίας Τσεχίας και Σλοβακίας.

Ως πρώτος (*primus*) Πατριάρχης, *εκ μεταβιβάσεως* στους κόλπους της «ανά την Οικουμένην» Ορθόδοξης Εκκλησίας (Κανόνες 2, 3 και 4/Σαρδικής)⁸¹.

Έκπτωση⁸². Η απώλεια, από μέρους του κληρικού, του ιερατικού βαθμού που κατείχε και ο αποκλεισμός του από την κοινωνία. Σημαίνει επίσης την *έκπτωση από τον θρόνο* (για τους Επισκόπους), *εκ-θρόνιση*, ή από την ιερατική τάξη ή θέση. Τέλος, μπορεί να σημαίνει και την *καθαίρεση** ('απο-σχημα-τισμός'). Οι **αποκληρωθέντες**⁸³ από την ιερατική τους θέση.

Ελλαδικός/ή. Στη Δύση, πολύ συχνά, χρησιμοποιείται υποβολιμαία και επιμελώς το επίθετο «γκραικός-γκραική» (Greek/Grec-grecque) αντί του ιστορικά ορθού «ελληνικός-ελληνική», συγχέοντας δύο επίθετα που χρησιμοποιούνται διακριτά στην Ελληνική γλώσσα και των οποίων οι σημασίες διαφέρουν μεταξύ τους, ως προς το περιεχόμενο, στη γλωσσική τους χρήση: *ελληνικός*, *ελλαδικός*. Στις λατινογενείς γλώσσες, η σύγχρονη έννοια της λέξεως *ελληνικός* ταυτίζεται μόνο με την έννοια (που είναι πολύ συχνά εθνική) της λέξεως *ελλαδικός* (από την λέξη *Ελλάς-Ελλάδα*, της σύγχρονης [της *νεο-ελληνικής*] Ελλάδος), αλλοιώνοντας έτσι τη διαχρονική έννοια που ξεπερνά τα όρια της σύγχρονης νεο-ελληνικής/*ελλαδικής* ιστορίας και του σύγχρονου (νεο)ελληνικού Κράτους των δύο τελευταίων αιώνων.

Ελλαδισμός. Ο όρος δηλώνει μία εθνο-θρησκευτική «ιδεολογία», σχετικά πρόσφατη, που διαδόθηκε κυρίως στη σύγχρονη Ελλάδα – και πολύ συχνά στην ελληνική διασπορά [χώροι του Μείζονος Ελληνισμού*] –, η οποία έχει ως κύριο χαρακτηριστικό μία τάση συρρίκνωσης/περιορισμού του Ελληνισμού (και της Ορθοδοξίας) στο πλαίσιο του *ελλαδικού* Κράτους και της παρουσίας τους ως αποκλειστικής κληρονομιάς του ελλαδικού λαού. Το γεγονός αυτό προδήλως συνδέεται με έναν κατάφωρο *μεσσιανισμό*, μερικές φορές καθαρά αιωνιστικό*.

⁸¹ Βλ. τους κανόνες 2, 3 και 4/Σαρδικής. Βλ. επίσης για αυτό το θέμα Αρχιμ. Γρηγορίου Δ. ΠΑΠΑΘΩΜΑ, «Les différentes modalités canoniques d'exercice de la juridiction du Patriarcat œcuménique de Constantinople», εν *Istina*, τ. 40, τεύχ. 4 (1995), σελ. 379, και εν *Le Messager Orthodoxe*, τεύχ. 141 (II/2004), σελ. 60-61.

⁸² Κανόνες 10/Πέτρου· [πρβλ. 3], 17, 27, 51/Βασιλείου· 7/Γ'· 2, 10/Δ'· 2/Θεοφίλου· 1/Κυρίλλου· 1/Γενναδίου· 1, 21/Πενθέκτης· 5/Ζ'· 5, 13/A-B.

⁸³ Κανόνας 12/A-B.

Συναντάμε παράλληλες θέσεις και ενδοκτισιακές συλλήψεις και σε άλλους, παραδοσιακώς Ορθόδοξους, λαούς.

Ελληνισμός. Άποψη του κόσμου (τρόπος ζωής) και σύνολο πρακτικών που γεννήθηκαν στον ελληνικό κόσμο, ο οποίος αναπτύχθηκε στην Αρχαιότητα και γνώρισε τον χρυσό αιώνα του κατά τη διάρκεια του [5ου] αιώνα του Περικλέους, και, μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου (336-323 π.Χ.), μία σημαντική πολιτισμική αξιοποίηση στον τότε γνωστό κόσμο. Πρόκειται για τον *ειδωλολατρικό ελληνισμό*, λαμπρό πολιτιστικό σύνολο, που οι Πατέρες της Εκκλησίας βάπτισαν, στη συνέχεια, εκκλησιάζοντάς του προσδίνοντάς του, με αυτόν τον τρόπο, *εκκλησιακή ταυτότητα*, διαμορφώνοντας τον *εκχριστιανισμένο ελληνισμό**, του οποίου η συμβολή στην διαχρονική διαμόρφωση του ευρωπαϊκού πολιτισμού υπήρξε αποφασιστική.

Ελληνισμός Εκχριστιανισμένος. Πρόκειται για μία κατηγορία της εκκλησιακής θεολογίας, όπως προσδιορίστηκε από τον π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ (Παρίσι 1936). Με τον όρο αυτό ο Φλωρόφσκυ δεν επιθυμούσε να δηλώσει ούτε την εθνική καταγωγή ούτε ένα πολιτισμό επικεντρωμένο σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, αλλά μία «αιώνια κατηγορία της χριστιανικής ύπαρξης». Δεν πρόκειται για μία γεωγραφική έννοια, αλλά, κατ' αρχάς, για μία κατηγορία θεολογική, συνδεδεμένη με την πατερική παράδοση. Ομοίως, δεν πρόκειται ούτε για μία εθνική, εθνικιστική ή εθνικίζουσα κατηγορία – καμμία σχέση με όλα αυτά –, αλλά για μία εκκλησιακή κατηγορία ως *modus vivendi*, και συγχρόνως για μία **στάση ζωής**. Ο όρος *εκχριστιανισμένος ελληνισμός* αναφέρεται σε όλη τη νοητική οικουμένη των Πατέρων (κυρίως των Ελλήνων-ελληνόφωνων, αλλά και ορισμένων Λατίνων [της *λατινόφωνης ορθοδοξίας*]). Είναι συγγενής με την συνείδηση της Εκκλησίας. Χαρακτηρίζει το χριστιανικό δεδομένο που βρήκε *ιστορικάς (de facto)* τον οργανικό και αναλλοίωτο τρόπο έκφρασής του στη διαχρονική πατερική θεολογία.

Ενδοδικαιοδοσιακός/κή. Πρόκειται για εκκλησιακή δικαιοδοσία (*jurisdictio*), η οποία ασκείται από μία κατά τόπον [Αυτοκέφαλη] Εκκλησία, *αποκλειστικώς* εντός των κανονικών της ορίων (*intraoribus-intrajurisdictio*).

Ενδοκτισιακός/κή. Αυτός ο θεολογικός όρος σημαίνει το «εντός της κτίσεως (δημιουργίας)». Αναφέρεται σε αυτό που ολοκληρώνεται εντός της (αιωνιστικής*) διαστάσεως και των ορίων της πτωτικής κτίσεως (**κτισιολογία**: η επικύρωση της οικουμένης ως δημιουργήματος), του κτιστού, και αποτελεί τμήμα του, θεωρώντας ως ανύπαρκτο ή περιθωριακό κάθε τι που δεν την αφορά. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Θεός της Βίβλου ως άκτιστος, η Βασιλεία Του, καθώς και τα *Έσχατα* αγνοούνται όχι μόνο γιατί δεν υπάρχουν, αλλά γιατί η κτίση τα έχει υπερκεράσει. Πρβλ., στο πλαίσιο της ίδιας προβληματικής, τους όρους *υπερ-κτισιακός* και *προ-κτισιακός*.

Ενδομοναστηριακός/κή. Πρόκειται για δικαιοδοσία (*jurisdictio*) πνευματική μοναστική, η οποία ασκείται από τον ηγούμενο, αποκλειστικώς εντός των κανονικών ορίων της μονής, την οποία καθοδηγεί. Πρβλ., επίσης, τον όρο *εξω-μοναστηριακός*.

Ενδο-όριος. Βλ. τον ορισμό του όρου στο κανονικό λήμμα *Υπερόριος** (*hyperorius*).

Εντοπιότητα. Στα ελληνικά, ο όρος σημαίνει την συγκεκριμενοποίηση **εν τόπω** και **εν χρόνω** και *χωρο-γεωγραφικώς**, που χαρακτηρίζει την Εκκλησία που παραμένει «συν-υφασμένη με ένα τόπο [Επισκοπή], με μία χώρα [Αυτοκεφαλία ή Αυτονομία]». Η κατά τόπον Εκκλησία φέρει τις ιδιότητες τόσο της **επιτοπιότητας** όσο της **εντοπιότητας**. Η **τοπικότητα** – η οποία τείνει στους Ορθόδοξους να αντιπροσωπεύει μία εκκλησιολογία «παράλληλη» σε σχέση με εκείνη της **παγκοσμιότητας** της Ρωμαιο-Καθολικής Εκκλησίας – δεν γίνεται αντιληπτή μέσα στο πλαίσιο μία διαλεκτικής αντίθεσης μεταξύ της «τοπικότητας» και της «παγκοσμιότητας», αλλά στο πλαίσιο της εκκλησιακής **εντοπιότητας**, που οδηγεί στη εκκλησιακή συνοδική *κοινωνία*. Πρόκειται για την **ευχαριστιακή εντοπιότητα***.

Έξαρχος. Ο Έξαρχος, ο «εκ της αρχής», στα νεώτερα χρόνια, είναι κυρίως Επίσκοπος **εκ-πρόσωπος** – και όχι **αντι-πρόσωπος** –, που έχει τοποθετηθεί από τον Πατριάρχη επικεφαλής μίας διοικητικής εκκλησιαστικής επαρχίας (*Επισκοπής*) (**Έξαρχία**), η οποία αντιστοιχεί σε πολιτική διοικητική επαρχία και υπάγεται στην δικαιοδοσία του, αλλά βρίσκεται εκτός – ή όχι – του

Πατριαρχείου, στη «διασπορά*». Όλοι οι Μητροπολίτες της Ευρώπης [Κεντρικής και Δυτικής] είναι Έξαρχοι του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως. Ο Έξαρχος είναι, επίσης, ο ειδικός απεσταλμένος του Πατριάρχη («Έξαρχος – ‘ελεγκτής’ – πατριαρχικός») στις σταυροπηγιακές μονές και πραγματοποιεί τη συνήθη ποιμαντική επιθεώρηση.

Εξωμοσία. Είναι η αποποίηση και η ενσυνείδητη προδοσία της πίστewος, η άρνηση δια όρκου ενώπιον των δημοσίων αρχών ή του αρχηγού ενός Κράτους ή του αρχηγού μίας ετερογενούς πίστewος ή ετερόκλητης θρησκείας. Η Εκκλησία προβλέπει συγκεκριμένα κανονικά προληπτικά και εν πολλοίς θεραπευτικά μέτρα για τον **εξωμότη*** και τον αρνησίπιστο, μπροστά στο γεγονός απόρριψης της πίστewός του, η οποία, μετά από δική του ελεύθερη επιλογή, του *χαρίσθηκε* [έλαβε ένα από τα τέσσερα συστατικά *χαρίσματα* της Τοπικής Εκκλησίας] *οντολογικά* με το βάπτισμά του.

Εξωμότης. Είναι εκείνος που αρνήθηκε, δια όρκου, τη χριστιανική πίστη, ο *lapsus*, ο *πεπτωκώς*, και ασπάσθηκε μία άλλη θρησκεία.

Επικουρικότητα. Η *κανονική αρχή της επικουρικότητας* αξιώνει να μην επιλαμβάνεται η Ιερά Σύνοδος της Ιεραρχίας, που αποτελεί το ανώτατο όργανο διοίκησης μίας κατά τόπον Εκκλησίας, των υποθέσεων που μπορούν να επιλυθούν από ένα υποδεέστερο διοικητικό όργανο, δηλαδή την [τοπική] μητροπολιτική Σύνοδο (*αποκέντρωση*-Μητροπολιτικό σύστημα [και, κατ' επέκταση, η Αυτοκέφαλη Εκκλησία και η Αυτόνομη Εκκλησία]). Η αρχή αυτή έχει υιοθετηθεί στη διοικητική διάρθρωση και δομή και από τη Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Όρους.

Επιτίμιο⁸⁴. Το επιτίμιον, ο *κανόνας*. Το κανονικό *μέτρο* και η κανονική “ποινή” κατά την ακριβή έννοια. Τα *επιτίμια* είναι *λειτουργικές ποινές* και, υπό αυτή την έννοια, παιδαγωγικά μέσα, που υιοθετούνται από την Εκκλησία (Επίσκοπο, πνευματικό πατέρα, ηγούμενο, κ.λ.π.), όταν διαπιστώνει, κατά την εξομολόγηση

⁸⁴ Κανόνες 74/Αποστόλων· 1, 5, 6, 7/Πέτρου· 2/Α΄· 3, 22/Αντιοχείας· 11, 13/Σαρδικής· 19, 21, 22, 25, 26, 35, 38, 53, 54, 68, 71, 72, 74, 82, 83/Βασιλείου· 2, 4, 5, 7, 8/Γρηγορίου Νυσ· 2/Θεοφίλου· 5/Κυρίλλου· 3, 8, 9, 14, 19, 24, 25, 26/Δ΄· 3, 8, 44, 46, 49, 53, 54, 61, 67, 91, 94, 96/Πενθέκτης· 1, 5, 6, 16, 18/Ζ΄· 6, 7, 9, 10/Α-Β· 1/Η΄ (Αγίας Σοφίας).

ή σε μία άλλη στιγμή της εκκλησιακής ζωής, ότι ο πιστός υπέπεσε σε ένα σφάλμα ή ένα αδίκημα και είναι απαραίτητο, τόσο για τον ίδιο όσο και για τους άλλους, να το επανορθώσει. Τα *επιτίμια* λογίζονται ως φάρμακα «για την θεραπεία των πιστών και των παθών», τα οποία δεν έχουν σωφρονιστικό χαρακτήρα, αλλά σωτηριολογικό. Το πιο αυστηρό λειτουργικό *επιτίμιο* είναι η πρόσκαιρη στέρηση της κοινωνίας, αλλά ορισμένοι κανόνες θεωρούν επίσης ως *επιτίμια* τις κανονικές ποινές που επιβάλλονται από τα αρμόδια δικαιοδοτικά όργανα, των οποίων το περιεχόμενο ποικίλλει ανάλογα με την περίπτωση.

Έσχατον. Το έσχατον, η *έσχατη* πραγματικότητα, **εσχατολογική**, οριστική, εκείνη του Χριστού του «έσχατου Αδάμ» στην πλήρη φανέρωση της Βασιλείας. Πραγματικώς και αοράτως παρούσα στην Εκκλησία («ήδη παρούσα και μέλλουσα»: *ήδη και όχι ακόμη*) ως μυστήριο της Ανάστασης, θα φανερωθεί πλήρως και ορατώς κατά «την έλευση του Χριστού»⁸⁵.

Ετεροδοξία. Ο *θεολογικός* – και όχι ο *ιδεολογικός* ή *ομολογιακός* όρος – *ετεροδοξία* χαρακτηρίζει την απομάκρυνση από την καθιερωμένη εκκλησιακή πίστη και την εκκλησιακή διδασκαλία, και εκδηλώνει την επινόηση μίας *δόξας* (**δόξα** = γνώμη, πεποίθηση, διδασκαλία, λατρεία) διαφορετικής από την «*ορθή δόξα*» (**ορθο-δοξία**). [Πρβλ. Μεγάλου Βασιλείου, *Σχόλιον εις το βιβλίον του Ησαΐα*: «δυνατός τά των *ετεροδόξων* καταστρέφεσθαι δόγματα· «Δεν μπορεί να υπάρχει **ετεροδοξία**, αν δεν υπάρχει ορθοδοξία» (GIDE)]. Για αυτό, ως όρος *θεολογικός* αντίθετος με τον όρο ορθοδοξία ή τον όρο **ομοδοξία** – άρα πρόκειται για ένα διεκκλησιαστικό ζήτημα – μπορεί να δηλώνει τη διδασκαλία και το εκκλησιακό *modus vivendi* μίας *διακοπής κοινωνίας*, ενός σχίσματος, μίας αίρεσης*. Συνεπώς, ένας **ετερόδοξος** δεν αποτελεί μέλος του ενός και ενιαίου Σώματος του Χριστού, που είναι η Εκκλησία.

Ετερόθρησκος. Όρος του [ελληνικού] δημοσίου δικαίου που δηλώνει στη νομική γλώσσα το μέλος μίας διαφορετικής θρησκείας (**ετερόθρησκος-αλλόθρησκος**). Η υιοθέτησή του, στην περίπτωση του *Αθωνικού δικαίου**, σημαίνει τον «μη-

⁸⁵ Αποκ. 22, 20.

χριστιανό». [Η προσχώρηση ενός χριστιανού σε μία άλλη θρησκεία δηλώνεται με τον όρο αποστασία*, αποστάτης*].

Ηγούμενος. Τίτλος που απονέμεται στους επικεφαλής (*Αρχιμανδρίτες**) των μονών – άνδρες, αλλά και γυναίκες. Η αναγόρευση του ηγουμένου ή της ηγουμένης γίνεται με μία ακολουθία που τελείται από τον τοπικό Επίσκοπο, κατά τη διάρκεια της οποίας ο ηγούμενος λαμβάνει μία *ειδική ευλογία* οντολογικής-εσχατολογικής χειραγώγησης και, ως ορατό σημείο αυτής της ευλογίας, την ποιμαντική-ποιμαντορική *ηγουμενική* ράβδο, για την εκπλήρωση αυτής της αποστολής.

Ημι-αυτόνομος (Εκκλησία). Σήμερα, εξ απόψεως καθεστώτος και διοικητικής λειτουργίας, διακρίνουμε τις κατά τόπους Ορθόδοξες Εκκλησίες σε δύο κατηγορίες: αφενός, **α)** στα *Πατριαρχεία*, **β)** στις *Πατριαρχικές-Αυτοκέφαλες Εκκλησίες* και **γ)** στις *Αυτοκέφαλες Εκκλησίες* [4+10] και, αφετέρου, στις *Αυτόνομες Εκκλησίες* [2]. Μία Ημι-αυτόνομη Εκκλησία δεν εντάσσεται ούτε στη μία ούτε στην άλλη κατηγορία κατά τόπους Εκκλησιών, ακριβώς διότι δεν είναι ούτε Αυτοκέφαλη ούτε Αυτόνομη, και το διοικητικό της όργανο, η Ιερά Σύνοδος, δεν αποτελεί «ανώτατη διοικητική εξουσία». Πράγματι, η ημι-αυτόνομη Εκκλησία συνιστά ουσιαστικά *Μητρόπολη*, υπό την έννοια, η οποία καθορίστηκε από τις [Α΄ και Β΄] Οικουμενικές Συνόδους και τους ιερούς κανόνες (παλαιό καθεστώς), και λειτουργεί με τη μορφή αυτή, έχοντας συγχρόνως «ενισχυμένη μητροπολιτική αυτονομία». (Πρέπει στο σημείο αυτό να διακρίνουμε σαφώς, από την άποψη του κανονικού καθεστώτος τους, αφενός την *Μητροπολιτική ημιαυτονομία* και αφετέρου την *Αυτοκεφαλία-Αυτονομία*). Σήμερα υπάρχει μόνο μία εκκλησιαστική περιοχή [Κρήτη] που έχει αυτό το ιδιαίτερο εκκλησιαστικό καθεστώς, το οποίο είναι *μοναδικό* στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Η περιοχή αυτή υπάγεται στην άμεση εκκλησιακή δικαιοδοσία (δευτέρου βαθμού) του Οικουμενικού Θρόνου και το καθεστώς της ρυθμίζεται από ένα νόμο [4149/1961], ο οποίος ονομάζεται και είναι «Καταστατικός Χάρτης της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κρήτης».

Ησυχία. Ο όρος ησυχία δηλώνει τη οντολογική διάθεση ζωής με «αναχώρηση στην έρημο» (στην περίπτωση αυτή οι λέξεις *ησυχία* και *έρημος* είναι ταυτόσημες),

και, κατ' επέκταση, την «ειρήνη» της οντολογική ένωσης με τον Θεό. Οι **ησυχαστές** είναι αναχωρητές, ερημίτες που αποτραβήχθηκαν στην έρημο, για να ακολουθήσουν την ασκητική και *νηπτική* ζωή, γι' αυτό και ονομάζονται «**ησυχαστές Πατέρες**», όρος που έχει το ίδιο περιεχόμενο με τον όρο «Πατέρες της ερήμου». Αργότερα, από αυτή τη μοναχική πρακτική, αναπτύχθηκε ένα μοναστικό κίνημα γνωστό με το όνομα **Ησυχασμός**. Ο ησυχασμός, ο οποίος δηλώνει την *αναχωρητική άσκηση*, είναι μία ασκητική και *νηπτική* μέθοδος, που χρησιμοποιεί την επίκληση του Ονόματος του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού και επιθυμεί να «κάνει να κατεβεί» ο νους στη καρδιά, για να οικοδομήσει την «καρδιά-πνεύμα», όργανο της γνώσης του Θεού.

Θεματισμός. Στη ρωμαϊκή νομική πρακτική, ο όρος σημαίνει το «σκεπτικό» (διαμόρφωση δια υποθέσεων των πραγματικών περιστατικών ή υποθετική ανακατασκευή των πραγματικών γεγονότων) που εκφράζει τα επιχειρήματα του αυτοκρατορικού νομοθέτη ή του πολιτειακού δικαστή, ή που αιτιολογεί τη δημοσίευση μίας νομικής πράξης. Οι συνοδικές κανονικές αποφάσεις που έχουν τη μορφή των κανόνων, υιοθέτησαν ορισμένες φορές την προϋπάρχουσα τριμερή δομή: **α)** θεματική [*έκθεση των αιτίων*], **β)** [κανονική] προτροπή* και **γ)** απόφαση ή *μέτρα (της απόκλισης)-επιτίμιο**.

Θεολογούμενον. Αυτός ο θεολογικός όρος χαρακτηρίζει ένα θεολογικό ζήτημα, παλαιό ή πρόσφατο, που μένει ακόμη ανοικτό. Με την έννοια αυτή, θα μπορούσαμε να έχουμε, τηρουμένων των αναλογιών και για αντίστοιχες περιπτώσεις, τον όρο *κανονολογούμενον**...

Θεσμός. Η Εκκλησία γνωρίζει, ότι *μόνο* δύο (εκκλησιασικοί) θεσμοί θεσπίστηκαν από/στην Καινή Διαθήκη – ήδη από την αρχή της ιστορικής εμφάνισης της Εκκλησίας –, τους οποίους διατηρεί αναλλοίωτους και οι οποίοι απαρτίζουν την ίδια τη δομή της: ο *Επίσκοπος/Τοπική Εκκλησία* και η *Τοπική Σύνοδος*. Ο Επίσκοπος/Τοπική Εκκλησία συνιστά/συνιστούν ένα *συστατικό θεσμό*, ενώ η Σύνοδος έναν *λειτουργικό θεσμό* της Εκκλησίας (αν και η Εκκλησία μπορεί να συνεχίσει να «ζει», παρά την όποια *προσωρινή* παύση της σύγκλησης των Συνόδων, εξ αιτίας περιστασιακών αιτιών). Με άλλα λόγια, αν ο Επίσκοπος πρέπει να θεωρηθεί το *μόνιμο συστατικό-στοιχείο* του *δια-τοπικού* εκκλησιασικού

σώματος, η Σύνοδος αντιπροσωπεύει το *περιοδικό κινητήριο-στοιχείο* λειτουργίας της Εκκλησίας. Όλα τα άλλα στοιχεία είναι είτε *επεκτάσεις* αυτών των θεσμών (π.χ. η ενορία-Πατριαρχική Σύνοδος), είτε εκκλησιακά (και κανονικά) *συστήματα**. Ο θεσμός, δεδομένου ότι έχει αμετάκλητο χαρακτήρα, πρέπει να διακριθεί σαφώς από το *σύστημα* (π.χ. το Μητροπολιτικό σύστημα, το σύστημα του Αυτοκεφάλου, το σύστημα της Πενταρχίας*, κ.λ.π.), καθώς και από το *μυστήριο* (π.χ. το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας). Τέλος, η Εκκλησία θέτει/(επανα)θέτει σε λειτουργία *συστήματα**, αλλά δεν θεσπίζει *θεσμούς*.

Ιδιόρρυθμος. Όρος σύνθετος, προερχόμενος από τη λέξη *ιδίος*: ιδιαίτερος, ατομικός, και τη λέξη *ρυθμός*: ύφος, τάξη, κανόνας. Στην αποκλίνουσα μοναστική παράδοση, πρόκειται για ομάδα μοναχών που ακολουθεί αυθαιρέτως τον δικό της κανόνα μοναχικής ζωής και προσευχής, τον οποίο θεωρεί ως τον πλέον ενδεδειγμένο και κατάλληλο. Η *ιδιορρυθμία* εκφράζει ένα τρόπο μοναχικής ζωής που παραμένει άγνωστος στους κόλπους της μοναστικής παράδοσης της Εκκλησίας και είναι αντίθετος με την αυθεντική μοναστική ζωή του δισχιλιόχρονου κοινοβιακού μοναχισμού.

Ιεραρχία. Ετυμολογικά ο όρος *Ιεραρχία* σημαίνει «ιερή αρχή» (πρβλ. το δογματικό έργο που πραγματεύεται σε τέσσερα βιβλία, την «ουράνια ιεραρχία», την «εκκλησιαστική ιεραρχία», τη «μυστική θεολογία» και τα «θεία ονόματα», του Αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου). Η σύγχρονη αντίληψη προσδίδει στον όρο μία έννοια *νομική* και *πυραμιδική*. Συνεπώς, σε ένα τέτοιο σύστημα, μία «ανώτερη» θέση δίδεται σε ορισμένους (κληρικούς, Αυτοκέφαλες Εκκλησίες κ.λ.π.) και μια «κατώτερη» σε κάποιους άλλους. Όμως, γενικώς, η λέξη **τάξις**, στην εκκλησιακή παράδοση, έχει *λειτουργική* (συμμετοχή στην λειτουργική ενότητα, την ιεραρχία) και *δοξολογική* έννοια, με άλλα λόγια έχει έννοια *εσχατολογική*. [Ο Απόστολος Παύλος τονίζει το γεγονός ότι η Εκκλησία είναι το Σώμα του Χριστού, που αποτελείται από διάφορα *μέλη*, τα οποία, αν και είναι ισάξια, (τα συστατικά *χαρίσματα* της *Τοπικής Εκκλησίας**), διαφέρουν ως προς τη θέση τους και το έργο/διακονία που παρέχουν⁸⁶]. Στην Αγία Τριάδα, η κοινωνία των τριών Προσώπων, που συνήθως παρουσιάζεται στο πλαίσιο

⁸⁶ Πρβλ. Α΄ Κορ. 12, 5-7.

ιεραρχικής τάξης, δεν πρέπει να προσεγγίζεται με νομικό πνεύμα. Ο εν λόγω όρος μερικές φορές προσδιορίζεται λανθασμένα και λαμβάνει μία έννοια που μπορεί να δημιουργήσει σύγχυση. Εξ άλλου, τον συναντάμε στην «Ιερά Σύνοδο της *Ιεραρχίας*», που αποτελείται από όλους τους [εν ενεργεία] Επισκόπους-κεφαλές των Τοπικών Εκκλησιών μίας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας. Στην περίπτωση αυτή η έννοια του όρου είναι αναμφισβήτητα λειτουργική και αποδίδει την ορθή σημασία του.

Ιεροεθνισμός. Όρος που αναδύθηκε συναφειακά στην εποχή της Οθωμανοκρατίας, τον οποίο εισήγαγε κληρικός, ο ιερομόναχος Σεραφείμ ο Μυτιληναίος (1667-1735), λόγιος κληρικός, που αγωνίσθηκε στην Ανατολική, αλλά κυρίως στην Δυτική και την Βόρεια Ευρώπη για την παιδεία και την ελευθερία του Γένους, με σκοπό να ενισχύσει τις απέλπιδες ακόμη τότε προσπάθειές του για βοήθεια από την Χριστιανική Ευρώπη. Ήταν μία εταιριστική πατριωτική οργάνωση και πρακτικά ένα πολιτικο-θρησκευτικό κίνημα με αποκλειστικά πατριωτικούς και απελευθερωτικούς σκοπούς. Το κίνημα του Ιεροεθνισμού, το οποίο εμφανίσθηκε στις αρχές του 18^{ου} αι., το 1703, ως «Εταιρεία των Ελλήνων» και αργότερα, το 1720 στην Αυτοκρατορία των Αψβούργων, στην Βιέννη, ως «Σοσιετά των Γραικών» (*Società dei Greci*), και το οποίο συνιστά ένα από τα προίμια των συλλογικών αγώνων των Ελλήνων για εθνική χειραφέτηση, όχι μόνον πρότασε σαφώς το Έθνος έναντι της Εκκλησίας, αλλά και *ιεροποιούσε* το Έθνος και το πριμοδοτούσε σε βάρος της Εκκλησίας και της εσχατολογικής προοπτικής της. Η ορθοδοξο-κεντρική/-μονιστική αυτή προσέγγιση θα χαρακτηρίσει ιστορικά την προαναφερθείσα πολιτική δραστηριότητα, η οποία βασίστηκε στην ανάπτυξή της σε εταιρικά μυστικά πρότυπα για την επίτευξη των κοσμικών της στόχων. Στον όρο διακρίνεται σαφώς η διάθεση σύνδεσης της πίστεως με το έθνος και με εθνικά θέματα και ιδεώδη και εθνικές αποκλειστικά σκοπιμότητες, και συνιστά συστατική νοοτροπία και ιστορικό πρόδρομο του μετέπειτα διαμορφωθέντα *Εθνοφυλετισμού** κατά την διάρκεια του 19^{ου} αι.

Ιεροσυλία (πράξη). Υπεξείρεση αντικειμένων ή αγαθών αφιερωμένων στον Θεό, είτε είναι κινητά είτε είναι ακίνητα, όπως, παραδείγματος χάρη, χρήματα, λειτουργικά αντικείμενα, κ.λ.π. (Σύμφωνα με τους ιερούς κανόνες, θεωρείται

επίσης ιεροσυλία και ο υποβιβασμός του Επισκόπου στην τάξη του απλού ιερέα⁸⁷).

Ιερόσυλος (πρόσωπο). Εκείνος που υπεξείρεσε αντικείμενα ή αγαθά, κινητά ή ακίνητα, αφιερωμένα στον Θεό.

Καθαίρεση⁸⁸. Η πιο αυστηρή κανονική ποινή που επιβάλλεται στους κληρικούς από το αρμόδιο εκκλησιαστικό όργανο, το οποίο αποτελείται από ένα μόνο μέλος (Επίσκοπο) ή από μία Σύνοδο, ανάλογα με την προβλεπόμενη εκκλησιο-κανονική διαδικασία. Η σοβαρότητα αυτής της ποινής έγκειται στο γεγονός ότι οι κληρικοί, στους οποίους επιβάλλεται, χάνουν οριστικά την ιερατική τους ιδιότητα και, συνεπώς, όλα τα δικαιώματα και τα προνόμια που πηγάζουν από το ιερατικό τους αξίωμα, και μετακυλίνουν στο [αρχικό] «χάρισμα του λαϊκού». Επομένως, οι καθαιρεθέντες κληρικοί επανακτούν τη θέση τους στο συστατικό *χάρισμα* της Τοπικής Εκκλησίας, στο οποίο ανήκαν πριν εισέλθουν στον κλήρο, δηλαδή εντάσσονται είτε στους λαϊκούς, για τον έγγαμο κληρικό, είτε στους μοναχούς, για τον ιερομόναχο.

Καθέδρα. Στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας ο όρος **καθέδρα** έχει πολλές σημασίες. Σημαίνει: 1. Την κανονική επισκοπική έδρα. 2. Το δικαίωμα α) ένδυσης με τα ιερατικά άμφια· β) κατοχής έδρας στην Εκκλησία, μεταξύ των άλλων κληρικών και γ) διατήρησης του εξωτερικού ιερατικού αξιώματος, χωρίς ωστόσο να επιτρέπεται στον κληρικό, στον οποίο έχει επιβληθεί μία κανονική ποινή να αναλαμβάνει κάποιο καθήκον που πηγάζει από το ιερατικό αξίωμα.

Καθολικόν. Δηλαδή αυτό που είναι για *όλη* την Κοινότητα· το σύνολο. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε [αρχέγονη χριστιανική εποχή], για να δηλώσει τον επισκοπικό «καθεδρικό» ναό, στον οποίο συγκεντρωνόταν «όλη η Εκκλησία». Γι' αυτόν

⁸⁷ Κανόνας 29/Δ'.

⁸⁸ Η πλειονοψηφία των κανόνων, δηλαδή οι κανόνες 3, 5, 6, 7, 11, 15, 20, 23, 25, 27, 29, 30, 31, 35, 42, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 58, 59, 60, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 76, 81, 83, 84/Αποστόλων· 1, 10/Νεο-Καισαρείας· 10/Πέτρου· 1, 2, 9, 10, 17, 18, 19/Α'· 1, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13/Αντιοχείας· 2, 4, 5, 20/Σαρδικής· 3, 55, 69, 70, 89/Βασιλείου· 4/Β'· 1/Κωνσταντινουπόλεως· 5/Γρηγορίου Νυσ· 11, 13, 15, 25, 26, 27, 31, 32, 53, 62, 70, 80, 105, 128, 133/Καρθαγένης· 2, 4, 5, 6, 7, 9/Γ'· 2, 6, 10, 12, 18, 22/Δ'· 1/Γενναδίου· 1, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 17, 20, 21, 23, 24, 28, 31, 32, 34, 50, 51, 55, 56, 59, 62, 65, 67, 77, 79, 80, 81, 86, 88, 92, 97/Πενθέκτης· 1, 3, 5, 7, 9, 10, 13, 18, 19/Ζ'· 2, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16/Α-Β· 1, 2/Η' (Αγίας Σοφίας).

τον λόγο ο όρος «καθολικόν» δόθηκε και στην κεντρική εκκλησία των μονών. Είναι, πράγματι – στη μοναστική γλώσσα – η κύρια εκκλησία μίας μονής, όπου συγκεντρώνεται *όλη* η μοναστηριακή Κοινότητα, όπως στο **Κυριακόν** συγκεντρώνεται η λαυριωτική μοναστική Κοινότητα (*κοινοτική*). Γι' αυτό και, όταν λειτουργεί το *Καθολικό* της Μονής, είναι απολύτως αντικανονικό να λειτουργεί ταυτόχρονα και ένα παρεκκλήσιό του, ακριβώς γιατί διασπάται η *καθ' όλου* ενότητα του σώματος, αυτό ακριβώς που επιδιώκει και το όνομά του. Εξ άλλου, τον τίτλο **Καθολικός** φέρουν παραδοσιακά οι Πρώτοι ορισμένων Εκκλησιών της Ανατολής (πρβλ. την Ορθόδοξη [Πατριαρχική] Εκκλησία της Γεωργίας, την Αρμενική Εκκλησία, κ.λ.π.).

Κανόνας. Είναι αρχικά ο ξύλινος χάρακας που χρησιμοποιείται για την *χάραξη ευθειών γραμμών* και για τη *μέτρηση του μεγέθους ή του ύψους* ενός πράγματος· για τον λόγο ακριβώς αυτό υιοθετήθηκε και χρησιμοποιείται ο όρος αυτός, για να δηλώσει τον *κανόνα*, το *υπόδειγμα*, τον *οδηγό*, την *κατεύθυνση*, την *διάταξη*, καθώς και την *νόρμα*, που θεσπίστηκε από τις Συνόδους σχετικά με την πίστη και την (αυτο)ένταξη σε ένα σώμα, την εκκλησιακή *πράξη* και την εκκλησιαστική *τάξη*. Κατ' επέκταση, θεολογικός:

(1) Ο όρος δηλώνει, κατ' αρχάς, τα *κανονικά βιβλία* της Αγίας Γραφής (*Κανόνας* της Παλαιάς Διαθήκης, *Κανόνας* της Καινής Διαθήκης, *Κανόνας* της Βίβλου).

(2) Από τον 3^ο/4^ο αιώνα, οι Σύνοδοι της Εκκλησίας μετέτρεψαν σε ειδικούς κανόνες τις παλαιές συνήθειες της αρχέγονης Εκκλησίας και τις εκκλησιακές δομές της, που προορίζονταν στην παρουσίαση του πνεύματος του Ευαγγελίου, ρυθμίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την εκκλησιακή ζωή – αποκλείοντας τις λανθασμένες προσεγγίσεις επί διαφόρων ζητημάτων –, υιοθετώντας ένα σύντομο τύπο με προσανατολισμό εσχατολογικό και περιεχόμενο/σκοπό οντολογικός σωτηριολογικό. Πρόκειται για κανονιστικούς **κανόνες** [κανονικές διατάξεις] – και όχι για *Leges Ecclesiae* –, που διακρίνονται σαφώς και από τους [πολιτειακούς] **νόμους** και από την άγραφη [κοινωνική] συνήθεια (**έθος**). Δεν πρόκειται, επομένως, για νομική υπερ-δομή. Ομοίως, οι ιεροί κανόνες, παρά την [νομοτεχνική] νομική μορφή τους (θεματισμός* [έκθεση κινήτρων], αποφάσεις κ.λ.π.), έχουν πριν από όλα *εμπειρικό θεμέλιο*, *θεολογικές προϋποθέσεις*, *οντολογικό περιεχόμενο* και *ποιμαντικό σκοπό* (σωτηριολογικό).

Επίσης, μεταξύ των «Συλλογών κανόνων» που υπάρχουν στην Ορθόδοξη Εκκλησία, συγκαταλέγονται οι **νομοκάνονες*** που λαμβάνουν υπόψη και τις κοσμικές διατάξεις (εκκλησιαστικοί νόμοι [αστικό δίκαιο]), όσον αφορά στα εκκλησιαστικά θέματα. Επισημαίνουμε επίσης, ότι ο ίδιος όρος δηλώνει, ορισμένες φορές ειδικότερα, τον *θεσμό** καθώς και την *ακρίβεια**.

(3) Ακόμη, ο όρος δηλώνει μία ιδιαίτερη μορφή ύμνων (που αποτελούνται από πολλά *τροπάρια*). Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για ποιητική σύνθεση [εκτενές λειτουργικό ποίημα], που συνήθως περιλαμβάνει εννέα [οκτώ] *ωδές*. Κάθε ωδή αποτελείται από έναν *ειρμό* (στροφή τύπος που δίνει τον τόνο) και πολλά τροπάρια (σύντομοι ύμνοι), και αναφέρεται σε ένα γεγονός ή στον/στους άγιο/άγιους του/των οποίου/ων τιμάται την συγκεκριμένη μέρα η μνήμη.

(4) Επίσης, δηλώνει την προσωπική άσκηση σε διάφορες εκφάνσεις της, που επιτελεί ο μοναχός στο μοναστήρι, ούσα μέσα από την μοναστική ρήση και πράξη: «*κάνει τον κανόνα του*».

(5) Τέλος, ο όρος «κανόνας» δηλώνει το *επιτίμιο*, το κανονικό μέτρο που προτείνει ή επιβάλλει ο πνευματικός πατέρας στον εξομολογούμενο ή η Εκκλησία σε κάποιον πιστό για σωτηριολογικούς και όχι για σωφρονιστικούς λόγους, προκειμένου να σταθμίσει τις πράξεις του και να τον οδηγήσει στην **δυσθύρατη μετάνοια**.

Κανονική Θεολογία. Πρόκειται για τη θεολογία που εκπηγάξει από τα αφαιρετικά στη μορφή τους κείμενα των ιερών κανόνων της Εκκλησίας, οι οποίοι προϋποθέτουν, τη στιγμή της *κανονογέννησής* τους, τη δογματική θεολογία των ίδιων Οικουμενικών ή Τοπικών Συνόδων που τους εξέδωκαν. Η *θεολογία* αυτή των *κανόνων** δίδει *οντολογικά έμφαση και προτεραιότητα στον άνθρωπο*, στις προϋποθέσεις της προσωπικής του (συμ)μετοχής στο Μυστήριο της Εκκλησίας στην προοπτική της εσχατολογικής πορείας του και σωτηρίας του, κάτι που συνιστά τις απαρχές και το θεμέλιο μίας **Κανονικής Ανθρωπολογίας**, τόσο διάχυτης και συστατικής συνάμα της ταυτότητας της *Κανονικής Παράδοσης της Εκκλησίας*. Ο όρος νοείται ακριβώς με τον ίδιο τρόπο και κατ' αντιστοιχίαν, όπως και η Βιβλική θεολογία, η Λειτουργική θεολογία, η Πατερική θεολογία, η Συστηματική θεολογία, η Υμνολογική θεολογία, κ.ο.κ.

Κανονική Οικονομία. Είναι ο όρος που εισάγει ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης για το γνωστικό αντικείμενο, που ακούει σήμερα, από αντιδάνειο [πρβλ. *Jus canonicum*] και λαθεμένα, στο όνομα «Κανονικό Δίκαιο», και που δεν υιοθετήθηκε τελικά από την Ορθόδοξη Κανονική Παράδοση των δύο τελευταίων αιώνων, όταν επικράτησε η σιωπηρή εισήγηση του Μητροπολίτη Ζάρας Νικοδήμου Μίλας (*Το Εκκλησιαστικόν Δίκαιον της Ορθοδόξου Ανατολικής Εκκλησίας*, Ζάρα της Δαλματίας 1890). Ο Γρηγόριος Νύσσης, ήδη από την εποχή του (4^{ος} αι.) μιλά σαφώς για κανονική Οικονομία* και καλεί τους επισκόπους της Εκκλησίας για «το κατανοήσαι ημάς την κανονικὴν οικονομίαν, ὅπως [...]»⁸⁹. Προτείνουμε, λοιπόν, την υιοθέτηση του όρου «**Κανονική Οικονομία**» για τη μελέτη, τη σπουδή και τα ακαδημαϊκά μαθήματα της «**Κανονικής Παράδοσης**» της Εκκλησίας, ένας άλλος επίσης όρος που προσιδιάζει σε αυτό που απαρτίζουν οι ιεροί Κανόνες ως ένα *σώμα* (*Corpus canonum*).

Κανονική Προτροπή. Στην Κανονική Παράδοση της Εκκλησίας, όπως και στην Κανονική Θεολογία, οι κανόνες δεν θεωρούνται εντολές, υποχρεώσεις, επιβολές, ποινές, αλλά *σωτηριολογικοί και εσχατολογικοί προσανατολισμοί*. Σε καμμία περίπτωση δεν μπορούμε να επιβάλλουμε κάτι σε εκείνο(ν), που είναι καρπός της ελευθερίας. Πράγματι, ο Θεός, κατ' αρχάς, δεν δίνει εντολές, αλλά απευθύνει κλήσεις: «Άκουε Ισραήλ»⁹⁰, «Άκου Κόρη»⁹¹, ή «Κάνε αυτό και θα ζήσεις»⁹², «Αγαπάτε αλλήλους»⁹³ ή «Εάν θέλεις να γίνεις τέλειος...»⁹⁴. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο ο εκκλησιαστικός κανόνας δεν είναι διάταγμα που έχει την ισχύ του κρατικού νόμου. Το ότι ο άνθρωπος είναι ελεύθερος, δεν σημαίνει ότι αυτός είναι ο λόγος της σωτηρίας του, αλλά ότι ο Θεός δεν μπορεί να εκβιάσει την αγάπη του. Το πατερικό ρητό μας *παρακινεί*: «Δώσε τη λογική σου και θα λάβεις τον Λόγο» ή, ακόμη, «Δώσε αίμα και θα λάβεις Άγιο Πνεύμα». Η εμπειρία της πίστης είναι η απάντηση. Η απλή επίκληση του ονόματος του Θεού καθιστά άμεσα παρόντα Εκείνον που τον αγνοούμε και που ενδομύχως

⁸⁹ Γρηγορίου, Επισκόπου Νύσσης, “Επιστολή Κανονική προς Λητόιον, επίσκοπον Μελιτίνης” [κανόνας 1], εν ΡΠ, *Σύνταγμα*, τ. IV, σελ. 295, και *Πηγάδιον*, σελ. 651.

⁹⁰ Δευτ. 6, 3· 9, 1· πρβλ. Δευτ. 4, 1· 5, 1· Α΄ Βασ. 3, 9.

⁹¹ Ψαλμ. 44, 11.

⁹² Λουκ. 10, 28.

⁹³ Ιω. 13, 34· 15, 12. 17.

⁹⁴ Ματθ. 19, 21· Μαρκ. 10, 21· Λουκ. 18, 22.

είναι από πάντα γνωστός. Επομένως, είναι άμεση και επιτακτική η ανάγκη «να διορθώσουμε την «τρομοκρατική» και «σωφρονιστική» αντίληψη περί του Θεού» (Παύλος Ευδοκίμωφ). Πράγματι, υπό το βιβλικό φως και το φως των ιερών κανόνων της Εκκλησίας, η σωτηρία δεν έχει νομική χροιά, δεν είναι δικαστική απόφαση ούτε νομικιστική επιταγή. Η Εκκλησία πάντοτε ήταν «αντιληπτή» με αυτό τον τρόπο, ο οποίος καθιστά κάθε νομική έννοια ανενεργή, και μας τοποθετεί ενώπιον του μεγαλύτερου μυστηρίου της Θείας Σοφίας, που είναι η σύγκλιση της *δικαιοσύνης* και του *ελέους*. Ο κανόνας της Εκκλησίας δεν είναι τίποτε άλλο παρά *κανονική προτροπή*, είναι *κανονική παρακίνηση*. Η κανονική προτροπή βρίσκει, επομένως, την αληθινή της θέση στην *πατερική προτροπή*: «Μην καταδικάζεις ποτέ, αλλά να είσαι για τους αδελφούς ένα παράδειγμα, όχι ένας νομοθέτης» (Αββάς Ποιμένας, Πατέρας της ερήμου/4^{ος} αιώνας).

Κανονοθεσία. Αυτός ο νεολογισμός εκφράζει την ίδια πραγματικότητα κανονιστικής συλλογικής διαδικασίας που εκφράζει και ο όρος *νομοθεσία*, με τη διαφορά ότι αυτός αφορά στην Εκκλησία, ενώ ο όρος *νομοθεσία* αφορά στο Κράτος, μαζί με τις πραγματικότητες που σε αυτά αντιστοιχούν. Όπως στον όρο *νομοθεσία-legislation* είναι εμφανής η λατινική προέλευσή του (*lex, legis* → *legis-lation*), το ίδιο συμβαίνει αντίστοιχα και με τον νεοεισαγόμενο όρο *κανονοθεσία-canonisation* (στα λατινικά *canon, canonis* → *canonis-lation*). Υπενθυμίζουμε την λατινική προέλευση του αρχικώς κακόηχου όρου «*législation*», που οδήγησε στη διαμόρφωση του ρήματος «*νομο-θετώ*»-«*légi-férer*» (*fero, tuli, latum [-lation], ferre*). Συνεπώς, με τον ίδιο γλωσσικό γενεσιουργό τρόπο προκύπτει και το ρήμα *κανονο-θετώ, canoni-férer* κατ' αντιστοιχία του ρήματος *νομο-θετώ, légi-férer*. Επίσης, μπορούμε να υιοθετήσουμε τον όρο *canonis-prudence* (*κανονο-λογία**), όπως ακριβώς λέμε *juris-prudence* (*νομο-λογία*). Εξ άλλου, μπορούμε να έχουμε το ίδιο αποτέλεσμα και σε άλλες γλώσσες, όπως ακριβώς έχουμε στα ελληνικά: *νομο-θετώ, νομο-θεσία, νομο-θέτης*, με την αντιστοίχιση *κανονο-θετώ, κανονο-θεσία, κανονο-θέτης*. Η ανάγκη αυτής της επινόησης των παραπάνω όρων, που στοχεύει να προσδιορίσει την όλη υφή της *κανονογέννησης*, στο πλαίσιο της *κανονογένεσης*, έγκειται στο γεγονός ότι αυτές οι δύο πραγματικότητες δεν ταυτίζονται, διότι οι προοπτικές τους είναι εντελώς διαφορετικές. Επομένως, σε καμμία περίπτωση

δεν μπορούμε να δεχθούμε, από κανονική άποψη, την χρήση του νομικού όρου *νομοθεσία* για την «κανονική», ως *οντολογική*, εκκλησιακή διαδικασία, που παραμένει ολοφάνερα *εσχατολογική*...

Κανονοθετώ. Βλ. παραπάνω, το λήμμα *κανονοθεσία**.

Κανονολογία. Πρόκειται για *κανονική ερμηνεία* με *εμπειρική εμβάθυνση* στον λόγο του κανόνα, τα «ειρημένα», στον λακωνικό και αφαιρετικό λόγο των κανόνων της Εκκλησίας, και με έντονα τα στοιχεία κανονικής ιχνηλασίας σε υπερβατικό επίπεδο και σε οντολογική προοπτική. Είναι κάτι περισσότερο από τον υπομνηματισμό των κανόνων, καθώς αυτή ανοίγει νέους ορίζοντες στην προσέγγιση των ιερών κανόνων, με συγκεκριμένες εφαρμογές διαποίησης μέσα από μία *συναφειακή* ερμηνευτική, που ξεπερνά ωστόσο τα όρια της ιστορικής (ή όποιας άλλης) συνάφειας. Ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, μέσα από τον τρόπο συγγραφής και υπομνηματισμού του Πηδαλίου, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένας από τους κυρίους εκπροσώπους της ύστερης και σύγχρονης κανονολογίας, η οποία αποτυπώνεται στα πληθωρικά υπομνήματα του Πηδαλίου. Στην ίδια προοπτική, κανονολογία συνιστά, επίσης, και κυρίως η *Υπομνηματική Ερμηνευτική*, με μεθοδολογικό παράλληλό του στη Νομική επιστήμη – και σαφώς όχι αντίστοιχό του –, την *νομολογία*. Βλ. επίσης στο λήμμα *κανονοθεσία**.

Κανονολογούμενον. Αυτός ο θεολογικός όρος (βλ., επίσης, παραπάνω, στο λήμμα *θεολογούμενον**) χαρακτηρίζει ένα οποιοδήποτε εκκλησιο-κανονικό ζήτημα, σαφώς μεταγενέστερο της *εκκλησιογέννησης* και κυρίως πρόσφατο (της 2^{ης} χιλιετίας), που παραμένει ακόμη ανοικτό, σε αντίθεση με την 1^η χιλιετία, όπου η Εκκλησία δεν άφησε συνοδικά ανοικτό κανένα τέτοιο ή παρόμοιο ζήτημα. Έτσι, με το *σύγχρονο επιχείρημα* κάποιων κατά τόπους Ορθοδόξων Εκκλησιών σε ζητήματα αιχμής (θέματα «*Διασποράς*», υπερβατικές δικαιοδοσίες των Εθνικών *Αυτοκεφάλων* Εκκλησιών, κλπ.), ότι άλλαξαν οι εποχές και τα εκκλησιο-κανονικά δεδομένα (*sic*), προκαλείται *απροκάλυπτα* και *ανεύθυνα* μία ***πρισματική κανονικότητα*** στους κόλπους της Εκκλησίας και δημιουργούνται, χωρίς να γίνεται άμεσα και αισθητά αντιληπτό, ***ετερόκλητες και διαφορετικές***

κανονοταξίες, που αποδομούν την Εκκλησία στην πραγμάτωσή της εντός της Ιστορίας.

Κανονομνήμων. Μία πιθανή ονομασία, τέλος, για να χαρακτηρίσουμε το «Ταμείο των Ιερών Κανόνων» (*Concordantia*), ακριβώς γιατί αυτός ο πρακτικός τρόπος συμβάλλει τόσο στην εύκολη ανεύρεση όσο και στην συγκριτική μελέτη των Κανόνων της Εκκλησίας.

Κληρο-λαϊκή [συνέλευση]. Επίθετο με το οποίο δηλώνεται μία μικτή συνέλευση, δηλαδή μία συνέλευση εκπροσώπων ενοριών και κοινοτήτων, που αποτελείται από μέλη του κλήρου (κληρικούς) και λαϊκούς. Σε ορισμένες Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, αυτή συνιστά όργανο που έχει δικαίωμα ψήφου επιλογής υποψηφίων επισκόπων (πρβλ. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Κύπρου, Αυτόνομη Εκκλησία της Εσθονίας, κ.λ.π.). Ωστόσο, αυτό το διοικητικό όργανο δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να υποκαταστήσει ή να αντικαταστήσει την Ιερά Σύνοδο, η οποία αποτελείται από όλους τους εν ενεργεία και επαρχιούχους Επισκόπους μίας Πατριαρχικής, Αυτοκέφαλης ή Αυτόνομης Εκκλησίας.

Κοινόβιον. *Cenobium* είναι μία εγκατάσταση στην οποία εγκαταβιώνουν μοναχοί που ζουν από κοινού. **Κοινόβιος** είναι εκείνος που ζει μαζί με κάποιον άλλον. Είναι η αυθεντική μοναστική ζωή, που προτείνεται από το πνεύμα της βιβλικής αποκάλυψης και ομόφωνα από τους πατέρες της Εκκλησίας. Είναι, τέλος, το μοναστικό *modus vivendi* που αποτελεί τον αντίποδα του *ιδιόρρυθμου* μοναχισμού, μία αντικανονική εκτροπή που άρχισε να υφίσταται από τον μεσσαίωνα και εντεύθεν.

Κοινωνία. Σύμφωνα με τους κανόνες, ο όρος «κοινωνία» σημαίνει: **α)** τη Θεία Ευχαριστία: τη φυσική λήψη [της κοινωνίας] του Σώματος και του Αίματος του Χριστού· **β)** τη συμμετοχή στη Θεία Λειτουργία [και σε όλες τις ακολουθίες] και, γενικώς, σε κάθε κοινωνία με τα λοιπά μέλη της Εκκλησίας· **γ)** τη συμμετοχή του κληρικού στην τέλεση της Θείας Λειτουργίας που πραγματοποιείται σε ξένη επαρχία, υπό την προϋπόθεση ότι έχει λάβει από τον Επίσκοπό του *Συστατική Επιστολή [Κανονική Επιστολή]* ή Επιστολή απόσπασης και από τον τοπικό Επίσκοπο σχετική έγκριση.

Κρατισμός. Η απόλυτη και απεριόριστη κυριαρχία (απόλυτος κρατικός παρεμβατισμός [*territorialismus*]) του Κράτους – στην περίπτωση μας – επί της Εκκλησίας που «βρίσκεται» εντός των χωρο-γεωγραφικών* ορίων του (*caesaropapismus*). Βλ. το λήμμα *Πολιτειοκρατία**.

Κράτος-Έθνος και Έθνος-Κράτος. Στην ελληνική αρχαιότητα, το **Κράτος-Έθνος** ήταν ένα Κράτος με μεγάλη έκταση, σε αντίθεση με την **Πόλη-Κράτος**, που εμφανίσθηκε μεταγενέστερα (8^{ος}-4^{ος} αιώνας π.Χ.). Με αυτή την μορφή του Κράτους, το οποίο συστήθηκε επί της βάσεως της *φυλετικής ενότητας*, οργανώθηκαν πολλοί ελληνικοί πληθυσμοί της Ηπείρου και της Μακεδονίας (γεωμετρική [πρωτο-δωρική] εποχή, 11^{ος}-8^{ος} αιώνες π.Χ.). Το πολιτικό του σύστημα είναι εντελώς διαφορετικό από το αντίστοιχο του Κράτους βαρβαρικού τύπου. Στα νεώτερα χρόνια, μετά τη Γαλλική επανάσταση (1789) και κάτω από την επίδραση της *αρχής των Εθνοτήτων*, δημιουργήθηκαν τα επονομαζόμενα *Εθνικά Κράτη*, σύμφωνα με το γνωστό γαλλικό μοντέλο: **Κράτος-Έθνος**, δηλ., μετά από ένα αυτοκρατορικό παρελθόν, δημιουργείται ένα νέο κρατικό μόρφωμα, το *Κράτος*, που στη συνέχεια, με οδηγό την *αρχή των Εθνοτήτων*, ανακηρύσσεται σε (*κατασκευασμένο*) *συνταγματικό Έθνος* [*jus soli*], με τη σειρά και την προτεραιότητα που δηλώνει ο ίδιος ο όρος: **Κράτος-Έθνος**. Αντιθέτως, οι Βαλκανικές επαναστάσεις του 19^{ου} αι. γέννησαν την αντίθετη ακριβώς πραγματικότητα, αυτό που οι βαλκάνιοι ιστορικοί λησμονούν συστηματικά: το **Έθνος-Κράτος**, δηλ. το «έθνος αίματος» [*jus sanguinis*], το *φυλετικό Έθνος*, που προϋπάρχει του Κράτους και αποκτά στη συνέχεια κρατική υπόσταση και γίνεται Κράτος με τη σύγχρονη έννοια, ακριβώς μετά την παρακμή και την αποσύνθεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Γι' αυτό και, σχετικά με την Εκκλησία, στην πρώτη περίπτωση έχουμε **Εθνικές Εκκλησίες** (*Κράτος-Έθνος*), ενώ στη δεύτερη περίπτωση έχουμε σχεδόν ταύτιση *Έθνους* και *Εκκλησίας* με σαφώς **Εθνο-φυλετικές*** **Εκκλησίες** [π.χ. Πατριαρχείο των Σέρβων, Ελλαδική Εκκλησία, Ρωσική Εκκλησία, Ρουμανική Εκκλησία, όπου γης] (*Έθνος-Κράτος*), που είναι και η περίπτωση των Ορθοδόξων ανά την Οικουμένη, η υποφώσκουσα δηλ. *εκκλησιολογική αίρεση*, ο **εκκλησιολογικός Εθνο-φυλετισμός***, που

καταδίκασε ανεπιφύλακτα η επί τούτω συγκληθείσα (Πανορθόδοξη) Σύνοδος της Κωνσταντινουπόλεως στα 1872.

Κυριακόν. Η κύρια – και μοναδική – Εκκλησία μίας λαυριωτικής (*κοινοτικής*) Κοινότητας (*μοναστικού χωριού*) κατά την αρχέγονη εποχή του χριστιανικού Μοναχισμού, η οποία συγκέντρωνε στον ίδιο τόπο κάθε Κυριακή, ημέρα αφιερωμένη κατ' εξοχήν στον Κύριο, καθώς και τις εορτές, όλους τους αναχωρητές, προκειμένου να τελέσουν *από κοινού* την Θεία Ευχαριστία στο όνομα του **Κυρίου**. Το Κυριακό μετονομάστηκε στη συνέχεια *Καθολικό**.

Λαύρα. Είναι ένα σύνολο από μικρές μοναστικές κατοικίες. Σε κάθε μία ζουν μερικοί μοναχοί με τη μορφή μοναστικής οικογένειας, οι οποίοι έχουν συγκεντρωθεί γύρω από μία εκκλησία (*Κυριακόν**). Οι μοναχοί αυτοί καθοδηγούνται από έναν ηγούμενο (*γέροντα**).

Λεβιαθανισμός. Βλ. το λήμμα *Πολιτειοκρατία**.

Λίβελλος. **α)** Η γραπτή άρνηση μίας ή περισσότερων πίστεων. **β)** Το *βιβλίο* (μικρό γραπτό κείμενο).

Limes (-itis). Ο όρος αρχικά σήμαινε πρόσχωμα ή μονοπάτι, πέρασμα και ορόσημο ανάμεσα σε δύο αγρούς, και έπειτα *όριο* και *σύνορο*. Δήλωνε, επίσης, την οχρωματική ζώνη, που προστάτευε τα σύνορα μίας επαρχίας [της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας], το προπύργιο, το «όριο». Ο όρος χρησιμοποιήθηκε στο πλαίσιο της «*πολιτικής του limes*», που ήταν παρόμοια με τη συρρικνωτική εκείνη πολιτική που οδήγησε τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία στην παρακμή, και χαρακτηρίζεται από περιχαράκωση, οπισθοδρόμηση, υποχώρηση και κλείσιμο – αναδίπλωση – στον εαυτό μας.

Μάρτυς. Ο όρος έχει διττή σημασία. Σημαίνει αυτόν που *μαρτυρεί*, δηλαδή διακηρύσσει την πίστη του στον Θεό, καθώς και εκείνον που *μαρτυρά*, δηλαδή θυσιάζεται για τον Θεό. Αυτός ο εννοιολογικός συνδυασμός, που είναι μοναδικός στην ιστορία των γλωσσών, και ιδιαίτερα στην Ελληνική γλώσσα, ανάγεται στην περίοδο των πρώτων διωγμών. Εκείνη την εποχή, το να

διακηρύσσει κανείς την πίστη του στον Θεό, είχε ως συνέπεια ότι έχανε ή, τουλάχιστον, διακινδύνευε τη ζωή του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο *μάρτυρας*, δηλαδή εκείνος που διακήρυττε την χριστιανική πίστη του, γινόταν, δια του θανάτου του, *μάρτυρας* – ή **ομολογητής**. Άρα, η έννοια της μαρτυρίας της αλήθειας γίνεται **μαρτύριον**, «μαρτύριον του αίματος» (*ζωή των μαρτύρων*). Στη συνέχεια, μετά το πέρας των διωγμών, ο εκκλησιακός μοναχισμός, διαχρονικώς, διεύρυνε αυτή την έννοια στο πλαίσιο της εσχατολογικής προοπτικής της Εκκλησίας με το εκούσιο «μαρτύριον της συνειδήσεως» (*ζωή των μοναχών*), και για αυτόν τον λόγο κάθε μοναχός (καλείται να) είναι *μάρτυρας*.

Μειονισμός. Το λήμμα προέρχεται από τη λέξη **μείων**. Ο όρος έχει επινοηθεί από τον Ρώσο φιλόσοφο V. F. Ern και αναφέρεται στην πράξη της «μείωσης», της «ελάττωσης», της «υποτίμησης», του «ευτελισμού», που αποτελεί, ορθώς, βασικό χαρακτηριστικό της εκκλησιαστικής νοοτροπίας. Έτσι, όλες οι κανονικές παραμορφώσεις της εκκλησιακής ζωής οδηγούν στην πλήρη απορρόφηση της ζωής της Εκκλησίας από την εθνική ζωή – ή την κοινωνική-κουλτουραλιστική ζωή – ή υποβαθμίζουν την *Τριαδική Αποκάλυψη*, προσδίδοντας της συναισθηματική χροιά, και καθιστούν την ποιμαντική *διακονία* απλή διοικητική εργασία... Επομένως, η ελπίδα της σωτηρίας του ανθρώπου ως ενιαίου συνόλου έχει αντικατασταθεί από την *προοπτική της ηθικής βελτίωσης* και της διανοητικής χειραφέτησης, προοπτικές αμιγώς ανθρώπινες, *ενδοκτισιακές** και *αιωνιστικές**. Συνεπώς, ο μειονισμός γίνεται το κύριο κίνητρο του **ενοθεϊσμού**. Το κτιστό, προσπαθώντας ενσυνείδητα να αγνοήσει το γεγονός ότι είναι δώρο του μοναδικού Δημιουργού, που το καλεί να αποδεχθεί τη θέωση-θεοποίησή του και να συμμετάσχει στην Τριαδική κοινωνία, αξιώνει την επανεύρεση όλων των επιπέδων που οδηγούν σε Εκείνον, δια μίας επεξεργασμένης-φιλτραρισμένης προόδου και δια *στοιχείων – ή όντων – κατώτερων*. Μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα γεννήθηκαν τα ersatz, οι διάφοροι θεοί γύρω από ή στη θέση Εκείνου. Ο *Ενοθεϊσμός* [μία μορφή του συνιστούσε ο Αρειανισμός] ήταν, εν τέλει, μειονισμός.

Μετάνοια. Η εξομολόγηση μετά από *προσωπική συναίσθηση* ή *συναντίληψη**. Το *επιτίμιο*. Η μεταμέλεια που εκφράζει εκείνος που αναγνωρίζει το σφάλμα που

διέπραξε. Μετάνοια σημαίνει την «μεταστροφή του νου», όπου ο όρος νους δήλωνε την συνείδηση, το πνεύμα, τα οποία θεωρούνταν ως το κέντρο της πληρότητας του ανθρώπου ως συνόλου, το σημείο όπου ο άνθρωπος μπορεί να κλείσει ή να ανοίξει προς τον Θεό και τους άλλους ανθρώπους. Στην άσκηση της χριστιανικής Ορθόδοξης Ανατολής, ο νους είναι πολύ κοντά στην καρδιά (άγ. Μακάριος ο Αιγύπτιος) και η μετάνοια μαλακώνει τη σκληροκαρδία.

Μετόχιον. Με αυτή τη λέξη εννοούμε κάθε ιδιοκτησία των μεγάλων κυρίαρχων μονών, που βρίσκεται εκτός της Αθωνικής Πολιτείας είτε σχεδόν σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη είτε στην Ελλάδα και πάντοτε εκτός της εντόπιας ζώνης ιδιοκτησίας των μονών. Στο μετόχι υπάρχει μικρή μοναστική εγκατάσταση (παράρτημα), και οι μοναχοί που εγκαταβιούν εκεί, γύρω από έναν ορισμένο υπεύθυνο (μετοχιάρχη), είναι επιφορτισμένοι με την αξιοποίηση της γης και της κινητής περιουσίας για λογαριασμό της μονής στην οποία υπάγονται.

Μητρόπολις (από τις λέξεις **μήτηρ** και **πόλις**): πόλη-μητέρα. Η Μητρόπολη αποτελεί το σύνολο των *Επισκοπών* μίας καθορισμένης χωρο-γεωγραφικά* εκκλησιαστικής-μητροπολιτικής επαρχίας, της οποίας οι Επίσκοποι συγκροτούν μία «Τοπική Σύνοδο», τη *Μητροπολιτική Σύνοδο*, στην οποία προΐσταται ο [μητροπολιτικός] Επίσκοπος της πρωτεύουσας της Μητρόπολης, ο *Μητροπολίτης* (Μητροπολιτικό σύστημα/Α΄ Οικουμενική Σύνοδος-325). Η χαλαρότητα του Μητροπολιτικού συστήματος μετέτρεψε, στις διάφορες κατά τόπους Εκκλησίες, αυτόν τον κανονικό-συντονιστικό τίτλο σε τιμητικό, χωρίς πραγματικό εκκλησιο-κανονικό περιεχόμενο.

Millet. Στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οι Χριστιανοί απολάμβαναν το διοικητικό «σύστημα του *Millet*» [στα αραβικά *Γένος**], θρησκευτική και κοινωνική οντότητα, που είχε περιορισμένη εσωτερική αυτονομία και νομική προσωπικότητα υπό έναν επικεφαλής, ο οποίος για τους Ορθόδοξους ολόκληρης της Οθωμανικής επικράτειας, σε Ασία και Ευρώπη, ήταν ο Οικουμενικός Πατριάρχης της Κωνσταντινουπόλεως. Οι Χριστιανοί συνιστούσαν το *Roum Millet*, όρος που δηλώνει στα αραβικά τα μέλη του «Ρωμαϊκού γένους (τους Ρόμ, από την λέξη ρωμαίικος)», τους υπηκόους της χριστιανικής [Ανατολικής] Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Για αυτό τον λόγο, οι χριστιανικές μειονότητες δεν

αποτελούσαν ένα σύνολο ατόμων, αλλά είχαν μία πραγματική νομική προσωπικότητα αναγνωρισμένη από την οθωμανική Κυβέρνηση, και κάθε κοινότητα είχε το δικό της καθεστώς. Αυτή η νομική κατάσταση της σχετικής αυτονομίας και ελευθερίας, όσο πρόσκαιρη και αν ήταν, προσέδιδε στις χριστιανικές Εκκλησίες συνείδηση της ταυτότητάς τους, την ικανότητα και τη δυνατότητα να ασκούν τα δικαιώματά τους, με μία λέξη, ένα τρόπο δράσης – που μπορούμε να αναγνωρίσουμε και στους σημερινούς επικεφαλής τους.

Μοιχεία. Είναι, όπως και για την πορνεία*, η προτεραιότητα στη «σχέση ουσίας» σε βάρος της «σχέσης προσώπου». Με άλλα λόγια, η προτεραιότητα της *ουσίας* έναντι του *προσώπου*. Για τον οντολογικό αυτό λόγο, σύμφωνα με τους εκκλησιαστικούς κανόνες της πρώτης χιλιετίας, ο όρος «μοιχεία» χρησιμοποιήθηκε: **α)** *Για τον άνδρα*, προκειμένου να δηλώσει κάθε αθέμιτη αντι-κοινωνιακή ένωση ενός νυμφευμένου ή αρραβωνιασμένου άνδρα με μία γυναίκα υπανδρεμένη ή ανύπανδρη. Γενικότερα, όμως, ο όρος επινοήθηκε για να παραπέμπει σε οποιαδήποτε πράξη διαστροφής της διαπροσωπικής κοινωνίας, που είναι άστοχη, και έχει διαπραχθεί σε βάρος ενός ομολόγου ή ετεροκεντρισμένου προσώπου, ή ακόμη και σε βάρος ενός ζώου, όπως, παραδείγματος χάρη και για τις αντίστοιχες δύο περιπτώσεις αυτές, η παιδοφιλία (παιδεραστία), η ζωοφιλία (κτηνοβασία), κ.λ.π. Κατά θεολογικο-κανονική επέκταση, ο όρος χρησιμοποιήθηκε επίσης για να παραπέμπει στον *σφετερισμό της εκκλησιαστικής δικαιοδοσίας από έναν Επίσκοπο (επίβαση, εισπήδηση**, [και επί το νεοελληνικότερον] *μοιχεπιβασία*), ο οποίος εισπηδά στο χώρο μίας κατά τόπον Εκκλησίας (Επισκοπής) άλλης και διαφορετικής από τη δική του. **β)** *Για την γυναίκα*, προκειμένου να δηλώσει αντίστοιχα την αθέμιτη ετεροκεντρισμένη ένωση μίας *υπανδρεμένης* ή *αρραβωνιασμένης γυναίκας* με έναν *άνδρα νυμφευμένο* ή *ελεύθερο*. (Σημείωση: το «παντρεμένος» έχει πολύ διαφορετικό νόημα από τη λέξη «νυμφευμένος», μία διαφορά που περιγράφουν οι ίδιες οι λέξεις για όποιον τους δώσει λίγη περισσότερη σημασία από αυτήν που τους δίνει η λαθεμένη σημερινή γλωσσική μας πρακτική, ενώ αναδεικνύοντας τις τέτοιου είδους λεπτές εννοιολογικές διαφορές, αντιλαμβανόμαστε πόσο γελοίο καταντά η αλόγιστη παραφθορά των εννοιών και η παραφθαρμένη υιοθέτησή τους ειδικά στο επιστημονικό και θεολογικό πεδίο [π.χ. «ο τάδε παντρεύτηκε» ή «ο δείνα είναι ανύπαντρος»]).

Μοναστηριακός(ή)-Μοναστικός(ή)-Μοναχικός(ή). Πρόκειται για τρία επίθετα με ομοπεριεχόμενη, σε γενικές γραμμές, σημασία, που, ωστόσο, μπορούν να τεθούν σε μία ορισμένη σειρά (από το γενικό στο ειδικό): μοναχικός-μοναστηριακός-μοναστικός. Το επίθετο **μοναχικός** είναι μία κατηγορία σχετική με τους μοναχούς, («του μοναχού»), τη ζωή τους, την κατάστασή τους (*res monachorum*). Το επίθετο **μοναστηριακός** χαρακτηρίζει τα πράγματα («του μοναστηριού») και αφορά στην εγκατάσταση, στην υποδομή, στον τρόπο διαβίωσης (*res monasterica*). Το επίθετο **μοναστικός** («του μοναχισμού») εκφράζει ό,τι αφορά στο σύνολο της ζωής των μοναχών και του Μοναχισμού (*res monastica*). Για τον λόγο αυτό διακρίνουμε τη *μοναστική Κοινότητα*, που είναι το σύνολο της χερσονήσου του Αγίου Όρους, την Αθωνική *Πολιτεία*, από την *μοναστηριακή Κοινότητα* που είναι η κοινότητα (αδελφότητα) ενός μόνο [κυρίου και κυρίαρχου] Μοναστηριού. Στη συνέχεια, από το επίθετο αυτό παρήχθηκε – όπως π.χ. για την περίπτωση του Αγίου Όρους – ένα άλλο επίθετο: **δια-μοναστηριακός/κή** [πρβλ. *δια-κρατικός*].

Νέες Χώρες. Από ιστορικό-κανονική άποψη, πρόκειται για τις εκκλησιαστικές επαρχίες που «δάνεισε» το Οικουμενικό Πατριαρχείο στην Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος (Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη του 1928). Ο όρος **Νέες Χώρες** θεσπίστηκε με την απελευθέρωση της Βορείου Ελλάδος (νότια Ήπειρος [εκτός από την Άρτα], Μακεδονία, [Δυτική] Θράκη και τα νησιά του Αιγαίου Αρχιπελάγους), το 1913, για να χαρακτηρίσει το σύνολο του απελευθερωμένου βορείου τμήματος της χώρας – κατ’ αντιδιαστολή με τον όρο «Νότια Ελλάδα» («Παλαιά Ελλάδα», «Παλαιές Χώρες»). Ο όρος έχει προέλευση πολιτική και αμιγώς τεχνική, και εισήχθη και στο εκκλησιαστικό λεξιλόγιο, για να εκφράσει την εκκλησιακή δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί ορισμένων επαρχιών της Βορείου Ελλάδος, δηλαδή επί Μητροπόλεων που έχουν «δανεισθεί» και οι οποίες εξαρτώνται εκκλησιαστικώς (πνευματικώς και κανονικώς) από το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αλλά που διοικούνται από το 1928 **επιτροπικώς** – δηλαδή «**άχρι καιρού**», σύμφωνα με την νομική και κανονική (νομο-κανονική*) ερμηνεία της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως του 1928 – από την Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος. Η εκκλησιακή δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί των Επισκοπικών

επαρχιών των Νέων Χωρών, η οποία αδιαμφισβήτητα υφίσταται «ανέκαθεν» [451/731], παραμένει κανονικός άθικτη και αμετάτρεπτη.

Νεο-μάρτυρας. Είναι ο «μάρτυρας που μαρτύρησε χρονικώς πρόσφατα», κυρίως κατά τους διωγμούς που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια της *Οθωμανοκρατίας**. Η Ορθόδοξη Εκκλησία αγιοποίησε περίπου πεντακόσιους τρεις «νεο-μάρτυρες» για την *χριστή* (= του Χριστού) μαρτυρία στην οποία προέβησαν κατά την περίοδο εκείνη.

Νήψις. Στο λεξιλόγιο της Καινής Διαθήκης («νήφω»⁹⁵) και στην πράξη της πρωτοχριστιανικής και στη συνέχεια της ανατολικής ορθόδοξης άσκησης, η **νήψις** δηλώνει την *επαγρύπνηση*. Η **νηπτική** κατάσταση έχει αμιγώς εσχατολογική διάσταση. Οι μεγάλοι ασκητές της πρώτης – και της δεύτερης – χιλιετίας έλαβαν την ονομασία *νηπτικοί Πατέρες*. Πράγματι, *νηπτικός* είναι ο άνθρωπος που *επαγρυπνεί*, που *αγρυπνεί* (είναι η έννοια του όρου **νηπτικός** που συχνά αποδίδεται στο μοναχό), που υποτάσσει το σώμα και τις σκέψεις του στην *άσκηση*, η οποία προετοιμάζει τον όλο άνθρωπο να γίνει, ανάλογα με τη χάρη που θα δεχθεί, ναός του Αγίου Πνεύματος. Η άσκηση, και ιδιαιτέρως, η σωματική άσκηση, η νηστεία, η εγκράτεια, η στέρηση του ύπνου και της τροφής, κ.λ.π., παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή των αναχωρητών και, γενικώς, στη ζωή των μοναχών, που είναι οραματιστές και ενστερνιστές της *νηπτικής ζωής*.

Νομοκάνονας. Είναι *μεικτή* κανονική συλλογή που περιλαμβάνει εκτός από εκκλησιαστικούς κανόνες και ένα μεγάλο αριθμό αυτοκρατορικών-πολιτειακών νόμων που αφορούν αποκλειστικώς στις εκκλησιαστικές υποθέσεις και στο εκκλησιαστικό πεδίο. Οι κανόνες δεν παρατίθενται με χρονολογική σειρά, αλλά θεματικά, ανάλογα με το ζήτημα το οποίο ρυθμίζουν. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο «Νομοκάνων σε 14 τίτλους» του Μ. Φωτίου (9^{ος} αι.) συνιστά μία κλασική συλλογή κανόνων ποικίλης προέλευσης για το ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Επίσης, άλλοι νομοκάνονες αποτελούν συλλογές που οφείλονται σε ιδιωτικές πρωτοβουλίες και υλοποιήθηκαν χάρη στον ερανοστικό

⁹⁵ Α' Θεσ. 5, 6· Α' Πέτρ. 1, 13.

ζήλο ορισμένων κληρικών, αλλά και λόγω των κάθε είδους αναγκών της εκκλησιαστικής διοίκησης. [Αυτή η έκφραση δεν θα αντιπροσώπευε την αρχική εκδοχή αυτού που υιοθετήθηκε μεταγενέστερα και με περιορισμένη έννοια, αποκλείοντας τη λέξη *νόμος* και αντικαθιστώντας τη λέξη «*Νομο-κάνων*» με τον όρο «*Κανονικό δίκαιο*»;].

Νομο-κανονικός. Λέξη που αποτελείται από δύο όρους: *νόμος* (πολιτικός) και *κανόνας* (εκκλησιαστικός), από την οποία προέρχεται η ονομασία της *συλλογής* που φέρει ένα ιδιαίτερο όνομα: **Νομοκάνων***. Έτσι, ένα *νομοκανονικό* καθεστώς, παραδείγματος χάρη, σημαίνει ένα καθεστώς που δημιουργήθηκε από έναν αυτοκρατορικό ή πολιτειακό *νόμο* και έναν *κανόνα* της Εκκλησίας. Το εν λόγω καθεστώς προϋποθέτει την ύπαρξη αρμονικών σχέσεων μεταξύ των δύο *Διακονιών*, της εκκλησιαστικής και της πολιτικής.

Οθωμανοκρατία. Η «οθωμανική κυριαρχία». Οι Οθωμανοί προέρχονται από μία δυναστεία, η οποία ιδρύθηκε από τον Οσμάν τον Α΄ (1281-1326) στην Ανατολία, και διαδέχθηκαν τους Σελτζούκους. Εγκαταστάθηκαν στην Ευρώπη το 1353 και κατέκτησαν σταδιακά το ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και τέλος την Κωνσταντινούπολη το 1453. Είναι ο μόνος λαός που η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία δεν κατάφερε να εκχριστιανίσει. Και είναι αυτός που τελικά κατάφερε να την καταστρέψει. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία έφθασε στο απόγειο της δόξας της επί Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπή (1520-1566) και διαλύθηκε οριστικά το 1922. Άρα, είναι σφάλμα, το οποίο γίνεται πολύ συχνά από τους συγγραφείς – κυρίως τους Έλληνες – να ονομάζεται αυτή η περίοδος *Τουρκοκρατία* (από τη λέξη *Τούρκος*). Οι εν λόγω συγγραφείς επηρεάστηκαν από την εποχή της αφύπνισης των εθνοτήτων (19^{ος}-20^{ος} αι.). Πολύ αργότερα η «στροφή του 1876» χαρακτηρίζει μία εθνικιστική προοπτική που την εποχή εκείνη είναι οθωμανο-τουρκική. Για την προγενέστερη περίοδο, είναι ορθότερο να χρησιμοποιείται ο όρος *οθωμανοκρατία*.

Οικονομία. Στο Ορθόδοξο «εκκλησιακό δίκαιο», ο όρος **οικονομία**, η «εξαίρεση» (*dispensatio*), έχει μία πολύ ειδική και απολύτως δυναμική έννοια. Είναι μία πρακτική πνευματικής διάκρισης, σύμφωνα με την οποία, αφενός, εξαιτίας των

περιστάσεων, αλλά και για λόγους αποκλειστικά προσωπικούς και υιοθέτησης της καταλληλότερης ποιμαντικής αντιμετώπισης, η Εκκλησία ενεργεί με κάποια ελαστικότητα και, υιοθετώντας εξαίρεση, «ανέχεται» – σύμφωνα με τα χωρία 18, 18· 16, 19 του κατά Ματθαίον Ευαγγελίου – χωρίς να υιοθετεί τις κανονικά προβλεπόμενες «ποινές» και χωρίς να επιβάλει *επιτίμια*, πράξεις που δεν εναρμονίζονται με τους ιερούς κανόνες και την *κανονική ζωή* του εκκλησιακού σώματος. Με άλλα λόγια, πρόκειται για μία *εξατομίκευση* του κανόνα χωρίς αυτό να συνεπάγεται κατάργηση του κανόνα και καταστρατήγηση της ακρίβειας*. Επομένως, η οικονομία δεν συνιστά πραγματικότητα αντίθετη της ακρίβειας*, αλλά και οι δύο όροι είναι *συνάλληλοι* και απηχούν *ομόστοχη προοπτική*, καθώς από κοινού αποβλέπουν στη σωτηρία των πιστών. Αφετέρου, και δια της αυτής κανονικής οδού, η οικονομία συνιστά την *επίταση* και την *υπέρβαση* της ακριβείας και, έτσι, μπορεί να δηλώνει και την υιοθέτηση αυστηρότερων επιτιμίων από εκείνες που προβλέπουν οι ίδιοι οι κανόνες. Αυτό ανιχνεύεται τόσο στην προοπτική της «*εξαίρεσης-υποχώρησης*» όσο και στην προοπτική της «*υπέρβασης-επίτασης*», γεγονός που καθίσταται αντιληπτό στους κανονικούς λόγους του Μεγάλου Βασιλείου: «Της δε της *συνέσεώς* έστι κατά το ιδίωμα της περιστάσεως *επιτείνειν* τα επιτίμια, ή και *υφείναι*»⁹⁶. Και η «σύνεση» εδώ παραπέμπει στη διάκριση του πνευματικού ταγού, κατά το πατερικόν· «*Αρχή πάντων διάκρισις*». Και για τις δύο περιπτώσεις, πρόκειται για μία «οικονομία» φιλανθρωπίας, ελέους (*miser cordia*), εξατομίκευσης ενός προσωπικού θέματος (*dispensatio*) και επιείκειας (*indulgentia*), που επιτρέπει στην Εκκλησία, αφενός, να μην αποδέχεται αιτιολογικά πτωτικές καταστάσεις, αλλά να συγχωρεί, και, αφετέρου, να επιβάλει, σε ορισμένες περιπτώσεις, επιτίμια αυστηρότερα από τα κανονικώς προβλεπόμενα για καθαρά λόγους προσωπικής ‘οικονομίας’.

Η Εκκλησία υιοθέτησε την *πράξη της οικονομίας* στην καθημερινή ιστορική ζωή, ήδη από τα πρώτα βήματά της ως συντεταγμένη Εκκλησία (πρβλ. *Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων* [κείμενο του 100-120 μ.Χ.], κεφ. 6, § 2), όπου αυτό που λέγεται εκεί συνιστά και τον ορισμό των δύο συνάλληλων όρων, της *ακρίβειας* και της *οικονομίας*: «*Εί μὲν γὰρ δύνασαι βαστάσαι ὄλον τὸν ζυγὸν τοῦ Κυρίου, τέλειος ἔση [ακρίβεια]*· *εἰ δ’ οὐ δύνασαι, ὁ δύνῃ, τοῦτο ποίει*

⁹⁶ Κανόνας 54/Βασιλείου.

[*οικονομία*]]⁹⁷. Εδώ η ακρίβεια δηλώνεται με τους όρους «ὄλον» και «τέλειος», παραπέμποντας στην δυνατότητα (συν)ακολουθίας των δεικνυόμενων από τους κανόνες, ενώ η οικονομία φανερώνεται με την *κανονική προτροπή**, να κάνει ο πιστός αυτό που μπορεί. Η διαφύλαξη στο οντολογικό ακέραιο των δογμάτων, των κανόνων και της ευσέβειας, ήταν ανέκαθεν γνωστή και σεβαστή κατά την υιοθέτηση της οικονομίας. Αυτό εννοεί και ο άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης στους *Υπομνηματισμούς* του στους Ιερούς Κανόνες και στην *Κανονολογία** [*Υπομνηματική Ερμηνευτική*] του, που επιχειρεί στο Πηδάλιο (1800), όταν λέει: «Δύο είδη κυβερνήσεως, και διορθώσεως, φυλλάττονται εις την του Χριστού Εκκλησίαν. Το εν είδος ονομάζεται *Ακρίβεια*, το δε άλλο ονομάζεται *Οικονομία* και *Συγκατάβασις*, με τα οποία κυβερνούσι την σωτηρίαν των ψυχών οι του Πνεύματος οικονόμοι, πότε μεν με το ένα, πότε δε με το άλλο»⁹⁸. Επομένως, *Ακρίβεια* και *Οικονομία* είναι δύο ισόκυρες μορφές κανονικότητας εντός της Εκκλησίας. Αυτά συνιστούν κάποια από τα αντιπροσωπευτικά σημεία, όπου καταδεικνύεται το (για)τί και το πώς η Εκκλησία υιοθέτησε την *κανονική οικονομία* σε οργανικό συσχετισμό με την *κανονική ακρίβεια*.

Είναι γεγονός ότι η *οικονομία* δεν μπορεί να οριστεί. Κάθε σχετική προσπάθεια ορισμού της θα την μετέτρεπε σε νόμο – ή μάλλον σε ακρίβεια*. Η οικονομία, στο πλαίσιο της εκκλησιο-κανονικής διάστασής της – ως προσωρινή *απόκλιση* υπό «διττή» έννοια από την ακρίβεια –, υιοθετείται με σύνεση σε διάφορους τομείς της Εκκλησίας, με σκοπό να υπηρετήσει οντολογικά τον άνθρωπο και να τον χειραγωγήσει σωτηριολογικά, πάντα σύμφωνα με την εκκλησιακή παράδοση, χωρίς να επιβάλει στατικά στο πρόσωπο κανόνες αυστηρούς και αρτηριοσκληρωτικά άκαμπτους. Γι' αυτό και *οικονομία* τελικά είναι η *προσωπική ποιμαντική* της Εκκλησίας για τον (κάθε) άνθρωπο. Έτσι, ο άνθρωπος, ο κάθε πιστός, με την συναντίληψη* της Εκκλησίας, επιδιώκει μαζί της την ακρίβεια*, υιοθετώντας την οικονομία, ενώ *ακρίβεια* και *οικονομία* βρίσκονται σε μία ζώσα διαλεκτική σχέση διαρκούς αλληλοαντιστοίχισης και συναλληλίας. Η οικονομία συνιστά ουσιαστικά *κένωση* της Εκκλησίας για την σωτηρία του πτωτικού κτιστού κόσμου. Εξ άλλου, στην προοπτική του ημετέρου «*κανονικού δικαίου*», είναι καταλληλότερος και οντολογικά ακριβέστερος ο όρος *οικονομία* (*οίκος* + *νέμω*), και από ετυμολογική και

⁹⁷ Β.Ε.Π.Ε.Σ., τ. 2, σελ. 215-220 [217].

⁹⁸ Πηδάλιον, Ερμηνεία στον 46^ο Αποστολικό κανόνα, υποσημ. 1, σελ. 53, στ. 2.

ουσιαστική άποψη, δηλαδή η «αέναη μέριμνα για τον *οίκο* [= Δημιουργία]», η φροντίδα, η διοίκηση και η διαχείριση της *οικιακής* ζωής, επομένως μέριμνα για το *εκκλησιακό σώμα*, την *Εκκλησία* και σύνολη τη *Δημιουργία*. Αυτός είναι ο κύριος λόγος για τον οποίο προτείνουμε την υιοθέτηση του όρου «**Κανονική Οικονομία**»* για τη μελέτη – και τα ακαδημαϊκά μαθήματα – της «**Κανονικής Παράδοσης**» της Εκκλησίας, με σκοπό να αντικαταστήσουμε τον αποκλίνοντα και ξένο προς την εκκλησιακή παράδοση και θεολογία όρο του «Κανονικού *Δικαίου* [*sic*]». Τέλος, στη συστηματική θεολογία διακρίνουμε δύο πεδία, το πεδίο της «Θεολογίας» και το πεδίο της Θείας «Οικονομίας», που ανταποκρίνονται στη διαλεκτική «ακτίστου» και «κτιστού», στους κόλπους της *κτισσιολογίας*. Η παλαιά πατερική σκέψη είναι γεγονός ότι χρησιμοποιούσε τον όρο «Θεολογία» αποκλειστικά, όταν αναφερόταν στην *άκτιστη* πραγματικότητα της (ενδο)Τριαδικής Ζωής. Σύμφωνα με τους Πατέρες της Εκκλησίας, όταν αναφερόμαστε στην ιστορία της σωτηρίας στο σύνολό της (δημιουργία, σωτηρία, θέωση), χρησιμοποιούμε τον όρο «οικονομία» που εστιάζεται στο μυστήριο του Χριστού, δηλαδή του Υιού του Πατέρα, ο οποίος ενσαρκώθηκε εν Αγίω Πνεύματι.

Ομοταξία. Το **σύστημα της ομοταξίας** προϋποθέτει την ομοτιμία στις σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας. Βλ. τους τύπους των σχέσεων στο λήμμα *πολιτειοκρατία**. (Η *ομοτιμία* είναι συνώνυμο με την *ομοταξία*, με τον ίδιο τρόπο που είναι και οι όροι *συμφωνία* και *συν-αμοιβαιότητα*).

Ομοτιμία. Από το **ομού** ([στον ίδιο τόπο], μαζί, συγχρόνως) και **τιμή** ([ένδειξη] τιμής, εκτίμησης, υπόληψης). Είναι η ισότητα ως προς τη θέση (το αξίωμα), την εκτίμηση· η *ισοτιμία*. Ο όρος, στο πλαίσιο των σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας, απέκτησε *ειδικό* περιεχόμενο, συνιστώντας το θεμελιώδες χαρακτηριστικό του «συστήματος της ομοταξίας». Εκκλησία και Πολιτεία είναι *ομότιμοι*, ίσοι εξ απόψεως θέσεως (*ομο-ταξία*), εκτιμήσεως, τιμών (είδος ισότητας). Όταν εμφανίζεται ένα ζήτημα κοινού ενδιαφέροντος συζητούν με *ομοταξία* = *ισοτιμία*.

Οντολογία, οντολογικός. Ο όρος σημαίνει να είναι κανείς ενωμένος με *την αγάπη του Θεού για τη δημιουργία του*. Και πρέπει να εννοήσουμε την αγάπη όχι σε

ψυχολογικό επίπεδο, ως συναίσθημα, αλλά σε *οντολογικό* επίπεδο – δηλαδή στο επίπεδο της υπόστασης του Θεού, της αλήθειας της θείας ύπαρξης, της υπαρξιακής πραγματικότητας του Θεού, της ταυτότητας της αμιγώς θείας και άκτιστης υπόστασής του («**το όντως όν**»).

Ορθόδοξος. Η λέξη **ορθό-δοξος** προέρχεται από το επίθετο *ορθός*, που σημαίνει «σωστός, δίκαιος», και το ουσιαστικό *δόξα*, που συνήθως αποδίδεται με τις λέξεις «γνώμη, εγκώμιο». Επομένως, ο όρος δηλώνει «εκείνον που διατυπώνει γνώμη ή εγκώμιο [*δοξολογία*] ορθή/ό ή δίκαιη/ο. Η δοξολογία είναι το εγκώμιο της *ορθοδοξίας*. Η Ιστορία προσέδωσε στην Εκκλησία τον χαρακτηρισμό της **ορθο-δοξίας**. Όμως η ορθοδοξία είναι εν τέλει μόνον **ορθο-πραξία**, δηλαδή πράξη που αντανακλά με ορθό τρόπο αυτό που ζει εμπειρικά η Εκκλησία, ή μάλλον η *πράξη της αλήθειας*⁹⁹. Με άλλα λόγια, η *ορθο-δοξία* προϋποθέτει την *ορθο-πραξία*, δηλαδή η *ορθο-πραξία* προηγείται της *ορθο-δοξίας*. Εν ολίγοις, το να είναι κανείς ‘ορθόδοξος’ ανάγεται στο πεδίο του όντος, της οντολογίας, και όχι στο πεδίο της θρησκείας, της ομολογίας ή της όποιας εθνικής, κρατικής, πολιτικής ή ιδεολογικής – με ένα λόγο, κουλτουραλιστικής – υπαγωγής.

Πάσχα. Ο όρος **πάσχα**, *Pascha*, σημαίνει **πέρασμα**, πέρασμα από μία κατάσταση σε μία άλλη. Είναι η κατ’ εξοχήν εορτή της Εκκλησίας και η καρδιά της σύνολης *εσχατολογικής* θεώρησής της και του *εσχατολογικού προσανατολισμού* της. Είναι η εορτή της εισόδου στη Βασιλεία. Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας (325) θέσπισε τον πρώτο θέσμιο κανόνα σχετικά με τον χρόνο εορτασμού του Πάσχα των Χριστιανών, ορίζοντας ότι στο εξής θα εορτάζεται την πρώτη Κυριακή μετά την πανσέληνο που ακολουθεί μετά την εαρινή ισημερία, που τοποθετείται στις 21 Μαρτίου, και, αν συμπίπτει με το εβραϊκό Πάσχα, θα εορτάζεται την επόμενη Κυριακή, ώστε να τελείται μετά το εβραϊκό Πάσχα και, συνεπώς, οι δύο εορτές να μη συμπίπτουν και να μη συγχέονται. (Επομένως, το Πάσχα δεν μπορεί να εορτάζεται πριν τις 22 Μαρτίου, ούτε μετά τις 25 Απριλίου). Η υιοθέτηση, όμως, από την Καθολική Ρωμαϊκή Εκκλησία της «Γρηγοριανής μεταρρύθμισης» το έτος 1582, οδήγησε στη δημιουργία δύο παράλληλων ημερολογίων, δηλαδή του ιουλιανού και του γρηγοριανού, με

⁹⁹ Πρβλ. Ιω. 3, 21 και Α΄ Ιω. 1, 6.

αποτέλεσμα να υπάρχει απόκλιση μίας έως επτά εβδομάδων μεταξύ του Ορθόδοξου Πάσχα και του Πάσχα των Χριστιανών της Δύσης.

Πατέρες της ερήμου. Ιδρυτές και μάρτυρες του *αρχέγονου μοναχισμού* κατά τον 3^ο και 4^ο αιώνα στις άνδρες ερήμους της Αιγύπτου, της Παλαιστίνης και της Συρίας. Τα σύντομα *νηπτικά* και εσχατολογικά **αποφθέγματα** που αποδίδονται σε αυτούς τους πατέρες γαλούχησαν και καλλιέργησαν κάθε μεταγενέστερη μοναστική ζωή και ανάπτυξη.

Πατριαρχείο. Εκκλησία απολύτως *αν-εξάρτητη* (πατριαρχική-με «απόλυτο δικαίωμα») [*Ecclesia patriarchalis*], καθώς και έδαφος που υπάγεται στην κανονική δικαιοδοσία ενός Πατριάρχη. Το *Πατριαρχικό σύστημα** έρχεται να προστεθεί στο *Μητροπολιτικό σύστημα* (Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας-325) και στο *σύστημα της Αυτοκεφαλίας** (Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος Εφέσου-431) και συμβαδίζει με το *σύστημα της Πενταρχίας* της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου της Χαλκηδόνας-451). Επομένως, η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Χαλκηδόνας θέσπισε δύο κανονικά συστήματα: **α)** το *Πατριαρχικό σύστημα* και **β)** το *σύστημα της συνοδικής Πενταρχίας** των Πατριάρχων. Πράγματι, τα πέντε Πατριαρχεία [της **Ρώμης**, της **Κωνσταντινουπόλεως**, της **Αλεξανδρείας**, της **Αντιοχείας** και των **Ιεροσολύμων**] συνιστούσαν το «συνοδικό σύστημα της Πενταρχίας», το οποίο καθόρισε η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος, επιθυμώντας, κατ' αυτόν τον τρόπο να υλοποιήσει και να εκφράσει τη συνοδική *συνέργεια* και την εκκλησιακή *συνοδικότητα* στην ανώτατη διοίκηση της «ανά πάντα τον κόσμο διακεχυμένης Εκκλησίας»¹⁰⁰.

Πατριάρχης. (Κατά κυριολεξία: «Πατριά-άρχης», «αρχηγός της φυλής, του έθνους, του γένους*»). Ο όρος, ο οποίος εμφανίζεται στα τέλη του 5^{ου} αιώνα [ο τίτλος του «Αρχιεπισκόπου» υιοθετήθηκε περίπου στα μέσα (451) του 5^{ου} αιώνα¹⁰¹, ενώ ο τίτλος του «Πατριάρχη» κατά το δεύτερο μισό του ίδιου αιώνα (Πατριάρχης Ακάκιος (472-488/489)], δηλώνει, κατ' επέκταση, τον «Πρώτο [*Πατριαρχικό*] Επίσκοπο», τον Πατριάρχη, μίας [*πατριαρχικής*] περιφέρειας που

¹⁰⁰ Βλ. τον κανόνα 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419)· πρβλ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν *Τρούλλω* (691).

¹⁰¹ Βλ. τον κανόνα 30/Δ΄.

περιλαμβάνει πολλές εκκλησιακές κοινότητες που έχουν κατανεμηθεί σε Μητροπόλεις – του *Μητροπολιτικού συστήματος*. Συνεπώς, τίτλος κανονικώς ενεργός που αποδίδεται στον Πρώτο μίας *Πατριαρχικής Εκκλησίας* (Πρεσβυγενές Πατριαρχείο), καθώς και «τιμητικός τίτλος» [*ad honores*] που αποδίδεται στον Αρχιεπίσκοπο μίας *Αυτοκέφαλης-Πατριαρχικής Εκκλησίας* [Σύγχρονο Πατριαρχείο].

Πενταρχία. Κανονικό *Σύστημα* – και όχι θεσμός –, που θεμελιώνεται στην αρχή της εκκλησιαστικής διοικητικής *αν-εξαρτησίας* (Αυτο-κεφαλία) και αναφέρεται σε μία δικαιοδοσία, η οποία καλείται Πατριαρχική (*ius patriarchati*), και επινοήθηκε συνοδικώς και κανονικώς από την Εκκλησία (Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος Χαλκηδόνας-451). Η *συνοδική Πενταρχία** έρχεται να προστεθεί στο *Μητροπολιτικό σύστημα* (Α΄ Οικουμενική Σύνοδος της Νίκαιας-325) και το *σύστημα της Αυτοκεφαλίας* (Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος της Εφέσου-431) και συμβαδίζει, ως προς την ιστορική γέννησή του με το *Πατριαρχικό σύστημα* της ίδιας Συνόδου, της Χαλκηδόνας. Η χριστιανική *Οικουμένη* της εποχής εκείνης ήταν διαιρεμένη, από εκκλησιακή άποψη, σε πέντε *ετεροκεντρισμένα* κέντρα καθοδήγησης ή προτεραιότητας, που ταυτίζονταν με τα πέντε μεγαλύτερα ιστορικά κέντρα της χριστιανωσύνης, δηλαδή τη Ρώμη, την Κωνσταντινούπολη, την Αλεξάνδρεια, την Αντιόχεια και την Ιερουσαλήμ. Πρόκειται για συνοδική διοικητική κατανομή της – συνοδικής – εξουσίας της Εκκλησίας σε πέντε Πατριαρχεία, η οποία επιθυμούσε να εκδηλώσει τη συνοδικότητα στο επίπεδο της ανώτατης διοίκησής της – στην οποία εντάχθηκαν στη συνέχεια και μέχρι σήμερα, οι Αυτοκέφαλες Εκκλησίες. Με άλλα λόγια, η συνοδική *πενταρχική* εκκλησιακή αντίληψη καθόριζε τη *συνοδική συνέργεια* μεταξύ των πέντε Πατριαρχών/Πατριαρχείων στους κόλπους της «ανά πάντα τον κόσμο διακεχυμένης Εκκλησίας»¹⁰². Αυτή η διάρθρωση είχε εκκλησιολογικές επιπτώσεις από την εποχή της συνοδικής σύστασής της. Εξ άλλου, η λέξη *αρχή** που υπάρχει στον όρο «πεντ-αρχί-α» (Πατριαρχική Εκκλησία) ή στη λέξη

¹⁰² Βλ. τον κανόνα 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419)· πρβλ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της εν *Τρούλλω* (691).

«*αρχί-Επίσκοπος*» (Αυτοκέφαλη Εκκλησία) *εικονίζει την τριαδολογική αρχή (πέντε αρχές που έχουν τεθεί εν κανονική τάξει, έχοντας έναν Πρώτο*)*¹⁰³.

Περιχώρησις. Με αυτόν τον όρο δηλώνουμε – την αμοιβαία κοινωνιακή ανταλλαγή ζωής μεταξύ των τριών Προσώπων της Αγίας Τριάδος, μεταξύ του Λόγου του Θεού και της ανθρωπότητας του Ιησού Χριστού, καθώς και – την υποστατική ένωση **ασυγχύτως και αδιαιρέτως** των δύο φύσεων στο ενιαίο και μοναδικό Πρόσωπο του ενσαρκωμένου Λόγου Χριστού, που δημιουργεί την κατάσταση εκείνη, που κοινώς ονομάζουμε **αντίδωσις ιδιωμάτων**, δηλαδή των ιδιοτήτων κάθε μίας από τις δύο φύσεις. «*Διαπερατότητα*», οντολογική* αλληλοδιείσδυση, *περιχώρησις (αμοιβαίο δέσιμο)*.

Πηδάλιον. Συλλογή ιερών κανόνων (*Corpus canonum*) της Εκκλησίας επίσημη και υπομνηματισμένη, με σκοπό την εξυπηρέτηση των αναγκών της *ποιμαντικής* και πνευματικής *καθοδήγησης (πηδάλιον, τιμόνι)* των πιστών από τους κληρικούς και τους πνευματικούς πατέρες. Αυτή την ονομασία φέρει ειδικότερα η μία από τις δύο «*Συλλογές κανόνων*» – η άλλη ονομάζεται *Σύνταγμα** του *Ράλλη και Ποτλή/Αθήνα 1852-59* –, που έχει εν χρήση η Ορθόδοξη Εκκλησία. Η εν λόγω *συλλογή* διαμορφώθηκε από τον άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη (1749-1809) και τον ιερομόναχο Αγάπιο Λεονάρδο (1741-1815), και εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1800 στη Λειψία. Το κείμενο των κανόνων συνοδεύεται από *κανονολογικά** σχόλια του αγίου Νικοδήμου, συστηματοποιώντας μία μορφή *κανονολογίας**. Από τότε, το Πηδάλιο γνώρισε δεκαεπτά επανεκδόσεις (Αθήνα, ¹⁷2003)¹⁰⁴.

Πλάνη. Όρος βιβλικός, πατερικός και συνοδικός, και, κατ' επέκταση, εκκλησιο-κανονικός, που χαρακτηρίζει αποκλειστικά ένα θεολογικό σφάλμα ή μια δογματική πλάνη. Δηλώνει μία κατάσταση λιγότερο σοβαρή από την αίρεση*, η οποία εάν δεν προσεχθεί, εύκολα μπορεί να μεταβληθεί σε αίρεση.

¹⁰³ Για το κανονικό Σύστημα της Πενταρχίας, βλ. την αξιολογία και μοναδική στο είδος της ad hoc μελέτη Βλ. Ιω. ΦΕΙΔΑ, *Ο Θεσμός της Πενταρχίας των Πατριαρχών*, τ. Ι, *Προϋποθέσεις διαμορφώσεως του Θεσμού (απ' αρχής μέχρι το 451)*, και τ. ΙΙ, *Ιστορικοκανονικά προβλήματα περί την λειτουργίαν του Θεσμού (451-553)*, Αθήναι, 1977, 350 και 275 σελ.

¹⁰⁴ Για την ιστορία και τη διαμόρφωση της κανονικής συλλογής του Πηδαλίου, βλ. την αξιολογία και μοναδική στο είδος της ad hoc μελέτη Παύλου ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ, Μητροπολίτου Σουηδίας, *Το Πηδάλιον και άλλα εκδόσεις Ιερών Κανόνων κατά τον 18^{ον} αιώνα*, Θεσσαλονίκη-Κατερίνη, εκδ. Επέκταση (σειρά: Νομοκανονική Βιβλιοθήκη, αρ. 22), 2008, 547 σελ.

Πλήρωμα. Η πληρότητα και όχι αυτοπληρότητα –, η τελείωση, η πλήρωση, η ολοκλήρωση του εκκλησιακού λαού, του «σώματος του Χριστού». **Χριστεπώνυμον πλήρωμα** είναι ο εκκλησιακός λαός που φέρει το όνομα του Χριστού, όντας το σώμα Του. Η ερμηνεία του όρου παρουσιάζει δυσκολίες: είτε του δώσουμε μία ενεργητική έννοια (= Εκκλησία ως πλήρωση του Χριστού), είτε του προσδώσουμε μία παθητική έννοια (= Εκκλησία που έχει πληρωθεί από τον Χριστό), είναι αδύνατο να τον κατανοήσουμε χωρίς την ιδέα της οντολογικής αμοιβαιότητας και της οντολογικής αλληλεξάρτησης ανάμεσα στον Χριστό και την Εκκλησία, και σε εσχατολογική προοπτική. Επίσης, η Εκκλησία καλείται, εν Χριστώ, να υλοποιήσει το *πλήρωμα* της ανθρωπότητας¹⁰⁵. Τέλος, σε έναν δεδομένο και συγκεκριμένο *γεω-εκκλησιαστικό** τόπο, υπάρχει μόνο ένα «εκκλησιακό πλήρωμα», μία εκκλησιακή *μονο-δικαιοδοσία*.

Πολιτεία (Civitas). Λέξη που ταυτίζεται με τον όρο *Κοινότητα*, όταν ιδίως αναφερόμαστε στο Άγιον Όρος, και που εκφράζει ένα σύνολο: τόσο τα κτήρια, τα κτήματα, τη γη, όσο και τον τρόπο ζωής: **Πολιτεία (Κοινότητα) μοναστική-Civitas (Commune) monastica**. Επί πλέον, στην έννοια αυτή της *Πολιτείας* περιλαμβάνονται η αυτονομία της Αθωνικής Κοινότητας, καθώς και ο *sui generis* νομοκανονικός* χαρακτήρας της.

Πολιτειοκρατία. «Λεβιathan-ισμός». Υφίστανται τέσσερις τύποι σχέσεων μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας: (1) η «πολιτειοκρατία», (2) η «θεοκρατία», (3) αφενός, η «ομοταξία» και, αφετέρου, «ο χωρισμός Εκκλησίας και Κράτους» (που εμφανίζει, με τη σειρά του, δύο τύπους: αυστηρή μορφή [*επαχθής χωρισμός*], ήπια μορφή [*φιλική ουδετερότητα*]) και, τέλος, (4) η «συμφωνία» ή η «συναλληλία» («συν-αμοιβαιότητα»).

- Η (1) «πολιτειοκρατία» είναι το πολιτικό σύστημα σχέσεων μεταξύ Εκκλησίας και Πολιτείας, κατά το οποίο «η Πολιτεία ρυθμίζει δια νόμου τις υποθέσεις της Εκκλησίας» («Πολιτειοκρατία»-*Staatskirchentum*). Η Πολιτεία καθορίζει με νομοθετική πράξη το νομικό πλαίσιο για λογαριασμό

¹⁰⁵ Πρβλ. Εφεσ. 1, 23.

της Εκκλησίας και αντί αυτής, παρεμβαίνοντας στις εκκλησιαστικές υποθέσεις. Ακραία μορφή αυτής είναι ο καισαροπαπισμός. Ήπια μορφή αποτελεί το σύστημα της **νόμω κρατούσης Πολιτείας** [«σύστημα ρύθμισης των υποθέσεων της Εκκλησίας δια της νομοθετικής οδού», στο οποίο η Εκκλησία έχει ένα καθεστώς που ρυθμίζεται υποχρεωτικά δια νόμου από την Πολιτεία]. Στην Ελλάδα, με τον Καταστατικό Χάρτη 201/1852 θεσπίστηκε το πολιτειοκρατικό σύστημα («της νόμω κρατούσης Πολιτείας»), θεσμική πρεμέρα και μοναδικό στο είδος του, που συνιστά μία ήπια μορφή του κρατικού παρεμβατισμού, σε αντίθεση με την απόλυτη πολιτειοκρατική μορφή του απόλυτου κρατικού παρεμβατισμού (*territorialismus*-κρατισμός), που θέσπισε ο Καταστατικός Χάρτης του 1833. Σύμφωνα με αυτόν, ο *καισαροπαπισμός* συνιστά ευθυτενή επέμβαση του Κράτους στις εκκλησιαστικές υποθέσεις, η οποία συνεπάγεται εξάρτηση της Εκκλησίας από τον πολιτειακό Μονάρχη (1833-1852).

Επομένως, στην Ελλάδα ο παρεμβατισμός του Κράτους στις υποθέσεις της Εκκλησίας γνώρισε, μέχρι την απελευθέρωσή της, τρεις περιόδους:

α. 1821/1833-1852: Κρατικός παρεμβατισμός (*Territorialismus*).

Απόλυτος και απεριόριστος **Κρατισμός**

(*Καισαροπαπισμός-Λεβιαθανισμός*-Staatskirchentum*).

β. 1852-1923: Σύστημα σχέσεων σύμφωνα με την αρχή «της νόμω κρατούσης Πολιτείας» (ήπια μορφή) ως προς τον τύπο, όμως, στην πράξη, πρόκειται για «απόλυτο Κρατισμό» (**Πολιτειοκρατία**).

γ. 1923-1975: Σύστημα σχέσεων σύμφωνα με την αρχή της «**νόμω κρατούσης Πολιτείας**». Πρόκειται για τεχνητές συμβατικές σχέσεις.

- Η πολιτειοκρατία είναι αντίθετη με τη **(2) Θεοκρατία**, στην οποία η Εκκλησία υπαγορεύει το νόμο της στην Πολιτεία. Το πρόβλημα ενός ιερατικού ή θεοκρατικού Κράτους δεν τέθηκε ποτέ στην Ορθόδοξη εκκλησιακή παράδοση, διότι πάντοτε εννοείτο ότι η πολιτική εξουσία δεν ανήκε στον κλήρο. Η ορθόδοξη θεολογία και η κανονική παράδοση της Εκκλησίας είναι αντίθετες τόσο με κάθε μορφή Καισαροπαπισμού (*Ecclesia Politeiae ancilla*) όσο και Θεοκρατίας (*Politeia Ecclesiae ancilla*).

- Η (3) περίπτωση εμφανίζει τόσο το σύστημα της «ομοταξίας» (πρβλ. Κύπρος) όσο το σύστημα του «χωρισμού Εκκλησίας – Πολιτείας» (πρβλ. Γαλλία).
- Η (4) περίπτωση, δηλαδή το «σύστημα της **συναλληλίας** ή της **συμφωνίας**» επετεύχθη κυρίως στο ανατολικό τμήμα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Η θέσπιση της αρχής της συμφωνίας, ως πρότυπο στις σχέσεις μεταξύ Εκκλησίας και Αυτοκρατορίας έθετε τέλος στις προγενέστερες προσπάθειες υποταγής της πρώτης στη δεύτερη. Η παραίνεση του Χριστού, σύμφωνα με την οποία δεν πρέπει να συγγέεται «ό,τι ανήκει στον αυτοκράτορα» και «ό,τι ανήκει στον Θεό»¹⁰⁶ παρέμεινε, από την αρχή, στο κέντρο της εκκλησιακής ορθόδοξης θεολογίας, βασισμένο στη θεολογία του όρου της Χαλκηδόνας της Δ΄ Οικουμενικής Συνόδου-451, όπου έχουμε σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας «ασυγχύτως και αδιαιρέτως» των δύο αυτών διακριτών διακονιών του ίδιου λαού. Εξ άλλου, στην Ελλάδα, μετά το Σύνταγμα του 1975 και τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας της Ελλάδος του 1977, οι σχέσεις ανάμεσα στην Εκκλησία και το Κράτος έχουν κυρίως θεμελιωθεί στο «σύστημα της συμφωνίας» ή μάλλον στο «**σύστημα της συναλληλίας**», το οποίο, σύμφωνα με την ανωτέρω ορθόδοξη παράδοση, προϋποθέτει τη στενή και ειλικρινή συνεργασία τους και την αμοιβαία παροχή βοήθειας, προκειμένου να επιτύχουν τον υψηλό στόχο της διακονίας του ίδιου λαού-σώματος, που παραμένει κοινός.

Πορνεία. Είναι, όπως και για τη μοιχεία*, η προτεραιότητα στη «σχέση ουσίας» σε βάρος της «σχέσης προσώπου». Με άλλα λόγια, η προτεραιότητα της *ουσίας* έναντι του *προσώπου*. Για τον οντολογικό αυτό λόγο, σύμφωνα με τους κανόνες, ο όρος «πορνεία» χρησιμοποιείται για να δηλωθεί: **α)** η αντι-κοινωνιακή και αθέμιτη σαρκική ένωση ενός *άγαμου* άνδρα με μία *ανύπανδρη* γυναίκα, και το αντίστροφο· **β)** η αντι-κοινωνιακή και αθέμιτη σαρκική ένωση ενός *άγαμου* άνδρα με μία *υπανδρεμένη* γυναίκα, και το αντίστροφο, ενώ η ένωση *έγγαμου* άνδρα με μία *ανύπανδρη* (ή και με μία *υπανδρεμένη* γυναίκα), και το αντίστροφο, συνιστά τη *μοιχεία**· και **γ)** ο γάμος που τελέστηκε χωρίς

¹⁰⁶ Λκ. 20, 25.

την τήρηση της σχετικής και προβλεπόμενης κανονικής διαδικασίας (πρβλ. κωλύματα γάμου, κ.λ.π.). Ο αντικανονικός (και παράνομος) γάμος.

Πρεσβυτέρα. Είναι η σύζυγος του Πρεσβυτέρου. Θα χρησιμοποιήσουμε αυτή τη λέξη, για να δηλώσουμε επίσης έναν «θεσμό» που εξαφανίστηκε στην Εκκλησία της Δύσεως κατά τη διάρκεια της δεύτερης χιλιετίας. Πρόκειται για τη σύζυγο (**πρεσβυτέρα**) και όχι **ιέρεια** του «έγγαμου ιερέα», σύμφωνα με παλαιούς κανόνες που διατηρήθηκαν στην παράδοση της Ορθόδοξης Εκκλησίας. (Στις [παλαιότερες] λατινιγενείς γλώσσες υπάρχουν παράλληλοι όροι: *episcopesse*, η σύζυγος του Επισκόπου (πρώτη χιλιετία), και *diaconesse*, η διακόνισσα, η σύζυγος του διακόνου). Στην καθημερινή ζωή των ενοριών, στις οποίες ο ιερέας είναι συνήθως έγγαμος, η πρεσβυτέρα παίζει σημαντικό ρόλο, συμπαραταγμένη δίπλα στον ιερέα-σύζυγό της. Στην ελληνική γλώσσα υπάρχει, επίσης, η λέξη **παπαδιά** και στη ρωσική η λέξη **matuska** (μικρή μητέρα).

Προδικαιοδοσιακός/κή. Τον κανονικό αυτό νεολογισμό και κανονικό όρο, του οποίου η πατρότητα ανήκει στον συγγράφοντα, τον γέννησε μία σύγχρονη αναγκαιότητα για χαρακτηρισμό νεοπαγών Εκκλησιών (16^{ος}-20^{ός} αι.), που αφορά στο έδαφος μίας Αυτοκέφαλής Εκκλησίας που έχει χειραφετηθεί από μία εκκλησιακή δικαιοδοσία – πάντοτε πατριαρχική – και η οποία (Αυτοκέφαλη Εκκλησία) αποτελείται εδαφικά από την [πατριαρχική] Εκκλησία προέλευσης. Στην περίπτωση αυτή, η *Πατριαρχική Εκκλησία (πάντοτε Πρεσβυγενές Πατριαρχείο)* δεν ασκεί έκτοτε καμμία δικαιοδοσία ή εξουσία εκκλησιαστική δικαιοδοσιακή, πνευματική ή διοικητική. Έτσι, μία *σύγχρονη Αυτοκέφαλη Εκκλησία* συνιστά εξ ορισμού ένα «**προδικαιοδοσιακό έδαφος**» του Πατριαρχείου από το οποίο προήλθε αποτεμνόμενη (κανονική απόσχιση) και κανονικώς χειραφετήθηκε. Δεν συνιστά, ωστόσο, ένα «*πρώην δικαιοδοσιακό έδαφος*» διότι, τότε, στην περίπτωση κατάργησης της κατά τόπον Εκκλησίας, η εκκλησιακή αυτή δικαιοδοσία θα επανερχόταν αυτόματα στην Πατριαρχική Εκκλησία προέλευσης. Επί παραδείγματι, αποτελεί *προδικαιοδοσιακό έδαφος* του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως – μοναδική περίπτωση, από αυτή την άποψη, στην Ορθόδοξη Εκκλησία – το κανονικό έδαφος κάθε σύγχρονης Αυτοκέφαλής Εκκλησίας, που ανακηρύσσεται εντός των πατριαρχικών ορίων αυτού του Πατριαρχείου, όπως ορίστηκαν από τις [(B'

και) Δ΄] Οικουμενικές Συνόδους. Με άλλα λόγια, από τα πέντε Πρεσβυγενή Πατριαρχεία (Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιεροσολύμων), το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως είναι το μόνο που προέβη σε ανακήρυξη Αυτοκεφάλων Εκκλησιών, δηλ. είναι η μόνη Εκκλησία που «γέννησε» *θυγατέρες Εκκλησίες*, γι' αυτό και φέρει *ipso jure* και *αποκλειστικά* την ιδιότητα της *Μητέρας Εκκλησίας* για τις Εκκλησίες αυτές και γι' αυτό και είναι το μόνο που κατέχει αυτό το προδικαιοδοσιακό δικαίωμα να επενεργεί με βάση τα προβλεπόμενα του δικαιώματος αυτού (πρόσφατο παράδειγμα η περίπτωση ανασύστασης της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της Αλβανίας).

Προδικαιοδοσιακό έδαφος

του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως (21^{ος} αι.)

(Θυγατέρες Εκκλησίες)

Πατριαρχικές-Αυτοκέφαλες Εκκλησίες («Νεοπαγή Πατριαρχεία»)

1. Πατριαρχείο της Ρωσίας
2. Πατριαρχείο της Σερβίας
3. Πατριαρχείο της Ρουμανίας
4. Πατριαρχείο της Βουλγαρίας
5. Πατριαρχείο της Γεωργίας

Αυτοκέφαλες Εκκλησίες

6. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδος
7. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Πολωνίας
8. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Αλβανίας
9. Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Τσεχίας και Σλοβακίας

Αυτόνομες Εκκλησίες

10. Αυτόνομη Εκκλησία της Φιλλανδίας
11. Αυτόνομη Εκκλησία της Εσθονίας

Προεστός. Στην εκκλησιακή γλώσσα, *προεστός* είναι ο επικεφαλής της Θείας Ευχαριστίας, ο οποίος, για τον λόγο αυτό, είναι και ο επικεφαλής της εκκλησιακής Κοινότητας, δηλαδή ο Επίσκοπος, ο επικεφαλής της κατά τόπον Εκκλησίας (*Επισκοπής*). Ο όρος δηλώνει, επίσης, τον Μητροπολίτη (του Μητροπολιτικού συστήματος*), τον Ηγούμενο μίας μονής ή τον Αρχιεπίσκοπο μίας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας και, τέλος, τον *Πρώτο* (Προκαθήμενο) μίας Εκκλησίας.

Προσκλαίων. Εκείνος που βρίσκεται στην τέταρτη και τελευταία βαθμίδα μετανοίας, την *πρόσκλαυση**.

Πρόσκλαυσις¹⁰⁷. Η τέταρτη από τις τέσσερις βαθμίδες μετανοίας που οι κανόνες επέβαλλαν στους μετανοούντες, τους *προσκλαίοντες**, οι οποίοι όφειλαν να σταθούν στις θύρες της εκκλησίας, συχνά φορώντας ενδύματα μετανοίας, και, εξομολογούμενοι τα σφάλματά τους, ζητούσαν από τους πιστούς που εισέρχονταν στην εκκλησία να προσευχηθούν για αυτούς.

Πρώτος. Η κλασική πασίγνωστη έκφραση «*primus inter pares*» [“πρώτος μεταξύ ίσων”] – Πάπας και Πατριάρχης Ρώμης (1^η χιλιετία). Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως για την Ορθόδοξη Εκκλησία (2^η χιλιετία) – εδράζεται θεολογικο-κανονικά στον 34^ο Αποστολικό κανόνα, στον οποίο εντοπίζεται τόσο η συνοδική όσο και η θεολογική σημασία της – και η οποία ωστόσο δεν έχει διόλου ανίερη ή κοσμική έννοια. Για να γίνει καλύτερα κατανοητή η συνεκδοχή, αλλά και το περιεχόμενο αυτού του κανονικού όρου – το οποίο δεν είναι *πυραμιδικό*, αλλά είναι καθαρά *δοξολογικό*, πρέπει να εντοπίσουμε τη λεπτή διαφορά που υφίσταται μεταξύ των όρων **αρχή** και **πρώτος** (πρβλ. *αρχέ*-τυπο και *πρωτό*-τυπο). Ο όρος *αρχή** σημαίνει «πηγή της προέλευσης», «αρχή» – *εκτός* σειράς· πρβλ. τον όρο **ιερ-άρχης**, από τον οποίο προέρχεται η λέξη «**ιερ-αρχία**», που δεν δηλώνει “κλίμακα”. Ενώ *πρώτος* είναι «έναντι μεταξύ αυτών», ο «πρώτος τη τάξει επίσκοπος» (*primus sedis episcopus*), ο «πρώτος μεταξύ ίσων» – και *όχι* ο ευρισκόμενος *υπεράνω* αυτών («*primus inter inferiori*» ή «*primus sine paribus*») –, δηλώνοντας τιμητική υπεροχή, η

¹⁰⁷ Κανόνες 5, 11/Γρηγορίου Νέο-Κ.· 22, 56, 57, 58, 59, 64, 66, 73, 75, 76, 77, 78, 80, 83/Βασιλείου· 4, 5/Γρηγορίου Νύσ.· 3, 87/Πενθέκτης.

οποία ποτέ δεν είχε την έννοια των πρωτείων της εξουσίας. Πρόκειται για *διακονία* («επικεφαλής» σημαίνει «κεφαλή», όπως ο Χριστός) και όχι για *εξουσία*. Παραδείγματος χάρη, ο Πατέρας είναι η *αρχή* (βλ. την «μον-*αρχή*-α [**μόνη αρχή**] του Πατέρα» [Μ. Αθανάσιος Αλεξανδρείας]) – και όχι ο πρώτο-Θεός – της Αγίας Τριάδος, ενώ ο *πρώτος* των Ορθόδοξων Αυτοκέφαλων Εκκλησιών δεν είναι η *αρχή* των ομολόγων [του], αλλά ο κανονικός *πρώτος* τους (προεδρία της αγάπης), που θεσπίζεται ρητώς υπ' αυτή την έννοια από την εκκλησιο-κανονική Παράδοση, και όχι για να απολαμβάνει κανονικώς μία απεριόριστη εξουσία¹⁰⁸. Ένας Πατριάρχης, ένας Αρχιεπίσκοπος, ένας Μητροπολίτης είναι *πρώτος* και όχι *αρχή*: «[...] [οι Επίσκοποι] να μην κάνουν τίποτε παραπάνω χωρίς τη γνώμη εκείνου, αλλά ούτε και εκείνος να κάνει κάτι χωρίς τη γνώμη όλων»¹⁰⁹. Αντίθετα από τις θέσεις που προσβέει η Ρωμαιο-Καθολική Εκκλησία, κανένας δεν περιβάλλεται με εξουσία παρόμοια με εκείνη του Πάπα Ρώμης. Σήμερα, πολύ συχνά συγχέεται η έννοια της *αρχής* με την έννοια του *πρώτου*, με όλες τις κανονικές συνέπειες που αυτό συνεπάγεται στη *συνοδική κοινωνία* της Εκκλησίας. Για να περιορισθούμε σε ένα γλωσσικό παράδειγμα: στα γαλλικά, θα έπρεπε να λέμε «πρωτο-πρεσβύτερος» και όχι «*αρχι-ιερέυς*»: ένας ιερέας μπορεί, πράγματι, να είναι **πρωτο-πρεσβύτερος** ή **πρωθ-ιερέυς**, αλλά όχι **αρχι-ιερέυς**, ονομασία που θα έπρεπε να αποδίδεται αποκλειστικώς στον Επίσκοπο ως *εικόνας* του Χριστού και *αρχής* της κατά τόπον Εκκλησίας «του», την οποία καθοδηγεί¹¹⁰. Όταν κάποιος επιθυμεί να χειροτονηθεί **ιερέυς**, απευθύνεται αποκλειστικά στον Επίσκοπο μίας Τοπικής Εκκλησίας – όχι στη Σύνοδο των Επισκόπων της Εκκλησίας στην οποία υπάγεται από κανονικής απόψεως –, διότι ο Επίσκοπος είναι ο **αρχι-ιερέυς**, που παραμένει στη θέση του Χριστού, του κατ' εξοχήν *Αρχιερέως*. (Στο σημείο αυτό παρατηρούμε ότι ο κλήρος της ρωσικής παράδοσης, που χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο για τους ιερείς, πρέπει να προσπαθήσει να αποφεύγει τη χρήση του, γιατί δεν ανταποκρίνεται με κανένα τρόπο στο περιεχόμενο αυτής της λέξης, δεδομένου ότι ένας ιερέας δεν μπορεί να είναι *αρχή* μίας Τοπικής Εκκλησίας. Με άλλα λόγια, δεν είναι *Αρχιερέας*). Ομοίως, ο όρος *αρχή*

¹⁰⁸ Πρβλ. κανόνας 34/Αποστολικός.

¹⁰⁹ Κανόνας 34/Αποστολικός.

¹¹⁰ Πρβλ. κανόνας 39/Καρθαγένης.

υιοθετείται μόνο για τον **αρχι-μανδρίτη***, ο οποίος είναι η «*αρχή* της μάνδρας» των μοναχών, που καθοδηγεί.

Ρασοφόρος. Είναι ο μελανοχίτων μοναχός που έχει λάβει την «πρώτη κουρά» (ειδική ευλογία – πρβλ. *υποψήφιος μοναχός* και *δόκιμος μοναχός* στη Δυτική Εκκλησία) και φέρει το **ράσον** ή το μοναστικό ένδυμα (αλλά δεν έχει δώσει την/τις *μοναστική/ές υπόσχεση/εις* «της **παρθενίας**, της **υπακοής** και της **ακτημοσύνης**»).

Σιμωνία. Ο όρος προέρχεται από ένα βιβλικό ιστορικό περιστατικό, το οποίο συναντάται στην Καινή Διαθήκη και περιγράφεται με αποτρόπαιο τρόπο από τις *Πράξεις των Αποστόλων*. Το περιστατικό έχει ως εξής: «Πέτρος και Ιωάννης [...] επιτίθουν τας χείρας επ' αυτούς [βεβαπτισμένους], και ελάμβανον Πνεύμα Άγιον. Ιδών δε ο Σίμων ότι δια της 'επιθέσεως των χειρών'¹¹¹ των αποστόλων δίδεται το Πνεύμα το Άγιον, *προσήνεγκεν αυτοίς χρήματα* λέγων· δότε καμοί την εξουσίαν ταύτην, ίνα ω εάν επιθώ τας χείρας λαμβάνη Πνεύμα Άγιον. Πέτρος δε είπεν προς αυτόν· το αργύριόν σου συν σοι είη εις απώλειαν, ότι την δωρεάν του Θεού ενόμισας δια χρημάτων κτάσθαι»¹¹². Σύμφωνα με την βιβλική αυτή αναφορά, ο Σίμων ο Μάγος πρόσφερε χρήματα, για να «εξαγοράσει το Άγιο Πνεύμα», και το όνομά του χαρακτηρίζει από τότε και την κάθε αντίστοιχη πράξη. *Σιμωνία*, επομένως, είναι η εξαγορά (ή απόπειρα εξαγοράς) της θείας και τελεταρχικής χάριτος του Θεού με χρήματα ή υλικά μέσα, η εξαγορά της βούλησης του Αγίου πνεύματος μέσω των θεσμικών-χαρισματικών προσώπων ή οργάνων (Προκαθημένων ή Συνόδων) με υλικά και ανταλλακτικά μέσα. Σε μία τέτοια περίπτωση *σιμωνιακής χειροτονίας*, οι κανόνες προβλέπουν καθαίρεση και του χειροτονούμενου και του σιμωνιακά χειροτονηθέντος σε όλα τα επίπεδα ιερωσύνης¹¹³, τόσο όσο και στην σιμωνιακή μετάδοση των ιερών μυστηρίων¹¹⁴.

¹¹¹ Αυτή η βιβλική αποστολική πράξη έδωσε γέννηση στον εν χρήση μέχρι σήμερα όρο από την Εκκλησία «*χειροτονία*»*.

¹¹² Πρξ 8, 9 και 17-24.

¹¹³ Πρβλ. κανόνες 29/Απ. και 5/Ζ'.

¹¹⁴ Πρβλ. κανόνα 23/Πενθέκτης.

Σταυροπήγιο. Η λέξη σημαίνει «εμπηγνύω έναν **Σταυρό**». Χρονολογικά ανάγεται στην εποχή του Ιουστινιανού¹¹⁵ – και αναμφισβήτητα ακόμη ενωρίτερα. Ο σταυρός προσφέρεται από τον Πατριάρχη (της Κωνσταντινουπόλεως) ή την Ιερά Σύνοδο μίας Αυτοκέφαλης Εκκλησίας, για να τοποθετηθεί στα θεμέλια της μονής, γεγονός που δηλώνει ότι το οικοδόμημα που θα κατασκευασθεί υπάγεται στην άμεση δικαιοδοσία τους. Οι **σταυροπηγιακές** μονές δεν υπάγονται στην εκκλησιακή δικαιοδοσία του επιχώριου Επισκόπου και εξαρτώνται άμεσα από την δικαιοδοσία της Ιεράς Συνόδου της Αυτοκέφαλης Εκκλησίας της χώρας στην οποία βρίσκονται, ή του Οικουμενικού Πατριάρχη. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης ασκεί συνήθως την επισκοπική δικαιοδοσία του δια ενός εκπροσώπου (Εξάρχου*), ενώ ο Επίσκοπος της περιοχής δεν αναμιγνύεται στη διοίκηση της μονής, δεν την επισκέπτεται δικαιοδοσιακά και παρευρίσκεται στην κουρά των μοναχών της, μόνο μετά από πρόσκληση του ηγουμένου της.

Συλλογές κανόνων. Περιλαμβάνουν τους ιερούς κανόνες που θεσπίστηκαν, που *κανονοθετήθηκαν* από τις Οικουμενικές ή τις Τοπικές Συνόδους της Εκκλησίας. Έτσι διαμορφώθηκαν αυτές οι ειδικές συλλογές (**corpus canonum**) αποκλειστικά εκκλησιο-κανονικών πηγών. Ως κείμενα καθαρά εκκλησιαστικής προέλευσης, περιλαμβάνουν: τους Αποστολικούς κανόνες (2^{ος}-3^{ος} αι.), τους κανόνες των Οικουμενικών Συνόδων (4^{ος}-9^{ος} αι.), τους κανόνες των Τοπικών Συνόδων (4^{ος}-9^{ος} αι.) και τους κανόνες των Πατέρων της Εκκλησίας (3^{ος}-5^{ος} αι.). Ακριβέστερα, οι κατά τόπον Ορθόδοξες Αυτοκέφαλες Εκκλησίες, διαθέτουν μόνο δύο «Κανονικές Συλλογές» (**synopsis canonum** ή **collectio canonum**), οι οποίες αρχικά ήταν ιδιωτικά έργα, το *Πηδάλιον* (1800) και το *Σύνταγμα των Ράλλη-Ποτλή* (1852-59). Τις συναντάμε σε διάφορες παραλλαγές (πρβλ. την *Kormchaia Kniga* [ρωσσικά], την *Kniga Pravil* [ρωσσικά], το *Pidalion* [ρουμανικά], το *The Rudder* [αγγλικά], κ.λ.π.) στην Ορθόδοξη Εκκλησία, η οποία, μέχρι και σήμερα, δεν έχει κωδικοποιήσει τους εκκλησιακούς κανόνες και δεν διαθέτει Κώδικα [*Κανονικού Δικαίου*], όπως η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία, ακριβώς γιατί κάνει χρήση των Ιερών Κανόνων της πρώτης χιλιετίας

---

¹¹⁵ Νεαρά 5, κεφ. 1.

(2^{ος}-9^{ος} αι.) με τρόπο ενεργό, θεωρώντας ότι φέρουν μέσα τους οντολογική πληρότητα και κανονική επάρκεια.

Σύμβολο. Η λέξη **σύμβολο**, που προέρχεται από το ρήμα **συμ-βάλλω**, σημαίνει την διακαή απαίτηση του «θέτω μαζί» πράγματα διασκορπισμένα, διαχωρισμένα ή διαιρεμένα. Συνεπάγεται επίσης την κοινωνιακή συνένωση δύο ημίσεων: του συμβολίζοντος και του συμβολιζόμενου. Αντίθετο περιεχόμενο έχει το ρήμα **δια-βάλλω**, «θέτω κάτι ανάμεσα», για να διακρίνω και να χωρίσω, από το οποίο προέρχεται η ονομασία **διά-βολος**. Το σύμβολο επενεργεί την εκφραστική λειτουργία της έννοιας και, συγχρόνως, εκφράζει την παρουσία. Είναι, επομένως, επιφανικό, μαρτυρά την έλευση του Υπερβατικού και Εσχατολογικού. Η σχέση ανάμεσα στο συμβολίζον και το συμβολιζόμενο φανερώνει σε όλα τα δόγματα της Εκκλησίας και σε όλους τους εκκλησιακούς κανόνες τη *νοητή* Εικόνα της Αλήθειας.

Συμφιλίωση. Η συγγνώμη. Ο όρος που ο Επίσκοπος ή ο πνευματικός πατέρας θέτει στο *επιτίμιο* εκείνου που διέπραξε ένα σφάλμα και η συμφιλίωση με τον Θεό του μετανοούντος, ο οποίος, αφού καταδείξει σαφώς ότι η μετάνοιά του απέφερε καρπούς, μπορεί πάλι να συμμετάσχει στη Θεία Λειτουργία και τη Θεία κοινωνία. Η εξουσία του «δεσμείν και λύειν»¹¹⁶ δόθηκε από τον Κύριο στους Αποστόλους και, διαμέσου αυτών¹¹⁷, στους Επισκόπους.

Συναλληλία. Σύστημα σχέσεων μεταξύ Εκκλησίας (εκκλησιαστική *διακονία*) και Πολιτείας (πολιτική *διακονία*), το οποίο η Ορθόδοξη παράδοση θεωρεί ως το ιδανικό σύστημα σχέσεων που μπορεί να υπάρξει, και το οποίο προϋποθέτει στενή και ειλικρινή αμοιβαία συνεργασία μεταξύ τους. Το σύστημα αυτό αποκλείει τις αποκλίσεις τόσο της *θεοκρατίας* όσο και όλων των μορφών της *πολιτειοκρατίας*, και καθορίζει για το κάθε μέγεθος το πεδίο δράσης του και τις επί μέρους και εκατέρωθεν ενέργειες στις σχέσεις τους. Το εν λόγω σύστημα εκφράζει μία κοινή *δικέφαλη* διακονία που αφορά στον ίδιο λαό, τον οποίο θεωρεί ενιαίο σώμα.

¹¹⁶ Ματθ. 16, 19· 18, 18· Ιω. 20, 23.

¹¹⁷ Ματθ. 28, 19.

Συναντίληψη. Είναι το γεγονός, το περιεχόμενο, αλλά επίσης και η προοπτική της πνευματικής *συνομιλίας*, *εξομολογήσεως* και *συνοδοιοπορίας* στην προοπτική της [κοινής] εσχατολογικής πορείας. Αποτελεί, ακόμη, τον πατερικό όρο με το οποίο χαρακτηρίζεται αυτό που ονομάζουμε – λανθασμένα – *ομολογία (sic)*.

Σύναξη. Είναι η συνάθροιση των πιστών, η *λαοσύναξη*, η συγκέντρωση των *τεσσάρων συστατικών χαρισμάτων της κατά τόπον Εκκλησίας** σε ένα τόπο, «επι το αυτό»¹¹⁸, για την τέλεση της Θείας Λειτουργίας, και, κατ' επέκταση, κάθε εκκλησιακή *χριστή* (= του Χριστού) συνάθροιση, σύμφωνα με την *ad hoc* Κυριακή ρήση¹¹⁹.

Συνεδαφικότητα. Η *ύπαρξη δύο ή περισσότερων Εκκλησιών στον ίδιο τόπο*, η *εδαφική συνύπαρξη Εκκλησιών*. Το φαινόμενο προκαλείται από το γεγονός, όταν δύο Αυτοκέφαλες Εκκλησίες ασκούν αντικανονικά υπερόριο δικαιοδοσία σε ένα εκκλησιακό τρίτο έδαφος, σε έδαφος εκτός των κανονικών ορίων τους. Η *κακοχρησία*, επομένως, του Αυτοκεφάλου* είναι που επέφερε τη *συνεδαφικότητα* με άμεσο αποτέλεσμα την εκκλησιακή *πολυδικαιοδοσία* με εκκλησιακές *αλληλοεπικαλύψεις*, γεγονός που συνιστά τον ορισμό «*σύγχυσης των Εκκλησιών*»¹²⁰ και *εκμηδένισης* της Εκκλησίας του Χριστού σε ένα τόπο. Συνεπώς, η πρώτη αντικανονική απόκλιση της *υπερόριας δραστηριότητας* των Αυτοκεφάλων Εκκλησιών επιφέρει άμεσα και τη δεύτερη απόκλιση, εξίσου και έτι πλέον αντικανονική, αυτή της *πολυδικαιοδοσιακής συνεδαφικότητας*, προκαλώντας το φαινόμενο που χαρακτηρίζει σήμερα την Εκκλησιακή «*Διασπορά*»* όπου γης στους κόλπους όλων των Ομολογιακών Χριστιανικών Εκκλησιών, αυτό της *αντικανονικής αλυσίδας αντιεκκλησιολογικών γεγονότων*, με κορυφαία αντικανονική απόκλιση την *εκκλησιακή αλληλοεπικάλυψη* περισσότερων Εκκλησιών στον ίδιο τόπο. Με άλλα λόγια, ο διαδοχικός του πρώτου τρόπος, αυτός της *υπερόριας αυτοκεφαλικής δικαιοδοσίας* που υιοθετείται εδώ και δεκαετίες είναι η *λαθεμένη εκκλησιο-κανονικά δημιουργία Τοπικών Εκκλησιών-Επισκοπών συνεδαφικά*, στην αντικανονική πρακτική της *συνεδαφικότητας*. Πρόκειται για την αυθαίρετη και καταχρηστική καθαρά

¹¹⁸ Ψαλμ. 33, 4.

¹¹⁹ Μθ 18, 20.

¹²⁰ Αυτό που επισημαίνει και απαιτεί να αποτρέπεται απολύτως ο κανόνας 2/Β'.

δημιουργία επισκοπικών επαρχιών (ή ακόμη και κατά τόπους Εκκλησιών), ομόκεντρων και αλληλοεπικαλυπτόμενων, στους χώρους της «Διασποράς», γεγονός που προκαλεί μία ενεργή *εδαφική συνύπαρξη* και ταυτόχρονα *εδαφική αλληλοεπικάλυψη* εκκλησιακών Κοινοτήτων με ελλειμματική κοινωνία μεταξύ τους και με ουδεμία δυνατότητα στη συνέχεια ενσωμάτωσής τους σε μία και μοναδική εκκλησιακή ευχαριστιακή οντότητα σε αυτόν τον δεδομένο τόπο. Εν ολίγοις, η λαθεμένη πρακτική της *συνεδαφικής διοργάνωσης* του ορθόδοξου εκκλησιακού βίου ανά την Οικουμένη γεννά στον ίδιο πάντοτε τόπο το δίδυμο αντισυμβαλλόμενο και αντικανονικό πρόβλημα της *συνεδαφικότητας* και της *πολυδικαιοδοσίας*.

Συνιστών. Εκείνος που βρίσκεται στην πρώτη βαθμίδα μετανοίας, η οποία ονομάζεται **σύστασις***.

Συνοδικότητα. Ο 34^{ος} Αποστολικός κανόνας αποτελεί, μεταξύ άλλων, ουσιαστικά και τον ορισμό της *συνοδικότητας*. Αυτή δεν σημαίνει μία σχέση επισκόπων μονοσήμαντη, αλλά μία δυναμική αμοιβαιότητας σχέσεων αμφίσημη και πολύσημη, αμφοσήμαντη και πολυσήμαντη. Επίσης, η λέξη *συνοδικότητα* επικαλείται το γεγονός της *οντολογικής πληρότητας*. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε την Εκκλησία παρούσα στην πληρότητά της σε κάθε Επισκοπή-Τοπική Εκκλησία: όπως *όλος* ο Χριστός (*totus Christus*) είναι παρών στην ευχαριστιακή σύναξη, συγκεντρώνοντας όλα τα τέσσερα συστατικά της *χαρίσματα* (Επίσκοπος, Πρεσβύτεροι, Διάκονοι, λαϊκοί), ομοίως η Εκκλησία – το Σώμα Του – είναι παρούσα *ολόκληρη* σε κάθε Τοπική Εκκλησία. Αυτό ακριβώς εννοούμε στο “Σύμβολο της Πίστεως” με τον επιθετικό προσδιορισμό, όταν λέμε: «Εις μίαν, αγίαν, **καθολικὴν** και αποστολικὴν Εκκλησίαν». Επί πλέον, στην «κοινωνία» των κατά τόπους Εκκλησιών υπάρχει πλήρης *συμφωνία* όλων σε όλα, με σύνδεσμο την αγάπη. Επομένως, η Τοπική Εκκλησία είναι *τοπική* και συγχρόνως *συνοδική*, γεγονός που έχει ως συνέπεια τόσο την *ευχαριστιακή τοπικότητα* όσο και την *ευχαριστιακή πληρότητα* της υποστάσεώς της (*συνοδικότητα*).

Σύνοδος. Από το ρήμα **συνοδεύω** (συν + οδός), «κάνουμε όλοι μαζί την ίδια διαδρομή», «την κοινή προσπάθεια με την αυτή προοπτική», από όπου

προέρχεται και ο γνωστός χαρακτηρισμός «**Εκκλησία συνόδου όνομα**» [Η Εκκλησία που φέρει το όνομα της Συνόδου, που λαμβάνει το όνομά της από τη Σύνοδο· η Εκκλησία, επομένως, είναι όνομα *συνοδικό*]¹²¹. Ο όρος δηλώνει τη συνάθροιση (τοπική ή ευρύτερη) των Επισκόπων (**το κοινόν των Επισκόπων**¹²². *synodus episcoporum*), οι οποίοι συγκεντρώνονται για να εξετάσουν κανονικώς ζητήματα που αφορούν στο εκκλησιακό σώμα. Η «**Τοπική Σύνοδος**» (Επαρχιακή, Μητροπολιτική, *Αρχιεπισκοπική* ή Πατριαρχική) συνιστά έναν θεμελιώδη και αρχέγονο *θεσμό** της ζωής της Εκκλησίας, που βασίζεται στην προοπτική της συνοδικότητας* – και όχι της συλλογικότητας – και συνδέεται, προέρχεται και υπηρετεί την ενότητα των Τοπικών Εκκλησιών. Εξ άλλου, η Οικουμενική Σύνοδος, αντίθετα με την Τοπική Σύνοδο, δεν συνιστά *θεσμό*, αλλά ένα εξαιρετικό συνοδικό γεγονός της «ανά πάντα τον κόσμο διακεχυμένης Εκκλησίας»¹²³, που συγκαλείται για να αποφασίσει για θέματα δογματικής, κανονικής/ποιμαντικής ή διοικητικής τάξης. Τέλος, το *σύνολο των Επισκόπων εν συνόδω* ή η *σύναξη των Επισκόπων εν συνόδω*, το «*κοινόν των Επισκόπων*» (*synodus episcoporum*) της Πατριαρχικής Εκκλησίας, της Αυτοκέφαλής Εκκλησίας, ή μίας Μητρόπολης [του Μητροπολιτικού συστήματος*], μπορεί να δηλώνεται, κατ' ακριβολογία, με τον όρο «Σύνοδος» – [ολομελής, πλήρης, σε απαρτία] ή «Ιεραρχία» (συνοδικό καθεστώς) – και όχι με τον όρο – που είναι άγνωστος στην κανονική ορθόδοξη Παράδοση – *episcopatus* που είναι όρος δηλωτικός ενός *αριθμού ατομικών προσώπων* και όχι *συνοδικός*, που είναι όρος δηλωτικός ενός σώματος ανακεφαλαιωτικών προσωπικοτήτων. [Συναντάμε στα κανονικά κείμενα τη γνωστή κανονική έκφραση «οι ευσεβέστατοι Επίσκοποι *όλης της γης*»¹²⁴, που δεν έχει καμμία σχέση με τον όρο *episcopatus (sic)*].

Σύνοδος Αριστίνην. Ο όρος δηλώνει επισκοπική συγκέντρωση περιορισμένη και διαρκή που διαμορφώνεται κατόπιν [αυθαίρετης] *επιλογής* των Επισκόπων – χωρίς σύγκληση της ολομελούς Συνόδου (της Ιεραρχίας) της Εκκλησίας – η οποία υπαγορεύεται από τη βούληση και την επέμβαση του Κράτους, με

¹²¹ Ιω. Χρυσόστομος· *P.G.*, τ. 55, στ. 493· πρβλ. τ. 61, στ. 527.

¹²² Κανόνας 5/Α'.

¹²³ Βλ. τον κανόνα 57 της Τοπικής Συνόδου της Καρθαγένης (419)· πρβλ. τον κανόνα 56 της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου της *εν Τρούλλω* (691).

¹²⁴ Κανόνας 2/Κυρίλλου.

αποκλειστικό κριτήριο επιλογής «την τάξη της αξίας» – όπως εκτιμάται από το Κράτος ή από την πολιτική εξουσία –, οι **ἀριστοι** [Επίσκοποι]. Η **αριστίνη** Σύνοδος είναι αναμφισβήτητα αντικανονική και φανερώνει την έλλειψη *συνοδικής συνείδησης* σε επίπεδο Επισκόπων, οι οποίοι αποδέχονται έναν τέτοιο αντικανονικό ρόλο, και, κατ' επέκταση, στο σύνολο του εκκλησιακού σώματος, που την υφίσταται παθητικά.

Σύνοδος Ενδημούσα. Αποτελεί είδος τοπικής [Πατριαρχικής] Συνόδου περιστασιακής και έκτακτης, η οποία εντάσσεται από κανονικής απόψεως στο *συνοδικό σύστημα*, που υιοθετείται από την Εκκλησία δια μέσου των αιώνων [κυρίως από την Β΄ Οικουμενική Σύνοδο της Κωνσταντινούπολεως (381), και επικυρώθηκε από την Δ΄ Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνας (451)]. Η εν λόγω Σύνοδος μετατράπηκε στη συνέχεια σε «Διαρκή Σύνοδο» με διάφορες εκφάνσεις και μορφές. Η **Ενδημούσα Σύνοδος** έγινε, κάτι περισσότερο από τοπικό διοικητικό όργανο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, δεδομένου ότι στη Σύνοδο των Επισκόπων της δικαιοδοσίας του Πατριαρχείου Κωνσταντινούπολεως [Πατριαρχική Σύνοδος], συμμετείχαν και άλλοι Επίσκοποι (παλαιότεροι Πατριάρχες Κωνσταντινούπολεως – οι οποίοι είχαν καθαιρεθεί από τις Οθωμανικές αρχές) ή ακόμη και Πατριάρχες της Ανατολής, που διέμεναν προσωρινά (*ενδημούντες*) στην Κωνσταντινούπολη [(διευρυμένη) *Ενδημούσα Σύνοδος*]. Εντός αυτής της προοπτικής, η Ενδημούσα Σύνοδος συνιστούσε μία *κοινωνία* των κατά τόπους Εκκλησιών* της Ανατολής και εξέφραζε την ενότητά τους. Επίσης, η εν λόγω πρόσκαιρη συνοδική αρχή επιφορτιζόταν με αρμοδιότητες – που αφορούσαν σε διοικητικές αποφάσεις γενικότερου ενδιαφέροντος –, οι οποίες θα έπρεπε να αναλαμβάνονται από Οικουμενική Σύνοδο (πρβλ. την ανακήρυξη της Αυτοκεφαλίας μίας κατά τόπον Εκκλησίας στη διάρκεια των τεσσάρων πρόσφατων αιώνων: 1589/1593-1998).

Σύνταγμα. Η λέξη **σύνταγμα** σημαίνει, κατ' αρχάς, «πράγμα τοποθετημένο μαζί με ένα άλλο» και, κατ' επέκταση, «σύνθεση», «συγκρότηση». Επίσης σημαίνει τη Συλλογή κανόνων (*corpus canonum*). Αυτή την ονομασία φέρει η μία από τις δύο «συλλογές κανόνων» – η άλλη ονομάζεται *Πηδάλιον** – της Ορθόδοξης Εκκλησίας, που εκτείνεται σε έξι τόμους. Η εν λόγω *collectio canonum* διαμορφώθηκε από δύο Έλληνες κανονολόγους-νομικούς του 19^{ου} αι., τον Γ. Π.

Ράλλη και τον Μ. Ποτλή, και εκδόθηκε μεταξύ των ετών 1852-1859 στην Αθήνα (για αυτόν τον λόγο ονομάζεται και «Αθηναϊκό Σύνταγμα»).

Σύσταση (επιστολή). Επιστολή που δίδεται από τον Επίσκοπο σε έναν κληρικό ή λαϊκό που υπάγεται στην εκκλησιακή δικαιοδοσία του, και επιθυμεί να εγκαταλείψει την επαρχία του και να εγκατασταθεί σε μία άλλη. Η επιστολή διαβεβαιώνει τον Επίσκοπο της νέας επαρχίας ότι ο κληρικός ή ο λαϊκός δεν υπολείπεται σε πίστη και ιερατική άσκηση (*ακώλυτος* όσον αφορά στην ιερωσύνη και στην άσκηση των ιερατικών καθηκόντων*).

Σύστασις¹²⁵. Η πρώτη από τις τέσσερις βαθμίδες μετανοίας που οι κανόνες επέβαλαν στους μετανοούντες, τους *συνιστώντες**, οι οποίοι μπορούσαν να παρευρίσκονται στη Θεία Λειτουργία μαζί με τους πιστούς, αλλά δεν είχαν το δικαίωμα να συμμετέχουν στην κοινωνία.

Σύστημα. Η Ορθόδοξη Εκκλησία, αποβλέποντας στην ωφέλεια των πιστών, χρησιμοποιεί με κάποια ελευθερία πολλές μορφές οργάνωσης, πολλές οργανικές δομές, τις οποίες αποκαλούμε «συστήματα». Τα εν λόγω συστήματα διέπουν τις σχέσεις των πιστών, τα αξιώματα, τους θεσμούς, τις κατά τόπους Αυτοκέφαλες Εκκλησίες και υπηρετούν την εκκλησιακή λειτουργία και ζωή. Κατ' αυτόν τον τρόπο η Εκκλησία χρησιμοποίησε ευρέως την πρακτική του **συστήματος** [> **συνίστημι**] κυρίως από πρακτική και διοικητική άποψη, για αυτό υφίσταται η πατερική ρήση: «**Εκκλησία συστήματος και συνόδου όνομα**» [Εκκλησία που φέρει το όνομα του συστήματος και της Συνόδου, που έλκει την ονομασία της από το σύστημα και τη Σύνοδο. Η Εκκλησία είναι, επομένως, όνομα *συνοδικό*]¹²⁶. Πρόκειται, κατ' ακριβολογία για ένωση σε ένα σώμα είτε πολλών πραγμάτων είτε διαφόρων τμημάτων του ίδιου πράγματος. Εκκινώντας από το σημείο αυτό, πρόκειται για ένα διαρθρωμένο σύνολο, που συνιστά ένα πλήρες οργανικό σύνολο, ένα συνδυασμένο σύνολο, ή σύνολο που διαμορφώνει μία πρακτική μέθοδο. Με άλλα λόγια, το σύστημα προϋποθέτει *ετερογένεια* και *ομοιομορφία* ταυτόχρονα, και η εφαρμογή του μία κοινή

¹²⁵ Κανόνες 11/Γρηγορίου Νεο-Κ.· 4, 6, 8, 9, 16, 24/Αγκύρας· 11, 13/Α· 22, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83/Βασιλείου· 87/Πενθέκτης.

¹²⁶ Ιω. Χρυσόστομος· *P.G.*, τ. 55, στ. 493· πρβλ. τ. 61, στ. 527.

«νομοθεσία». Το σύστημα διαμορφώνει ένα σύνολο και αποκλείει ό,τι δεν περιλαμβάνει. Ως *ανακλητό* και *μετακλητό* – από εκκλησιακής απόψεως –, διακρίνεται σαφώς από τον *θεσμό** που παραμένει *αμετάκλητος*. Ως τέτοια [*εκκλησιακά συστήματα*], η Εκκλησία – έχει την ελευθερία να τα υιοθετήσει, να τα αναστείλει ή να καταργήσει την εφαρμογή τους, όταν εκτιμά ότι αυτό είναι αναγκαίο και – γνωρίζει, μεταξύ άλλων: το Συνοδικό σύστημα, το Μητροπολιτικό* σύστημα, το σύστημα της Αυτοκεφαλίας*, το Πατριαρχικό* σύστημα, το σύστημα της Πενταρχίας*, κ.λ.π., χωρίς να τα ανυψώνει στο επίπεδο του θεσμού. Τέλος, η εφαρμογή/(επαν)ενεργοποίηση των εκκλησιακών συστημάτων από την Εκκλησία δεν ταυτίζεται με τον θεσμικό *συστηματισμό*, που είναι αναμφισβήτητα ξένος προς την *υπόστασή* της.

Σύστημα συνοδικό. Η Εκκλησία, ήδη από την καινοδιαθηκική εποχή, χρησιμοποίησε τον «*θεσμό της Τοπικής Συνόδου*», ως αποκλειστική έκφραση της εκκλησιακής ενότητάς της. Στη συνέχεια και βάσει αυτού του εκκλησιακού *θεσμού*, υιοθέτησε *συνοδικά* συστήματα* κυρίως με δύο μορφές: είτε υπό τη μορφή των μεγάλων ή των μικρών τοπικών Συνόδων [*σύνηθες-τακτικό* εκκλησιακό γεγονός], είτε υπό τη μορφή των γενικών ή των Οικουμενικών Συνόδων [*εξαιρετικό-έκτακτο* εκκλησιακό γεγονός]. Παράλληλα με την τοπική ή οικουμενική έκφραση του συνοδικού συστήματος στην Ανατολή, υιοθετήθηκε και ένα *διευρυμένο* συνοδικό σύστημα, η *Ενδημούσα Σύνοδος**.

Συστηματοποίηση. Στην *Κανονική Παράδοση* της Εκκλησίας, γίνεται λόγος για *συλλογή** και *σύστημα**, για *συστηματοποίηση* – και όχι για *κωδικοποίηση* – των ιερών κανόνων. Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσαμε να μιλάμε για *συστηματική κανονικότητα* και για *συστηματική κανονική θεολογία*.

Σχίσμα¹²⁷. Ο εκούσιος διαχωρισμός από το εκκλησιακό σώμα, από την εκκλησιακή κοινωνία και, κατ' επέκταση, από την ενότητα της Εκκλησίας. Σχίσμα αποτελεί επίσης ο αδικαιολόγητος διαχωρισμός των αποσχισθέντων κληρικών μαζί με τον Επίσκοπό τους και η συγκρότηση μίας νέας λειτουργικής κοινότητας με λαϊκούς που επίσης διαχωρίστηκαν· η κοινοτική συγκρότηση που

¹²⁷ Κανόνες 1/Βασιλείου· 6/Β'· 11, 66, 67, 68, 69, 93/Καρθαγένης· 1/Γ'· 1/Πενθέκτης· 13, 14, 15/Α-Β.

πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο μίας τέτοιας κατάστασης. Το σχίσμα αποτελεί σοβαρό οντολογικό σφάλμα, για το οποίο οι κανόνες προβλέπουν την αυστηρή κανονική ποινή του αποκλεισμού από την εκκλησιακή κοινωνία. Μεταξύ των σχισματικών* που αποσχίζονται και της Εκκλησίας δεν υφίστανται αρχικά σημαντικές διαφορές και μπορούν αυτές να ξεπεραστούν σχετικά εύκολα, διότι αν επιθυμούν αυτοί να επανέλθουν, δεν επιβάλλεται να επαναβαπτισθούν. Το σχίσμα δεν καταλήγει σε οριστική ρήξη, εφόσον δεν επιχειρήθηκε η τροποποίηση του τριαδικού τύπου του βαπτίσματος (που ονομάζεται **κανών πίστεως**). Για αυτόν τον λόγο, έναντι των σχισματικών, οι εκκλησιαστικοί κανόνες προβλέπουν, έχοντας θεραπευτικό σκοπό, κατ' αρχάς την επίπληξη, που ενδέχεται να επαναληφθεί, ανάλογα με την περίπτωση, έως και τρεις φορές¹²⁸. Μόνον εφόσον οι σχισματικοί δεν επιθυμούν να υποταχθούν στην Τοπική Εκκλησία και τον Επίσκοπο, οι κανόνες προβλέπουν την ποινή του αποκλεισμού από την εκκλησιακή κοινωνία, σε όλες τις μορφές του, ανάλογα με τη σοβαρότητα του παραπτώματος¹²⁹. Όπως και στην περίπτωση των αιρετικών*, απαγορεύεται στους πιστούς να έχουν σχέσεις, κυρίως εκκλησιακές και πνευματικές, με τους σχισματικούς¹³⁰.

Σχισματικός. Είναι εκείνος που πραγματοποιεί σχίσμα*, είτε είναι ο υπεύθυνος ή ο υποκινητής, και ο οποίος προσχώρησε μόνο εκ πεποιθήσεως ή απλώς εκ των πραγμάτων. Επίσης, είναι ο απείθαρχος κληρικός ή λαϊκός που συμμετέχει σε ένα σχίσμα. Πολύ συχνά οι σχισματικοί εξαπολύουν μία κατηγορία κατά των επικεφαλής ποιμένων της Εκκλησίας, την οποία προβάλλουν ως αιτία του διαχωρισμού τους από το εκκλησιακό σώμα.

Τάξις. [-Όπως «πράξις»-] (πρβλ. *ταξι-νομία*, η «ταξινόμηση των στοιχείων»). Στο εκκλησιακό Δίκαιο της Ορθόδοξης Εκκλησίας, η λέξη αυτή λαμβάνει μία ειδική έννοια, τόσο από άποψη περιεχομένου όσο και από άποψη σημασίας, και συνιστά θεμελιώδη κανονικό όρο με τον οποίο εκφράζεται το περιεχόμενο του ιδίου του εκκλησιακού Δικαίου. Διότι κάθε κατά τόπον Αυτοκέφαλη Εκκλησία έχει τη θέση της στην *κοινωνία των κατά τόπους Εκκλησιών*. Κατ' αυτόν τον

¹²⁸ Κανόνας 31/Αποστόλων.

¹²⁹ Κανόνες 31/Αποστόλων· 6/Γάγγρας· 13/A-B.

¹³⁰ Κανόνες 45/Αποστόλων· 2/Αντιοχείας· 33/Λαοδικείας.

τρόπο *πίστις* και *τάξις* αποτελούν δύο όρους που εκφράζουν, αφενός, την εκκλησιακή Θεολογία (*δόγμα*) και, αφετέρου, την εκδήλωση αυτής στην εκκλησιακή πρακτική (*πράξη*). Επομένως, μπορούμε να εύκολα να διαπιστώσουμε ότι στην *πράξη* της Εκκλησίας υπάρχει μία κανονική *τάξη*.

Τόμος. Βιβλίο – επίσημο πατριαρχικό και συνοδικό κείμενο που δημοσιεύεται ως καταστατικό έγγραφο – καθεστώς/ων. Ο όρος δηλώνει κυρίως τον **Τόμο** που εκδίδεται και δημοσιεύεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο για την ανακήρυξη της Αυτοκεφαλίας ή της Αυτονομίας μίας κατά τόπον (Ορθόδοξης) Εκκλησίας. Καταγράφει τους αναγκαίους κανονικούς όρους αναφορικά με την αυθεντική εσωτερική λειτουργία της νέας Αυτοκέφαλής Εκκλησίας, αλλά και με την αρμονική ανάπτυξη των εκκλησιακών σχέσεων της με τις άλλες ομόδοξες* Αυτοκέφαλες Ορθόδοξες Εκκλησίες και με το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, ως Μητέρας Εκκλησίας (*Mater Ecclesia*), δεδομένου ότι *το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως παραμένει το μόνο που ανακηρύσσει τις Αυτοκεφαλίες επί της εδαφικής δικαιοδοσίας του*. Πρέπει να διακρίνουμε σαφώς ανάμεσα στον «Πατριαρχικό και Συνοδικό Τόμο» και την «Πατριαρχική και Συνοδική Πράξη», η οποία δεν έχει την ίδια κανονική – και νομική – ισχύ με τον *Τόμο*. Τέλος, ο επίσημος Τόμος [της ανακήρυξης της Αυτοκεφαλίας] στηρίζεται στην κανονική αρχή της ενότητας, που προϋποθέτει την εκχώρηση της (κανονικής) Αυτοκεφαλίας στην κατά τόπον Εκκλησία, η οποία ανακηρύσσεται Αυτοκέφαλη.

Τυπικόν. Στο χώρο της *Κανονικής Οικονομίας**, η λέξη *Τυπικόν-Τυπικά* (από τη λέξη *τύπος* που σημαίνει μορφή, πρότυπο, κανόνας, τάξη) χρησιμοποιείται για να δηλώσει τα καθεστάτα των μονών καθ' όλη τη διάρκεια της 1^{ης} χιλιετίας και, ειδικότερα, από τον 9^ο αι. και εντεύθεν τα καθεστάτα των μονών της μοναστικής Πολιτείας του Αγίου Όρους, και περιλαμβάνει τους κανόνες, τα έθιμα και τους «νόμους» του μοναστικού βίου. Αποτελεί ένα είδος «κωδικοποίησης» και συλλογής μοναστικών κανόνων, εθιμικών και άγραφων, που ισχύουν από την εποχή ίδρυσης του Αγίου Όρους. Με άλλα λόγια, είναι οι *Καταστατικοί Χάρτες διοίκησης* που εκπονήθηκαν από την «Σύναξη των Αθωνιτών» και έναν πατριαρχικό Έξαρχο, και επικυρώθηκαν από τον αυτοκράτορα ως *νόμοι* της Αυτοκρατορίας. Εξ άλλου, το **τυπικόν** είναι

εκκλησιαστικό βιβλίο που περιλαμβάνει πληροφορίες σχετικές με την κάθε ημέρα του λειτουργικού έτους.

Τυρεία ή φατρία* ή **συνωμοσία**¹³¹. Συμφωνία μεταξύ δύο, τριών ή περισσότερων προσώπων, που συνδέονται με όρκο, να διαπράξουν μία εγκληματική πράξη, είτε κατά των δημοσίων αρχών ή του Κράτους, είτε κατά κληρικών ή Επισκόπων. Όταν η συνωμοσία (τυρεία) υποκινείται από κληρικούς, αυτοί είναι πέρα για πέρα αντικανονικοί και καταδικαστέοι.

Υπερόριος. Ενώ η λέξη **όριος** σημαίνει αυτό «που αφορά στα όρια», ή τον «προστάτη των ορίων, των ορόσημων, των συνόρων», ο κανονικός όρος **υπερόριος** – που υιοθετήθηκε από τον 2^ο κανόνα της Β΄ Οικουμενικής Συνόδου της Κωνσταντινουπόλεως (381) – σημαίνει εκείνο που είναι «εκτός [υπέρ] των ορίων», «έξω-όριος» (**extra-orius**). Επομένως, το περιεχόμενο του όρου γίνεται αρνητικό όταν η προαναφερομένη Οικουμενική Σύνοδος προβλέπει: «τους υπέρ διοίκησιν Επισκόπους ταις *υπερορίοις* εκκλησίαις μη επιέναι [...]». Συνεπώς, δεν υφίσταται «*υπερόρια* δικαιοδοσία» («πέραν των [εκκλησιακών] συνόρων») για τους Επισκόπους, διότι «ακλήτους υπέρ διοίκησιν μη επιβαίνειν επί χειροτονία ή τισιν άλλαις οικονομίαις εκκλησιαστικαίς»¹³², και, κατ' επέκταση, δεν μπορεί να υπάρξει «*hyperorius* δικαιοδοσία» (*πέραν των κανονικών συνόρων*) – σύμφωνα με τον ίδιο κανόνα – για μία Εκκλησία Πατριαρχική ή Αυτοκέφαλη-Πατριαρχική, με μόνη κανονική εξαίρεση το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως, που αποκτά συνοδικώς «κανονική *υπερόρια* δικαιοδοσία» (**κανόνας 28/Δ΄** Οικουμενικής Συνόδου) για τις περιοχές που δεν είναι εκκλησιαστικώς καθορισμένες «εν τοις βαρβαρικοίς», δηλ. έξω και πέρα από τα κανονικά όρια όλων των άλλων κατά τόπους Εκκλησιών. Ο όρος που δηλώνει, αντιθέτως, την τήρηση των κανόνων ως προς το θέμα των ορίων κάθε τοπικής Αυτοκέφαλης Εκκλησίας είναι ο κανονικός όρος «**ενδο-όριος**» (**intra-orius**), δηλαδή το «εντός των κανονικών ορίων» (πρβλ. **ενδοδικαιοδοσιακός, -ή**) [κανονική ενδοδικαιοδοσιακότητα].

¹³¹ Κανόνες 18/Δ΄· 34/Πενθέκτης.

¹³² Κανόνας 2/Β΄.

Υποβιβασμός. Γενικώς σημαίνει απώλεια της εκκλησιαστικής ιδιότητας, αποκοπή από την τάξη των κληρικών και μετάβαση στο [αρχικό] «χάρισμα του λαϊκού».

Υποπίπτων. Είναι εκείνος που βρίσκεται στη δεύτερη βαθμίδα της μετανοίας, η οποία ονομάζεται *υπόπτωσις**.

Υπόπτωσις¹³³. Η δεύτερη βαθμίδα μετανοίας, που οι κανόνες επέβαλλαν στους μετανοούντες, τους υποπίπτοντες*, που όφειλαν να στέκονται στο εσωτερικό της Εκκλησίας, κατά τη διάρκεια της Λειτουργίας των Κατηχουμένων, κοντά στο προστώο. Στη συνέχεια τοποθετούνταν μαζί με τους Κατηχούμενους, αλλά λάμβαναν πρώτα τη *χειροθεσία** (άγγιγμα δια της χειρός).

Φατρία, τυρεία*¹³⁴. Συμπαιγνία προσώπων με σκοπό τη διάπραξη συνομοσίας ή επιλήψιμων και παράνομων πράξεων ή αντικανονικών, στην περίπτωση που η φατρία-τυρεία υποκινείται από κληρικούς.

Φιλανθρωπία. Η αγάπη για τον άνθρωπο, η πατερική **φιλανθρωπία**, το έλεος, η επιείκεια και η άσκηση της εκκλησιαστικής *οικονομίας** ακριβώς και αποκλειστικώς για λόγους *φιλανθρωπίας*. Το εκκλησιακό έλεος υφίσταται «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση» του θείου ελέους που δεν είναι παρά ...«η μετάνοια Θεού». Τέλος, ο φιλάνθρωπος Θεός, που αγαπά τους ανθρώπους με *μανικό έρωτα* (άγιος Ιωάννης της Κλίμακος), ζητά για αντάλλαγμα να αγαπηθεί από τον άνθρωπο. Ο Θεός είναι **εραστός**, δηλαδή *αγαπά και αγαπιέται* αυθορμητώς, όπως συμβαίνει με τους **μαγνήτες**, που έλκουν και έλκονται.

Φιλοκαλία. Κατά κυριολεξία σημαίνει «αγάπη για την ομορφιά» του Θεού και του θεοποιημένου και αγιασμένου ανθρώπου. Στο μοναχισμό της πρώτης χιλιετίας και τη χριστιανική ανατολή, η λέξη δηλώνει επίσης τη Συλλογή ασκητικών και *νηπτικών** κειμένων. Την πρώτη *Φιλοκαλία*, η οποία εκδόθηκε στη Βενετία το 1782, επεξεργάσθηκε συστηματικά και *ad hoc* ο εκδόσας και το *Πηδάλιον** άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης.

¹³³ Κανόνες 8, 9, 11/Γρηγορίου Νεο-Κ· 4, 5, 6, 7, 8, 9, 15, 16, 24/Αγκύρας· 11, 12/Α· 2, 19/Λαοδικείας· 22, 56, 57, 58, 59, 61, 64, 66, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 83/Βασιλείου· 4, 5/Γρηγορίου Νύσ· 87/Πενθέκτης.

¹³⁴ Κανόνες 18/Δ· 34/Πενθέκτης.

Χειροθεσία σημαίνει «την πράξη τοποθέτησης του χεριού» (άγγιγμα με το χέρι) επάνω στην κεφαλή. Στην εκκλησιακή πράξη και ζωή, γίνεται σαφής λειτουργική και κανονική διάκριση μεταξύ *χειροθεσίας* και *χειροτονίας**. Η *χειροτονία** δηλώνει την πράξη που φέρει σε υποστατική ύπαρξη τα τρία – από τα τέσσερα – συστατικά της Τοπικής Εκκλησίας *χαρίσματα* που συνιστούν την *κληρική* (από το *κλήρος*, *κληρωτός* → *εκλεκτός*) *ιερωσύνη*, δηλαδή του *διακόνου* (από την Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδο-691 και επέκεινα), του *πρεσβυτέρου* και του *επισκόπου*, και τελείται πάντοτε εντός του ιερού βήματος, ενώ η *χειροθεσία* που πραγματοποιείται από τον επίσκοπο με την *επίθεση των χειρών* του στην κεφαλή του υποψηφίου, δηλώνει την πράξη με την οποία ανατίθενται διαφορετικής σημασίας καθήκοντα στο τέταρτο συστατικό *χάρισμα* της Τοπικής Εκκλησίας, το *χάρισμα του λαϊκού*, δηλαδή του αναγνώστη, του ψάλτη, του υποδιακόνου και του μοναχού, καθώς όλοι αυτοί περιλαμβάνονται σε αυτό το χάρισμα. Η εκκλησιακή αυτή πράξη τελείται ενώπιον της ωραίας πύλης, εκτός του ιερού, χωρίς να προϋποτίθεται, συστατικά, η πραγμάτωσή της εντός της Θείας λειτουργίας.

Χειροτονία. Η αρχική αρχαία έννοια του όρου *χειροτονία* ήταν «χείρα τείνω», «χειροτονώ» [για να ψηφίσω], δηλαδή ψηφίζω δια ανατάσεως της χειρός· διορίζω, εκλέγω ψηφίζοντας δια ανατάσεως της χειρός κάποιον, για να ασκήσει ένα συγκεκριμένο καθήκον, εκλέγομαι δια ανατάσεως της χειρός), «εκλογή δια ανατάσεως της χειρός από τον λαό». Κατ' επέκταση, το πρόσωπο το οποίο είχε *χειροτονηθεί*, ο **χειροτονητός**, θεωρείτο «εκλεγμένος δια ανατάσεως της χειρός», ενώ εκείνος που τον χειροτονούσε ονομαζόταν **χειροτόνος**, «εκείνος που τείνει τα χέρια». Οι πολλές σημασίες που έχει λάβει η λέξη εξηγούν τον λόγο που οδήγησε τη μεταγενέστερη εκκλησιακή πράξη στην υιοθέτησή του, προκειμένου να χαρακτηρίσει το γεγονός που πραγματοποιούνταν στην αρχέγονη χριστιανική κοινότητα δια της *εκλογής* ενός υποψηφίου στις τάξεις του κλήρου και την *επί-θεση* των χειρών (*manus im-positio*) από τον Επίσκοπο (διακονική και ιερατική χειροτονία) ή τους Επισκόπους (επισκοπική, αρχιερατική χειροτονία), μετά την **κλίση** του υποψηφίου και την **κλήση** που του απευθύνεται από τον Επίσκοπο και/ή την Εκκλησία. Η χειροτονία, επομένως, αποτελεί το γεγονός, σύμφωνα με το οποίο, ο Επίσκοπος, με «τεταμένα χέρια»,

δηλαδή δια της *επικλήσεως*, καλεί το Άγιο Πνεύμα, για να του ζητήσει να **προχειρίσει** την Θεία Χάρη στον υποψήφιο, για τον καταστήσει ένα από τα τρία *χαρίσματα* που συνιστούν τον κλήρο (ή ένα από τα τέσσερα συστατικά *χαρίσματα* που συνιστούν την *Τοπική Εκκλησία*). [Κατά τη διάρκεια της χειροτονίας, πραγματοποιείται μία *επίκληση* και στη συνέχεια μία *χειροθεσία**]. Η χειροτονία είναι το μοναδικό μυστήριο που αφορά στα τρία *χαρίσματα* της «Επισκοπής-Τοπικής Εκκλησίας» και τελείται πάντοτε μέσα στο ιερό βήμα, ενώπιον της Αγίας Τράπεζας και πάντοτε κατά την διάρκεια Θείας λειτουργίας. Τέλος, η επισκοπική χειροτονία περιλαμβάνει επί πλέον *συστατικώς* και την μνεία της εκκλησιακής κοινότητας με την οποία ο νέος Επίσκοπος συνδέεται *συζυγικώς* και *όχι απολελυμένως (ab-solu)* ή *τιτλοφορικώς*, ως είθισται τους τελευταίους χρόνους. Τέλος, η *χειροτονία* αλλάζει το καθεστώς, την υπόσταση των τεσσάρων συστατικών *χαρισμάτων* και γίνεται αυτή η αποκλειστική αιτία να μεταβαίνει ένα χάρισμα σε ένα άλλο, ενώ η *χειροθεσία** δεν έχει τέτοια υποστατική ιδιότητα.

Χωρογεωγραφία/Χωρογεωγραφικός. Ο όρος προέρχεται από τη σύνθεση δύο λέξεων: της λέξεως **χώρος** [πρβλ. *χωρ-επίσκοπος*] και της λέξεως γεωγραφία/γεω-γραφικός. Δηλώνει εκείνον που έχει σχέση ή είναι σχετικός με μία εδαφική έκταση, η οποία περιλαμβάνει *μία και μοναδική* τοπική, Αυτοκέφαλη ή Πατριαρχική Εκκλησία, που εδρεύει σε αυτόν τον ευρύτερο χώρο και βρίσκεται **χωρογεωγραφικώς** εντός των [*γεω-εκκλησιαστικών**] ορίων μίας επισκοπικής επαρχίας, ενός ανεξάρτητου και κυρίαρχου Κράτους ή μίας περιοχής πατριαρχικής δικαιοδοσίας, αντιστοίχως. Στην περίπτωση αυτή έχουμε μία *εκκλησιακή χωρογεωγραφία* ή, καλύτερα ακόμη, το γεγονός της *γεω-εκκλησιαστικότητας**.

Αλφαβητικό Ευρετήριο λημματικών κανονικών όρων

- Άβατον
  - [μοναστικό άβατο]
  - [μοναστηριακό άβατο]
- Άδεκτος
- Αθωνικό Δίκαιο
- Αίρεση
- Αιωνισμός
  - [προσωπικός αιωνισμός]
  - [συλλογικός αιωνισμός]
  - [εκκλησιαστικός αιωνισμός]
  - [αιωνιστική Εκκλησία]
  - [εγκόσμια εσχατολογία]
- Ακοινώνητος
- Ακρίβεια
  - [κανονική ανθρωπολογία]
- Ακρόασις
- Ακροώμενος
- Ακώλυτος
- Αλυτρωτισμός
  - [εκκλησιαστικός αλυτρωτισμός]
- Ανάθεμα
- Αποκλεισμός από την κοινωνία
- Αποστασία
- Αποστάτης
- Αποσυνάγωγος

- [εκκήρυκτος]
- Αποσχηματισμός
- Αργία
- Αργός
- Αρχή
  - [Άρχων]
- Αρχιερέυς
- Αρχιμανδρίτης
- Αυθεντία
- Αυτοκέφαλο, αυτοκεφαλία
- Αυτοκεφαλισμός
- Αυτόνομο, αυτονομία
- Αφορισμένος-Αποκλεισμένος από την κοινωνία
- Βαθμίδες μετανοίας
- Γένος
  - [αφυλετικόν γένος]
- Γεω-εκκλησιακός
  - [γεω-εκκλησιαστικός]
  - [γεω-θρησκευτικός]
  - [γεω-θρησκευτικός]
  - [γεω-μοναχικός]
  - [γεω-μοναστικός]
  - [γεω-μοναστηριακός]
- Γέρων-Γέροντες
- Διασπορά
  - [λατρευτική Διασπορά]
  - [εθνο-εκκλησιαστική «Διασπορά»]
  - [ριτωναλιστική Εκκλησιακή “Διασπορά” (Ρωμαιοκαθολικοί)]
  - [ομολογιακή Εκκλησιακή “Διασπορά” (Προτεστάντες)]
  - [εθνο-φυλετική Εκκλησιακή “Διασπορά” (Ορθόδοξοι)]
- Διοικησιολογία
  - [Εκκλησιαστική Διοικησιολογία]
- Δίπτυχα
  - [Κανονικά Δίπτυχα]

- Εγκατασπορά
- Εθναρχία, Εθνάρχης
  - [Γενάρχης, Γεναρχία]
- Εθνικισμός
- Εθνο-φυλετισμός
  - [Εκκλησιολογικός Εθνοφυλετισμός]
  - [Μονοφυλετισμός]
  - [Εθνισμός]
  - [Εθνικισμός]
  - [εθνομυθία]
- Εισπήδηση
  - [μοιχεπιβασία]
- Εκθρόνιση, έκπτωση
- Εκκλησία τόπου
  - [Τοπική Εκκλησία]
  - [Κατά τόπον Εκκλησία]
  - [Κατά/ανά την οικουμένην Εκκλησία]
  - [κουλτουραλιστική Εκκλησία]
- Έκκλητον
  - [προδικαιοδοσιακό δικαίωμα]
- Έκπτωση
- Ελλαδικός
- Ελλαδισμός
- Ελληνισμός
- Ελληνισμός Εκχριστιανισμένος
- Ενδοδικαιοδοσιακός
- Ενδοκτισιακός
- Ενδομοναστηριακός
- Ενδο-όριος
- Εντοπιότητα
  - [ευχαριστιακή εντοπιότητα]
  - [επιτοπιότητα]
- Έξαρχος, Εξαρχία
- Εξωμοσία

- Εξωμότης
- Επικουρικότητα
- Επιτίμιο
- Έσχατον
- Ετεροδοξία, ετερόδοξος
- Ετερόθρησκος
- Ηγούμενος
- Ημι-αυτόνομος (Εκκλησία)
- Ησυχία, Ησυχασμός
- Θεματισμός
- Θεολογούμενον
- Θεσμός
- Ιδιόρρυθμος
- Ιεραρχία
- Ιεροεθνισμός
- Ιεροσυλία (πράξη)
- Ιερόσυλος (πρόσωπο)
- Καθαίρεση
- Καθέδρα
- Καθολικόν
- Κανόνας
- Κανονική Θεολογία
  - [Κανονική Ανθρωπολογία]
- Κανονική Οικονομία
- Κανονική Προτροπή
- Κανονοθεσία
  - [Κανονοθέτης]
- Κανονοθετώ
- Κανονολογία
- Κανονολογούμενον
- Κανονομνήμων
- Κληρο-λαϊκή [συνέλευση]
- Κοινόβιον
- Κοινωνία

- Κρατισμός
- Κράτος-Έθνος και Έθνος-Κράτος
  - [Εθνικές Εκκλησίες (Κράτος-Έθνος)]
  - [Εθνο-φυλετικές* Εκκλησίες (Έθνος-Κράτος)]
- Κυριακόν
- Λαύρα
- Λεβιαθανισμός
- Λίβελλος
- Limes
- Μάρτυς
- Μειονισμός
  - [Ενοθεϊσμός]
- Μετάνοια
- Μετόχιον
- Μητρόπολις
- Millet
- Μοιχεία
- Μοναστηριακός, Μοναστικός, Μοναχικός
- Νέες Χώρες
- Νεο-μάρτυρας
- Νήψις
- Νομοκάνονας
- Νομο-κανονικός
- Οθωμανοκρατία
- Οικονομία
- Ομοταξία
- Ομοτιμία
- Οντολογία, οντολογικός
- Ορθόδοξος
- Πάσχα
- Πατέρες της ερήμου
- Πατριαρχείο
- Πατριάρχης
- Πενταρχία

- Περιχώρησις
- Πηδάλιον
- Πλάνη
- Πλήρωμα
- Πολιτεία (Civitas)
- Πολιτειοκρατία, «Λεβιαθαν-ισμός»
- Πορνεία
- Πρεσβυτέρα
- Προδικαιοδοσιακός
- Προεστώς
- Προσκλαίων
- Πρόσκλησις
- Πρώτος
- Ρασοφόρος
- Σιμωνία
- Σταυροπήγιο
- Συλλογές κανόνων (corpus canonum)
- Σύμβολο
- Συμφιλίωση
- Συναλληλία
- Συναντίληψη
- Σύναξη
- Συνεδαφικότητα
- Συνιστών
- Συνοδικότητα
- Σύνοδος
- Σύνοδος Αριστίδην
- Σύνοδος Ενδημούσα
- Σύνταγμα
- Σύστασις (επιστολή)
- Σύστασις
- Σύστημα
- Σύστημα συνοδικό
- Συστηματοποίηση

- Σχίσμα
- Σχισματικός
- Τάξις
- Τόμος
- Τυπικόν
- Τυρεία ή φατρία ή συνωμοσία
- Υπερόριος
- Υποβιβασμός
- Υποπίπτων
- Υπόπτωσις
- Φατρία, τυρεία
- Φιλανθρωπία
- Φιλοκαλία
- Χειροθεσία
- Χειροτονία
- Χωρογεωγραφία, Χωρογεωγραφικός